

Serman/Seryan Savaşı (514/1120) Beylikler Dönemi Türkiye'si'nde Mengücekliler - Artuklu - Selçuklu - Danişmendli - Bizans İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası

The Battle of Serman/Seryan (514/1120) a Breaking Point in Mangujakid - Artukid - Seljukid - Danishmendid - Byzantin Relations in Turkey of the Principaties Period

Kemal TAŞCI

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞCI

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi <https://ror.org/02h1e8605>

Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzincan, Türkiye

ORCID: 0000-0002-3600-1705

e-mail: ktasci@erzincan.edu.tr

Başvuru/Submitted: 17.02.2023

Kabul/Accepted: 05.06.2023

Atf: Taşcı, Kemal, "Serman/Seryan Savaşı (514/1120) Beylikler Dönemi Türkiye'si'nde Mengücekliler - Artuklu - Selçuklu - Danişmendli - Bizans İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (Haziran 2023), s. 247-299.

Citation: Taşcı, Kemal, "The Battle of Serman/Seryan (514/1120) a Breaking Point in Mangujakid - Artukid - Seljukid - Danishmendid - Byzantin Relations in Turkey of the Principaties Period", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (June 2023), p. 247-299.

Öz- Malazgirt savaşından önce Anadolu'ya başlayan Türkmen akınları sayesinde önce Doğu Anadolu'da yığılan Türkmen nüfusu, Malazgirt Savaşı'ndan sonra kurulan beylikler ile beraber yaylak-kışlak hayatı sürdürebilecekleri bölgelere yerleşmeye başladılar. Savaşın hemen sonrasında Kuzey Doğu Anadolu'da Saltuklular, Mengücekliler ve Danişmendliler beylikleri kurulurken, Selçuklu Devleti'nin fetret döneminden sonra ise güney Doğu Anadolu'da Sökmenliler/Ahlatşahlar, Dilmaçoğulları, Artuklular, Çubukoğulları, Yinaloğulları ve Kızılarslanlılar gibi beylikler teşekkül edildi. Türkiye Selçuklu Devleti ve Haçlı tehdidinden sonra mezkûr beylikler, birbirleri ile mücadeleye başladılar. Bu yazıda 1112 yılından sonra Çubukoğullarının hakimiyetindeki Palu, Harput, Çemişkezek ve Hanzit gibi şehirleri ilhak eden ve Malatya Selçuklu Sultanlığı ile akrabalık bağı kuran Artuklular ile bu şehirlerin sınır bölgelerine hâkim olan Kemah merkezli Erzincan, Divriği ve Şarkî Karahisar (Şebinkarahisar, Kögonya) şehirleri ile mücavir beldeleri Türkleştiren ve İslamlaştıran Mengüceklilerin hâkimiyet mücadelesinde bir kırılma noktası olan Serman/Seryan Savaşı incelenmiştir. Savaşa dahil olan Bizans İmparatorluğu'nun Trabzon Dukalığı ve Danişmendlilerin kurulan ittifaklara dahil olmaları sonucunda vuku bulan savaş Kuzey Doğu Anadolu Türk tarihi bakımından ele alınmıştır. Kaynakların verdikleri bilgiler ile çağdaş tarihçilerin bu savaşa dair bilgileri ve kanaatleri tahlil edilmiş ve kaynak-araştırma eser karşılaştırılması yapılmıştır. Savaşın yeri, tarihi ve sonuçlarına dair mülahazalar tafsilatlı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler- Mengücekliler, Artuklular, Selçuklular, Danişmendliler, Bizans.

Abstract – Thanks to the Turkoman raids that started in Anatolia before the Battle of Manzikert, the Turkmen population, who first accumulated in eastern Anatolia, began to settle in the regions where they would live their pasture-winter life together with the principalities established after the Battle of Manzikert. While the principalities of Saltukids, Mangujakids and Danishmendids were established in northeastern Anatolia right after the war, principalities such as Sokmanids/Ahlatshahs, Dilmachids, Artuklular, Chubukids, Yinalids and Kızılarslanids were formed in southeastern Anatolia after the interregnum of the Seljuk State. After the threat of the Turkish Seljuk State and the Crusaders, the aforementioned principalities began to struggle with each other. In this article, the Artukids, who annexed cities such as Palu, Kharpert, Chimichkezek and Hanzit, which were under the rule of Chubukids, after 1112 and established kinship with the Melitene Seljuk Sultanate, and the Kamakh-centered cities of Erzincan, Divriği and Şarkî Karahisar (Şebinkarahisar, Kögonya) and adjacent cities. The Battle of Serman/Seryan, which was a breaking point in the struggle for dominance of the Mangujakids, who Turkified and Islamized the towns, was examined. The war, which took place as a result of the Byzantine Empire's Trabzon Duchy and Danishmendids being included in the alliances, was discussed in terms of Turkish history in northeastern Anatolia. The information given by the sources and the information and opinions of contemporary historians about this war were analyzed and a comparison of the source-research work was made. Considerations about the place, date and results of the war were evaluated in detail.

Keywords- Mangujakids, Artukids, Seljukids, Danishmendids, Byzantin.

EXTENDED ABSTRACT

The Anatolian campaigns, which started before the establishment of the Seljuk State in 1038, gained momentum with the Dandanakan War in Khorasan in 1040. Seljukid sultans and viziers, who especially wanted to have a central state organization, started to direct the nomadic Turks/Turkmens in Khorasan, Azerbaijan and Iraq to Anatolia. Seljuk rulers, who achieved these goals, had to turn their attention to Anatolia because of the Turkmens who lived in the border regions from time to time and played an effective role in the struggle against the Byzantine Empire. The campaigns to Anatolia during the reigns of Sultan Tughrul Bey and Sultan Alp Arslan started the process that resulted in the Battle of Manzikert and started the conquest of Anatolia. After the success in the Battle of Manzikert, the Turkmens, who were effective in winning this war, conquered some important cities and castles in Anatolia, causing the Turkification and Islamization of these regions. In the struggle against the Byzantine Empire by the Seljukid State and the Turkmen beys appointed by the sultans in Anatolia, there was always a spirit of acting together on the Seljuk side. Although the Turkmens opposed the Anatolian general policy of the Seljuk State and organized booty expeditions to the cities and regions that were subject to the Byzantine Empire in times of peace, when they felt threatened, they showed full loyalty to the Seljukid Sultans and the Seljukid State, who were Turkmen like themselves. The Battle of Manzikert is a good example of this. The Seljuk State and the Seljuk Turks/Turkmens were successful against their enemies by acting as one body in times of war threat. The Battle of Serman/Seryan, which is the subject of this article, took place in a period when the central authority of the Great Seljukid State was weakened, especially during the interregnum, and some Crusader states were established in the Seljukid lands in Anatolia and Syria, and the traditional struggle against the Byzantine Empire was interrupted. It is the first example that the Muslim Turks formed an alliance to get help from the Christian Greeks while they were struggling with each other. The Serman/Seryan War is a first in this respect. In a period when the Seljuk State paid attention to the geography of Azerbaijan and Iraq during the interregnum, the Eastern Anatolian Seljuk principalities, which were established during the reign of Sultan Malikshah and later increased in number during the interregnum, had to seek help from the Byzantine Empire and the Greeks at a time when they could not resolve their disagreements in the struggle for dominance and area. In this respect, the Battle of Serman/Seryan is important because of the opposition to the traditional understanding of jihad in Islamic historical sources written during the Crusader/Muslim or Crescent/Cross struggle. However, the fact that the geography where the war took place was far from the fields of Islamic historiography led to the fact that this important war was not included in the sources in detail, and therefore, contradictory information and interpretations about the Serman/Seryan War emerged. This situation has led to different interpretations, especially on the exact location of the castle where the war took place, which important city it is near, the number of soldiers who lost their lives at the end of the war, and the exact date of the war. In addition, Syriac sources and Arabic Islamic History sources mentioning this war show an example of the struggle of Artuqid amir Balak Ghazi, who dominated Malatya without going into the details of the war, against the Crusaders in Syria and the Armenians in Gerger, against the Byzantine Empire's Trabzon Governorship and it was successful. The fact that they want to explain it briefly is one of the reasons that prevent those who do not have detailed information about this war. The diversity of interpretations arising from this lack of information, the fact that the information in the Danishmendnameh, which is an epic work on the history of the Danishmend Principality, which is one of the parties of the war, does not fully overlap with other sources, and where or to whom exactly the names of some people and places mentioned in this epic belong. The fact that it is not clear adds to this confusion. In this article, the information contained in the source works giving information about the Serman/Seryan War has been evaluated by quoting directly, and the researchers based on the source works have written about the war, its causes, parties, alliances, history of the war, where the battlefield could be, the political conditions of the parties after the war and issues such as the reasons for the breakdown of the alliance of the victors are discussed. After the detailed preparation, it was concluded that both the scarcity of information given by the sources about the Battle of Serman/Seryan and the information and comments made by the historians who made the first study in this field were accepted without any examination. While preparing this article, it has been tried to directly reveal the differences in the sources as well as the contradictions that the researchers have fallen into, by partially quoting from the articles they have written. Particularly, the

issue of domination of Dersim/Tunceli, which was shown as the main reason for the tension between the Mangujakid-Artukid relations and which caused the Serman/Seryan War, has been evaluated in different ways in different works of the same author, and the direct acceptances about where the war took place have been examined in this way and conflicting information has been troubling.

GİRİŞ

Çağrı Bey'in 408/1018 yılındaki Doğu Anadolu (Vasपुरagan/ Büsfürrecân) seferi ile başlayan Selçukluların Anadolu'yu tanıma ve fütûhat faaliyetleri, Bizans İmparatorluğu'nun Selçuklu fethini engellemek için aldığı tedbirler nedeniyle aşamalı olarak devam etmiştir.¹ Bizans İmparatorluğu'nun iç meseleleri ve Balkan siyaseti ayrıca Selçukluların hanedan isyanları ile uğraşmaları nedeniyle Anadolu'ya dikkatini verememesi, Türkmenlerin Selçuklu Devleti'nden bağımsız bir şekilde Anadolu içlerine yağma ve keşif seferleri düzenlemelerine neden oldu. Mezkûr Türkmenler, Bizans İmparatorluğu'nun aldığı savunma tedbirleri nedeniyle kendilerini tehlikede gördükleri durumlarda Selçuklu Devleti'ne tâbi olup birlikte hareket etmeye başlamaktaydılar. Önce Türkmenlerin akınları daha sonra Selçuklu sultanlarının düzenli ordu seferleri ve son olarak Hılât/Ahlât'ı askerî üs haline getiren Türkmen beylerinin Selçuklu sultanları tarafından Anadolu'da görevlendirmeleri sonucunda Üsküdar'a kadar Bizans hudutlarına yapılan akınlar devam etti. Bu süreç Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu'nu 463/1071 tarihinde Malazgirt Meydan Muharebesi'nde karşı karşıya getirdi. Savaş sonucunda askerî sistemi ve iktisadî yapısı büyük bir darbe alan Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu'daki Türk/Türkmen fütûhatını durduracak gücünün olmaması nedeniyle önce Kuzey Doğu Anadolu hattında Erzurum, İspir, Bayburt, Kars ve Tercan'da Saltuklular Beyliği, Kemâh (کماخ) merkez olmak üzere Erzincan, Divriği ve Şarkî Karahisar (Şebinkarahisar, Kögonya)'da Mengücekliler Beyliği, Niksar merkezli Tokat, Sivas, Kayseri, Çankırı ve Amasya'da Dânişmendliler Beyliği (دانشمندیین) kuruldu.²

Doğu Anadolu Türk beyliklerinden ilk olarak 478/1085 yılında Selçuklu Devleti'nin Diyâr-ı Bekr Bölgesi'ni Mervânî Emîrliği'nden ilhak etmesi ile bu ilhaktaki emeği geçen Çubukoğlu Mehmed Bey tarafından fethedilen Harput/Harbût (خرپوت)/Hartbert (خرتبرت)/Hartâbert (خرتابرت)/Harpûrt (خرپورت)/Harpûrd (خرپورد) Hısnu Ziyâd (حصن زياد)/Zaid, Palu (بالو)/Hısnu Bâlû (حصن بالو)/Bâlûvâ (بالوا), Mazgird (مازگرد)/Mîzgird (میزگرد)/Mâzkît/Mâzkıyt (مازقیت), Çemişgezek (جمشکزک)/Cimişkâ (جمشقا)/Şimişkâzât (شمشکادات)/Şimişkâzâd (شمشکازاد) ve genel olarak Hanzit'te Çubukoğulları Beyliği kuruldu. Sultan Melikşâh'ın 485/1092 yılındaki vefatından sonra ise Selçuklu Devleti'nin fetret devrine girmesi ile merkezde yaşanan taht kavgaları sonucunda oluşan merkezî otorite boşluğu nedeniyle Hılât/Ahlât, Malazgirt, Muş/Taron, Tatvan, 'İydü'l-Cevz/Adilcevaz, Erciş, Bargiri/Muradiye, Sökmenâbâd, ve Van/Vasपुरagan'da Sökmenliler/Ahlâtşâhlar/Ermenşâhlar Beyliği, Erzen, Bitlis ve Vestân/Gevaş'ta Dilmâçoğulları/Demleçoğulları Beyliği, Âmid/Diyarbakır'da Yinâloğulları (Nisânoğulları) Beyliği, Siirt'te Kızıl Arslânlılar Beyliği, Hani'de Şârûh/Şâhrûh Beyliği ve son olarak Kudüs'ten ayrıldıktan sonra Mardin, Nusaybin, Harran ile Hısnu Keyfâ/Hasankeyf'de İlgâziyye ve Cezîretu İbn Ömer/Cizre'de ve Sökmeniyye olmak üzere iki kol halinde Artuklular Beyliği kuruldu.

Bu beyliklerden Kuzey Doğu Anadolu hattında kurulan Saltuklular, Mengücekliler ve Dânişmendliler bu sahadaki Bizans İmparatorluğu'ndan gelecek tehditlere karşı sınırları korumak, başta Artuklular olmak üzere Güney Doğu Anadolu kısmında kurulanlar ise Urfa Haçlı Kontluğu ve diğer Haçlı Devletlerine karşı Büyük Selçuklu Devleti'nin siyasetine uygun olarak Bilâdü's-Şâm/Suriye şehirlerinin yeniden fethedilmesi ile görevlendirildiler. Türkiye Selçuklu Devleti'nin hem Bizans İmparatorluğu hem de Haçlılar karşısında zaafiyete uğraması üzerine Haçlılar ile de mücadele etmek zorunda kalan Dânişmendliler, elde ettikleri askerî ve siyasî başarılar sonucunda Orta Anadolu'da söz sahibi olmaya başladılar.³

Türkiye Selçuklu sultanı I. Kılıç Arslân, babası Kutalmışoğlu Süleymânşâh gibi Batı Anadolu'ya gelecek Türkler/Türkmenler için bir hat oluşturmaya çalışmış ve artık bir güç gösterisine dönüşen

¹ Kemal Taşcı, "Selçuklular Zamanında Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasına Karşı Bizans Devletinin Aldığı Askerî ve Siyasî Tedbirler (1018-1071)", *2016 Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi*, (Antalya, 1-4 Aralık 2016), IV - Tarih, (nşr. Sinan Demirtürk), Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, Ankara 2016, s. 537-550.

² Kemal Taşcı, "Birinci Oğuz Muhacereti Esnasında Anadolu Türkmenlerinin Merkezi Olan Ahlat ve Malazgirt Savaşı'na Neden Olan Türkmen Akınları", *Düşünce Dünyasında Türkiz, Siyaset ve Kültür Dergisi, Bağımsızlıkların 30. Yılında Türk Devletleri ve Zaferler Ayı Ağustos*, Yıl: 12, Sayı: 59, Ağustos 2021, s. 55-111.

³ 'Alî b. Sâlih el-Muheymîd, *ed-Dânişmendîyyûn ve Cihâduhum fi Bilâdi'l-Anâdûl*, Müessesetu Şebabi'l-Câmia, İskenderiyye 1414/1994; 'Alî Muhammed Avde Gâmidî, *el-Mücâhidü'l-Müslim Gümüştigin b. Dânişmend*, Mektebetü's-Sıddık, Tâ'if 1411/1991.

Malatya hâkimiyeti meselesi zamanla birlikte Anadolu beylerinin birbirleri ile akrabalık bağı kurmalarına rağmen ortak düşmanlarını bırakıp siyasî, askerî, iktisadî ve idarî bir mücadele içine girmelerine neden oldu. Bu makale incelenecek olan Sermân/Seryân Savaşı da bu kabilden bir mücadele niteliğindedir. Savaş mahalının İslâm tarih yazıcılığı sahalarına çok uzak olması ve Bizans tarih yazıcılığında yer almaması gibi sebeplerden dolayı Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması bakımından öneme haiz olan Sermân/Seryân Savaşı hakkında Ortaçağ kaynak eserlerinde meseleyi yeterince aydınlatacak bilgi bulunmamaktadır. Bu savaş hakkında Malatyalı 2 Süryânî tarihçisi, 3 İslâm tarihçisi ve bir de Anadolu'nun Türkleşmesini ve İslâmlaşmasını izah ihtiyacına binaen kaleme alınan bir destan türü eserde bilgiler mevcuttur. Bu nedenle savaşın hazırlık aşaması, müşterikleri, yeri, tarihi ve sonucu hakkında çok fazla bilgi kirliliği, yorum farklılığı ve nispeten yanlış kararlılık gibi durumlar tarafımızca tespit edilmiş ve ortaya konulmaya çalışılmıştır. Öncelikle kaynak eserlerin verdikleri bilgiler alıntı yapıp daha sonra mesele kronolojik bir şekilde ele alınarak kaynak ve araştırma eserlerin karşılaştırılması yapılacaktır. Son olarak ise kaynak eserlerdeki bilgiler ile araştırma eserlerdeki bilgi ve yorumlar karşılaştırılarak konuya dair yorum ve bilgilendirmelerin kaynaklar ile örtüştüğü ya da çeliştiği bahisler sarahatle ortaya konulacaktır.

1. Sermân/Seryân Savaşı'na Dair Birinci El Kaynakların Verdiği Bilgilerin Tahlili

Malatyalı tarihçi Süryânî Patrik Mihâil, bu savaş hakkında bilgi veren en eski tarihçidir. 1194-1195 yılı olaylarına kadar bilgi veren bu eser, özellikle Malatya'nın Türkiye Selçuklu sultanı I. Kılıç Arslân tarafından ilhakı, oğlu Tuğrul Arslân (طغرل ارسلان)'ın Malatya (ملطيه)'da sultan ilan edilmesi, daha sonra sultanın annesi Ayşe Hâtûn'un Palu ve çevresini ele geçiren Artuklu Nûruddevle Belek b. Behrâm b. Artuk (نورالدوله بلک بن بهرام) ile evlenmesi, bu nedenle Mengücekoğlu İshâk b. Mengücek (امير اسحاق بن منجوك)'in Malatya mülhakatını yağmalaması ve Belek Gâzî'nin misilleme yapmasını;

“1429 (1118) 15 Mart tarihinde, Kemah emiri Mangoug, Malatya bölgesini yağma etti. Bunun üzerine Malatya hatunu, Urfa kontu Josselin'e adam gönderip, yardımlarına gelmesi için onunla barış akdetti.”

şeklinde dile getirmektedir.⁴ Müellif, ayrıca Belek Gâzî ile tek başına mücadele edemeyeceğini anlaması üzerine Mengüceklî İshak Bey'in Bizans İmparatorluğu'nun Trabzon Dukası/Valisi Konstantinos Gabras/'Afrâs er-Rûmî (عفراس الرومى) ile ittifak kurması üzerine Belek Gâzî'nin de yanında atabeyi olduğu Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân ve Dânişmendli Melik Gâzî/Emîr Gâzî ile ittifak oluşturup yaptıkları savaş hakkında;

“(1430/1119) Malatya sultanı, valisi Balakla beraber, Kemah bölgesinde talan icra ettiler. Oranın emiri olan İbn Mangoug, Greklerden yardım istemek üzere Trabzon'a kaçtı ve Gabras onunla beraber geldi. Bunun üzerine Balak ve Malatya sultanı, Danişmanın oğlu Gazi ile ittifak ettiler. Muharebede Grekler mağlup oldular ve Gabras'la İbn Mangoug esir edildiler. Gabras 30.000 dinara mukabil serbest bırakıldı. Gazi ise, İbn Mangoug'u damadı olduğu için serbest bıraktı. Bundan dolayı, sultan ile Balak ve Gazi arasında husumet peyda oldu.”

şeklindeki bilgileri kaydetmektedir.⁵ Görüldüğü üzere müellif öncelikle “İbn Mangoug (Mengücek Oğlu)” olarak nitelediği Kemâh beyinin ismini vermemektedir. Ayrıca savaşın tarihini 1430 İskender Takvimi ile vererek Miladî 1119 tarihinde olduğunu bildirmesine rağmen savaşın yeri hakkında sükût etmektedir. Ayrıca müellif bu savaşın asıl komutanının Belek Gâzî değil Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân olduğu kanaatindedir. Bu nedenle adını vermediği Melik Gâzî/Emîr Gâzî için ise aynı “Mengücek Oğlu” gibi “Danişmanın Oğlu Gazi” ifadesini kullanmaktadır. Savaş sonucunda esir düşen

⁴ Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche Jacobite d'Antioche (1166-1199)*, III, (nşr. - trc. Jean Baptiste Chabot), Ernest Leroux, Paris 1905, s. 204; *Süryânî Patrik Mihail'in Vakainamesi, İkinci Kısım (1042-1195)*, (trc. Hrand Der Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Neşredilmemiş Daktilo Nüsha, 1944, s. 66; *Târihu Mâr Mihâ'îlu's-Süryânî el-Kebîr Birîku Antâkiyye*, III, (trc. Mâr Grîgûryûs Salîbâ Şem'ûn), (nşr. Mâr Grîgûryûs Yûhannâ İbrâhîm), Dâru Mârdîn, Halep 1996, s. 174; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo (The Great) A Universal History from the Creation*, III, (trc. Matti Moosa), Publication of Syriac Orthodox Church for the Eastern United States - Beth Antioch Press, Teaneck - New Jersey 2014, s. 632.

⁵ Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien*, III, (nşr. - trc. Chabot), s. 205; *Vakainame*, II, (trc. Andreasyan), s. 67; *Târihu Mâr Mihâ'îlu's-Süryânî*, III, (trc. Şeahm'ûn), (nşr. İbrâhîm), s. 174-175; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo*, III, (trc. Moosa), s. 632.

‘Afrâs (عفراس)/Gabras’ın 30.000 dinar fidyeye-i necât/kurtuluş akçesi vererek serbest kaldığını sarahatle dile getirmiştir.

Sermân/Seryân Savaşı hakkında eserine aldığı bilgiyi hemşehrisi Patrik Mihâil’den alan ve Süryânî Tarihçiliğinin en önemli temsilcilerinden biri olan Ebû’l-Ferec - İbnü’l-İbrî, Bar Hebraeus Yuhannâ Mâr Grigorius b. Ehrûn (Hârûn-Aaron) el-Malatî (685/1286) de bu savaş hakkında Süryânî Mihâil’in verdiği bilgiler dışında tafsilata girmemiştir. Eserinde bu bilgileri Süryânî Mihâil’den aldığını bizzat zikreden müellif, bu konuda;

“*Malatya sultanı, Kemah havalisini almış ve buranın emiri Trabzon’daki Rumlara iltica etmişti. Gabras da onunla beraber idi. Sultan ile Balak Rumlarla harbederek bunları mağlûp ettiler. Gabras ele düşmüş ve 30.000 dinar vererek kendini kurtarıp kendi memleketine gitmişti.*”

şeklinde verdiği bilgiden savaşın yeri hakkında tafsilata girmediği anlaşılmaktadır.⁶ Ayrıca bu savaşta Anadolu Türk beylerinden hiçbirinin ismini zikretmeden muharebenin asıl unsurunun Malatya Selçuklu sultanı olduğunu belirtmektedir. Müellif, Harput Artuklu beyi Belek Gâzî, Mengüceklî İshak Bey, Dânişmendli Melik Gâzî/Emîr Gâzî hakkında hiçbir bilgi vermeden ve Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân’ın da adını zikretmeden sadece Malatya melikinün Kemâh’ı ilhak ettiği ve Kemâh hâkiminin de bu durum üzerine bu bölgedeki Rûm askerlerinin lideri olan Gabras isimli kişiden yardım istediği kanaatindedir. Savaşın müsebbibi olan Belek Gâzî’den ise savaş alanında bahseden müellif, Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân’ı aynı Süryânî Mihâil gibi savaşın asıl unsuru olarak tanıtmakta ve Belek Gâzî’yi ona yardım eden biri olarak nitelemektedir. Diğer taraftan ise Mengücekoğlu İshak Bey’den bahsetmeyerek savaşın diğer cephesindeki asıl unsurun ise Gabras olduğu kanaatindedir. Müellif, Süryânî Mihâil’den aldığı bu bilgi ile esir düşen “*Rumluların*” komutanı Konstantinos Gabras’ın kurtuluş için 30.000 dinar ödediği bilgisini teyid etmektedir.

Sermân/Seryân Savaşı’na dair mezkûr Süryânî kaynakları haricinde Grekçe, Gürcüce ve Ermenice kaleme alınan Hristiyan kaynaklarında bilgi bulunmamakla beraber İslâm kaynaklarında da mezkûr konuyu yeterince vuzuha kavuşturabilecek bilgi yer almamaktadır. Farsça kaleme alınan eserlerde bu savaş hakkında hiçbir bilgi yer almazken Suriye-Irak sahası İslâm tarih yazıcılığının 3 önemli siması tarafından Sermân/Seryân Savaşı hakkında ziyadesiyle muhtasar denilebilecek bilgi kaydedilmiştir. Bu kaynaklardan en eski olan ve Bilâdü’ş-Şâm/Suriye’nin merkezi Dimaşk merkezli bir tarihçilik anlayışını benimseyen ve İbnü’l-Asakîr’in *Târîhu Medinetu Dimaşk* adlı eserine zeyl/ek yazan İbnü’l-Kalânîsî, Ebû Ya’la Hamza b. Esed b. ‘Alî ed-Dimaşkî (555/1160), özellikle İslâm-Haçlı mücadeleleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Dolayısıyla İslâm tarihçiliğine göre İslâm-Haçlı ya da Müslüman-Hristiyan savaşları hakkında genel itibarıyla bilgi verme eğiliminin bir ürünü olarak Sermân/Seryân Savaşı hakkında da bilgi verilmiş ve anlatım tarzından bu savaşın eserin içinde yer almasının yegâne sebebinin bir cihad anlatım tarzı ile ilgili olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Müellif, savaş hakkında;

“*Aynı Sene (514/9 Nisan 1120-28 Mart 1121) Emîr Balak b. Artuk (امير بلك بن ارتق), ‘Afrâsu’r-Rûmî (عفراس الرومى) ‘yi Endekân (اندكان)/Erzincan’da (?) Sirmân/Sermân Kalesi (قلعة سمرمان) ‘nde yenilgiye uğrattı. Rumlardan beş bin kadarını öldürdü ve komutanları ‘Afrâs’ı esir aldı.*”

şeklinde bilgi vermektedir.⁷ Müellife göre sadece Artuklu Belek Gâzî ile Bizans İmparatorluğu’nun Trabzon dukası Konstantinos Gabras arasında 514/1120-1121 tarihinde Endekân yakınlarında Sermân adlı kale civarında yapılan savaşı Belek Gâzî kazanıp ‘Afrâs/Gabras yenilmiş ve kendisi esir düşerek ordusundan 5.000 kişi savaş meydanında hayatını kaybetmiştir. Müellif, görüldüğü üzere Malatya

⁶ Ebû’l-Ferec - İbnü’l-İbrî, Bar Hebraeus Yuhannâ Mâr Grigorius b. Ehrûn (Hârûn-Aaron) el-Malatî (685/1286), *The Chronology of Gregory Abû’l-Faraj 1125-1286*, (trc. Ernest Alfred Wallis Budge), Associated Publishers Amsterdam - Philo Press, Amsterdam 1976², s. 249; *Tarih*, II, (trc. Ömer Rıza Doğru), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 356.

⁷ İbnü’l-Kalânîsî, Ebû Ya’la Hamza b. Esed b. ‘Alî b. Muhammed et-Temîmî ed-Dimaşkî (555/1160), *Zeylu Târîhu Dimaşk*, (nşr. Henry Frederick Amedroz), E. J. Brill, Leiden 1908, s. 202; *Târîh-i Ebû Ya’la Hamza İbnü’l-Kalânîsî el-Ma’rûf Zeylu Târîhu Dimaşk*, Mektebetü’l-Mütebbî, Kâhire 1985, s. 202; *Târîhu Dimaşk*, (nşr. Süheyl Zekkâr), Dâru Hassân li’t-Tibâ’ati ve’n-Neşr, Dimaşk 1403/1983, s. 322; *Zeylu Târîhi Dimaşk*, (nşr. ‘Arif Ahmed ‘Abdulğânî), Dâru Sa’deddîn - Dâru Kinân, Dimaşk, 1434/2013, s. 202; *The Damascus Chronicle of the Crusades*, (trc. Hamilton Alexander Roskeen Gibb), Luzac and Co., London 1932, s. 162; *Damas de 1075 à 1154: l’Histoire de Damas d’Ibn al-Qalânîsî*, (trc. Roger le Tourneau), Institut Français de Damas, Damas 1952, s. 151; *Şam Tarihine Zeyl - I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi -*, (trc. Onur Özatağ), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 83.

Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân, Danişmendli Melik Gâzî/Emîr Gâzî ve savaşın müsebbibi olan Mengüceklî İshak Bey'den hiç bahsetmeksizin Suriye ve el-Cezîre sahasında Haçlılara karşı Türk-İslâm âleminin bayraktarlığını yapmış olan Artuklu Belek Gâzî'nin sadece bu sahada ve Haçlılar ile bozguncu Ermenilere karşı değil aynı zamanda cihad anlatımının önemli unsuru olan ve Doğu Hristiyanlığı'nın temsilcisi olan Doğu Roma/Bizans İmparatorluğu ile de mücadele ettiğini ve Rûm kökenli olan Hristiyanlar ile Kuzey Doğu Anadolu hattında da cihad yaptığını anlatmaya çalışılmıştır. Savaşın yeri ile ilgili verdiği bilgiye göre Endekân yakınları olarak kaydedilen yer ismi 1932 yılında bu eseri İngiliz diline tercüme eden Hamilton Alexander Rosskeen Gibb tarafından doğrudan Erzincan olarak kaydedilmiştir. Mütercim;

“In this year, the amîr Balak son of Ortuq defeated Gavrās the Greek near the castle of Sirmān in the land of Arzinjān, killing about five thousand of the Greeks and capturing their commander Gavrās.”

şeklindeki tercümesinde “Endekân” olarak geçen yerin kesinlikle “Erzincan” olduğunu bildirmesine rağmen “Sirmān” şeklinde transkript ettiği yerin neresi olduğuna dair herhangi bir izahta bulunmamaktadır⁸ ancak savaş mahaline Malatyalı Süryânî tarihçilerinden daha yakın olmamasına rağmen onların aksine savaş mahali hakkında isim vermesi de şayan-ı dikkattir. Hiç şüphesiz Kuzey Doğu Anadolu bölgesi ve içinde yer alan Erzincan'a uzak olması nedeniyle bu eserde belirtilen Endekân ve Sermân/Sirmân isimli yerlerin günümüzde de aynı ya da benzer isimler ile adlandırılmamış olması muasır Selçuklu tarihi mütehassıslarının savaş alanı hakkında farklı çıkarım ve yorum yapmalarının en önemli sebebidir.

Sermân/Seryân Savaşı hakkında bilgi veren diğer İslâm tarihçisi ise Ebû Abdullah Muhammed b. er-Re'îs Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Nizâr et-Tenûhî el-Halebî el-Azîmî (556/1061?)'dir. Müellif, Arapça olan eserinde ve genel itibarıyla bahsettiği bütün konularda olduğu gibi bu savaş hakkında da muhtasar bilgi vermektedir. 514/1120-1121 senesinde vuku bulan savaş hakkında;

“(514/1120/1121) Artukoğlu (Behrâm b.) Belek (بلك بن ارتق), Rumlu (Konstantin) Kafrās/Gabras (قفراس الرومى) 'a Seryân kalesinin (قلعة سريان) aşağı tarafında saldırdı.”

şeklindeki bilgiyi sunan müellif, savaş mahali ile ilgili olarak İbnü'l-Kalânîsî'nin verdiği bilgiye benzer fakat farklı bir isim vermektedir.⁹ Müellif, savaşın “Seryân” adlı kalenin bulunduğu tepenin ya da dağın eteklerinde vuku bulduğu kanaatindedir. Bu eserde savaşın sadece Artuklu Belek Gâzî ile Rûm Gabras arasında vuku bulduğunun kayıtlı olması ve anlatım tarzında eserin diğer bölümlerinden de anlaşılacağı üzere “Hilâl-Haç” yani “Müslüman-Hristiyan” mücadelesi boyutu üzerinde durulmuştur. Artuklulara duyduğu muhabbetle bilinen müellif, Suriye ve el-Cezîre'deki mücadelenin bir benzeri olarak Artuklu ailesine mensup biri tarafından kazanılan bu savaşa da değinmek istemiştir. Müellif, savaşa iştirak eden diğer Doğu Anadolu beylerinden bahsetmemiş, savaşın sonucu hakkında da sükût etmiş ve sadece Rûmlu/Romalı olan Gabras'a, Artuklu Belek Gâzî'nin saldırdığı bilgisini vermekle yetinmiştir. Bu durum yukarıda bahsedildiği üzere savaş mahali hakkında farklı yorumların yapılmasının asıl sebeplerini ortaya koymaktadır.

Sermân/Seryân Savaşı ile ilgili bilgi veren ve eserinde umumiyetle “Müslüman-Haçlı” mücadelesi üzerinde duran İbnü'l-Esîr, İzzeddîn Ebû'l-Hasan 'Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (630/1233)'dir. Müellif, eserinde “Müslüman-Hristiyan” mücadelesi kapsamında verdiği bilgileri;

⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *The Damascus Chronicle of the Crusades: Chronicle of Ibn al-Qalânîsî*, (trc. Hamilton Alexander Rosskeen Gibb), Luzac & co., London 1932, s. 162 (Mütercim, savaş alanını “Arzinjân/Erzincan topraklarındaki Sirmān Kalesi” olarak tercüme ve transkript etmektedir.); Dover Publications, Mineola - New York 2002², s. 162.

⁹ Azîmî, Ebû Abdullah Muhammed b. er-Re'îs Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Nizâr et-Tenûhî el-Halebî (556/1061?), *Târîhü'l-Azîmî*, (nşr. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006², s. 35; *Azîmî Tarihi: Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler*, (H. 430-538 = 1038/39-1143/44), (trc. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006², s. 52; “La Chronique Abrégée d'al-'Azîmî”, (nşr. Claude Cahen), *Journal Asiatique, Recueil Trimestriel de Mémoires et de Notices Relatifs aux Études Orientales*, CCXXX (230), Paris MDCCCXXXVIII (1938), s. 387 (‘Azîmî'nin *Tarih*'inin bu neşrinde savaş mahali ile ilgili bir bilgi yer almamaktadır. Sadece “Belek b. Artuk'un 514 yılında Gabras (Kafrâsu'r-Rûmî)'i yendiği” kayıtlıdır).

“Belek b. (Behrâm b.) Artuk bu sene (514/1120-1121) ‘Afrâsu’r-Rûmî (عفراس الرومى)’yi mağlûp etti. Endekân şehrine yakın (من بلد الاندكان) Sermân Kalesi (قلعة سرمان) önünde Rumlar’dan beş bin kişiyi öldürdü, ‘Afrâs ve çok sayıda askeri de esir etti.”

şeklinde dile getirmektedir.¹⁰ Müellif, ayrıca bu savaş hakkında sadece Belek Gâzî ve Gabras’ın isimlerini zikretmektedir. Mengüceklî İshak Bey, Dânişmendli Melik Gâzî/Emîr Gâzî, Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân’ın isimlerini zikretmeden Kuzey Suriye’de Haçlılar’a karşı verdiği mücadele ile İslâm âleminde temayüz etmiş olan Belek Gâzî’nin ve Bizans İmparatorluğu’nun Trabzon dukası Konstantinos Gabras’ı savaşın yegâne tarafları olarak kaydetmektedir. Ayrıca İbnü’l-Kalânîsî gibi savaşın Endekân yakınlarındaki Sermân Kalesi civarında olduğunu, Gabras’ın esir edildiğini ve Belek Gâzî’nin bu cihadında 5.000 Rûm yani Hristiyan askerinin öldürüldüğünü dile getirmektedir. Müellif bu bilgiyi kuvvetle muhtemel İbnü’l-Kalânîsî’den iktibas etmiştir.

Sermân/Seryân Savaşı’na dair bilgi içeren diğer İslâm kaynağı ise Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması hakkında menkıbevî bilgiler içeren Dânişmendnâme/Dânişmend Gâzî Destanı adlı eserdir. Bu standanda Dânişmendli Melik Gâzî/Emîr Gâzî’nin Trabzon Rûmları ve onlar ile işbirliği yapan Kemâh beyini yenmesi ve Rûmlara ait olan bazı kaleleri fethetmesi;

“O sırada Sisyye şehrinde kargaşa oldu. Üç yüz altmış çan vardı. Onları salladılar, sesi gökyüzüne ulaştı. O şehri Feridun oğullarından Selim adlı bir kişi yapmıştı. Melik zamanına kadar sık sık isyan etmişlerdi. İmparator ne kadar çalıştıysa bunları kendisine döndüremedi. Çan sesini işittiler. O sırada Artuhî, Melik’in huzuruna gelip selâm verir. Melik’de beraber ata binip şehri seyretmeye gitti. Giderken bağlar arasında yirmi kişinin acele ile gittiğini gördüler. Melik bunların yolunu kesti. Bunlar kaçmak istediler. Melik ve Artuhî onların dört kişisini öldürüp ikisini tuttu, geri ordunun bulunduğu yere geldiler.

Sabah olunca o kişileri getirip haber sordular. Onlar söylediler: “Biz Natron’un kullarıyız. Bu gece bize haber ulaştı ki Kemah Beyi yirmi bin er ile bize yardım edecek, Bayburt Beyi Miknas bizi haber vermeye gönderdi: ‘Kemah ve Bayburt askeri pusuda duracak. Melik’in ordusu Gümenek ordusuyla savaşa başladığında biz pusudan çıkıp çadır ve otağlarını yağma edeceğiz.’ diye haber gönderdiler. Biz o haber için geldik.” dediler. Sonra Melik onları dine davet etti. Dini kabul etmediler. Melik buyurdu öldürdüler.

Sonra Melik Gazi buyurdu: “Artuhî, Efrumiyye ve Osman askerlere baş olup şehir savaşına başladılar. Melik Gazi, Kemah askerini karşılamaya gitti.” Derhâl Melik Gazi bin kişiyle atlarına binip Kemah ordusunu karşılamaya gittiler. Bir dağ başına çıkıp öte tarafına baktılar. Gördüler ki Kemah ordusu o ovada konaklamış. Melik askerleriyle dağdan inip bir pusu yeri buldu. Askeri pusuya koyup kâfirlere karşı yürüdü. Ayrıca askerine tembih etti.: “Eğer ben nara atarsam gelip siz de hamle yapın.” dedi. Daha sonra Melik yalnız başına kâfir askerlerine yöneldi. Ulaştığı zaman kâfirler. Melik’i görünce boyuna bosuna hayran kalıp sordular: “Sen kimsin?” Melik hiç cevap vermeyip atını doğru Miknas’ın otağına sürdü. Kâfirler Miknas’a haber verdiler. Miknas atına binip Melik’e karşıladı. Sordu: “Sen kimsin?” Melik söyledi: “Postacıyım, Natron’un yanından geliyorum.” Miknas söyledi: “Yardım hemen ulaşsın, yoksa Melik şehri alır.” dedi.

Lânetlenmiş kişi, Melik’in getirdiği haberi işitip sövmeye başladı. Melik Dânişmend öfkelenildi: “Melik’e niçin sövüyorsun?” dedi. Miknas söyledi: “Seninle ne ilgisi var? dedi. Sonra melik söyledi: “Benim Melik Dânişmend Gazi, birdir önümde dağ gibi yazı, bugün elimden nereye ileteceksin boğazı, hemen şimdi iman getir, açma razı. Yoksa kılıçtan aman bulacaksın.” dedi.

Bu sözleri Miknas işitince: “Bire, cazular başını hemen tutun.” dedi. Melik, çabucak Miknas’a kılıçla bir kez vurdu. Onu tepesinden eğer kaşına kadar ikiye böldü. Kâfir ordusundan figan koptu. Bütün kâfirler hazırlanıp Melik’e hamle yaptılar. Melik Dânişmend gök gürlemesi gibi bir nara attı, âlem yankılandı. O bin kadar Müslüman pusudan çıkıp Melik’ten tarafa yürüdüler, yetişip kâfirlere hamle yaptılar. Öyle savaş oldu ki sanki o gün kıyamet günü idi. Âlem gürültü ve bağırıp çağırma ile

¹⁰ İbnü’l-Esir, ‘İzzeddîn Ebû’l-Hasan ‘Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (630/1233), *el-Kâmil fi’t-Târih*, XII (H. 480 - H. 529), (nşr. Mektebetü’t-Turâs), Dâru İhyâu’t-Turâsî’l-‘Arabiyye; Beyrût 1430/2009², s. 571; *el-Kâmil fi’t-Târih*, IX, (trc. Ahmet Ağırakça - Beşir Eryarsoy - Zülfikar Tüccar - Abdülkerim Özaydın - Yunus Apaydın - Abdullah Köşe), Hikmet Neşriyat - Ocak Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 18.

doldu. Bir buçuk saatte kâfirleri yendiler. Öyle ki toz âlemi tuttu. Bayburt beyi, ordusuna buyurdu: “bire bırakmayın! Fırsat sizindir.” diye kâfirleri vuruşmaya sevk ederdi. Miknas'ın bir kardeşi vardı. Adına Tekin derlerdi. Süngü ile Melik'e saldırırdı. Melik tesirsiz hâle getirdi. Sonra Melik atına mahmuz vurdu, kılıç ile Tekin'in tepesine öyle vurdu ki ikiye bölünüp yere düştü, canını cehenneme gönderdi. Kâfirler onu görüp feryat ve figan ettiler. Müslümanlar kâfirleri ele geçirip çoğunu kırdılar. Melik Danişmend alemi, alemdari yere yıktı. Sonra Bayburt Beyi'nin kardeşine rastladı, Melik'e hamle yaptı. Melik kılıcını onun kılıcına karşı tuttu. Kâfirin kılıcı ikiye bölündü. Sıra Melik'e geldi. Lâine öyle vurdu ki bir eli ve bir uyluğu yere düştü kâfirler bu hâli görüp hepsi kaçmaya niyetlendiler. Gaziler tekbir getirip bunların arkasından gittiler, sayısız kâfir kırdılar, dönüp çadırlarında yağmaladılar.

Biz geldik bu tarafa, Artuhî ve dostlarının hikâyesine: Melik ve gaziler Kemah ordusunun üzerine gidip yendiler. Artuhî, diğer gaziler ile gelip Sisiyye yani Gümenek Kalesi'ni ve şehri kuşattı. Sur üzerinden kâfirler gazilere seslendiler: “eğer yiğit iseniz yarın da durursunuz, işte Kemah ve Bayburt ordusu geliyor. Sizi onlar öldürür.” dediler. Gaziler savaşıyorlardı, onların sözünü işitmiyorlardı. Efrumiyye Banu o gün ok ile yüz kâfir öldürdü. Gece olunca geri döndüler, çadırı olanlar çadırına geldiler: “Yemek getir.” dediler, yediler, dua ve sena ettiler.

... Nesir: Melik Danişmend Gazi, o bin asker ile, o kadar mal, hazine getirdi ki ne kadar olduğunu Allah bilirdi. Din yolundan canını ve başını ortaya koyan gazilere paylaştırdı, gayet zengin oldular. Sonra Miknas'ın ve bin adet daha kâfirin başını süngüye diktiler. Melik: “Sisiyye'den tarafa gidiyorum, siz de yavaş yavaş arkamdan gelin.” dedi. Sonra tembih etti: “Şehirde ne zaman kavga çıkarsa siz de yetişin.” dedi.

Sabah olunca atlarına bindiler, beş yüz er ile yola çıktılar. Her birinin süngüsüne bir adam başı takılmıştı. Seher karanlığında Sisiyye'ye ulaştılar. Kâfirler burç üzerinden sordular: “Kimin askerlerisiniz?” Müslümanlar söyledi: “Kemah askeriyiz. Melik geldi, gece baskını yaptı. Derhâl hazırlandık, hamle yaptık. O kadar adam öldürdük ki tarif edilemez. İşte Miknas, Melik'in ve askerlerinin başını süngülere takıp getirdiler.” Şehir halkı bu habere sevinip Natron'a bildirdiler. Natron burç üzerine gelip haberi öğrendi. Hemen buyurdu, kapıyı açtılar. Melik beş yüz kişiyle şehre girdi. Natron onu karşılayıp söyledi: “Ne haber getirdin?” Melik Danişmend söyledi: “İşte Miknas'ın başını ve beylerinin başını kestim, beraber getirdim, askerlerini kırdım.” dedi. İlâve olarak söyledi: “Benim Melik Danişmend Gazi, birdir önünde dağ ile yazı, size ben göstereyim hilebazı.” dedi. Sonra eline kılıç alıp Natron'un tepesine öyle vurdu ki beline kadar ikiye böldü. Kâfirler onu görüp feryat ve figan ettiler. O beş yüz gazi, ibadete bağlı kimseler ve mücahitler el birliği edip şehir içinde kâfirleri kırdılar.”

şeklinde kaydedilmiştir.¹¹ Metinde geçen yer isimlerinden bazılarının belirsizliği, özellikle kişi isimlerinin farklılığı nedeniyle rivayet edilen savaş tam olarak Sermân/Seryân Savaşı'na benzememekte ise de rivayet edilen savaşın Sermân/Seryân Savaşı'na benzer tarafları daha fazladır. İslâm tarih yazıcılığı sahalarna uzak olan bölgenin savaşın taraflarından biri olan Danişmendli beyi Melik Gâzî/Emîr Gâzî'nin fütûhat ve askerî faaliyet sahasında olması ve *Dânişmendnâme/Dânişmend Gazi Destanı*'nda onun askerî faaliyetlerinin anlatılması hasebiyle diğer kaynaklardan farklı ve tafsilatlı olması nedeniyle bu destanda anlatılan savaşın Sermân/Seryân Savaşı olması kuvvetle muhtemeldir.

Dânişmendnâme/Dânişmend Gazi Destanı'nda geçen Kemâh beyi Miknas'ın kuvvetle muhtemel Mengüceklî İshak Bey ve kardeşi Tekin'in ise Bayburt çerisinin komutanı Ânûştekin/Tab Tigin¹² olduğunu;

¹¹ *Dânişmend-Name / Dânişmend Gazi Destanı*, Altıncı Meclis 72a-76a; *Dânişmend-Name*, (nşr. Necati Demir), Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 122-126; *Dânişmend Gazi Destanı*, (nşr. Necati Demir), Hece Yayınları, Ankara 2006, s. 117-122; Ötügen Neşriyat, İstanbul 2018², s. 167-172; *Dânişmend Gâzi Destanı*, (nşr. Mehmet Sert - Bekir Biçer), Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 99-105; Gelibolulu Mustafa 'Âli (1008/1600), *Mirkâtü'l-Cihâd*, v. 81a-86a; *Mirkâtü'l-Cihâd, Dil İncelemesi - Metin - Dizin*, (nşr. Ali Akar), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Dili Bilim Dalı, Neşredilmemiş Doktora Tezi, İstanbul 997, s. 89-95; *Mirkâtü'l-Cihâd [Cihadın Basamakları]*, *Dil İncelemesi - Metin - Dizin*, (nşr. Ali Akar), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 146-152; Irène Mélikoff, *La Geste de Melik Dânişmend Étude Critique du Dânişmendnâme*, I, Bibliothèque Archeologique et Historique de l'Institut Français d'Archeologie d'Istanbul, Paris 1960, s. 280-284

¹² Necdet Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s. 55-56; Abdullah Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim

“Birçok kilise ve kalelerin zaptı üzerine Hıristiyanlar Nestora yardıma koşarlar. Menkuriye (Çorum), Kastamonu, Gerede haddine, deniz kenarına değin, Kayseriye, Nikonya, Harsonosya, Canik, Gürcistan, Sancar, Aleman, Ahlat ve Ermeni kamu millet dâva kıldılar ki İslâm çerisiyle vuruşalım. İki yüz seksen bin er toplanır, Nestorla Şaddat hazine açup bahşiş kılarlar. Tokathlar Sisye (Gömenek) halkının tecavüzlerinden şikâyet ederler. On iki bin kişi varır, görürler ki Sisye kalesi önünde deniz gibi bir ırmak, üzerinde ulu bir köprü. Şehirdeki kilise ulu bir kaleye benzer. Üç yüz altmış altı kilise vardı. Hemen kâfire hamle kıldılar, yer yüzü pamuk gibi atıldı, erenler narasından, atlar avazesi, cebe, cevşen çakıldusu, güz güpüldüsünden, tabl u nakkare avazından kulaklar sağır olur. Nâgâh üç yüz altmış nâkus avazı gelir, meğerse Kemah Beyi Miknas kardeşi Tekin ile 20 bin erle gelmiş Bayburt beyi Anuştekin çerisini teşvik ediyor, önce kale dışındakiler, desise ile kaleye girilerek içindikiler kılıçtan geçiriliyor, adam kanı yer yüzüne yürüdü, kan buharı hava yüzün büürüdü. Kalede sağ kalanlar Müslüman olurlar, meşid yapılır; kadı, hatib, imam tayin edilir. Hasan bin Eyyüp kaleye hâkim (vali) tayin edilir. Nestor ve Şaddattan nâme gelir: eşüttük kim illeri harap kıarsın. Artuhi ve Efrumyeyi gönderesin, yıktığın kaleleri yapasın, tut bizim sözümüzü, sevindür özümüzü, yüz kul, yüz karavuş, yüz at, yüz katır, yüz yük mal verelim. Eğer yok der isen sana bir iş ederiz ki âlemde destan olur. Danişmend Gazi: Ben ki Melik Danişmend'im, sen ki Şaddatsın, iman getirüp İslâm olasın, ilün ve vilâyetünle elümden kurtulasın ve illâ ne seni koyam ne şehrini, şöyle kim neslünüzden bir diri komayım. Nestor çağırdı kim ey Ehlisalip bilmiş ol kim Muhammediler çoğaldı... Kâfirler iki yüz yetmiş bin askerle harekete geçerler; öncü Sinap Beyi Todori, ardınca Samsun Beyi Mıkırdıç, sonra Engürü Beyi ve tamam Beyler Turhal önünde bulunduğunu haber aldıkları Melik Danişmende baskın yaparlar. Eyyüp bin Yunsu, Süleyman bin Nu'man, Abdurrahman, Abdullah esir düşerler. Çok melül olan Melik ilkin Todori'nin kardeşi Nikola'yu, sonra boyu minareye benzeyen Todori'yi kılıcı ile helak eder. Sonra tecavüz eden Turhalluları, karargâhı terk etmiş gibi yaparak, aldatıp kaleden çıkarır ve kılıçtan geçirirler; pek çok ganimet alınır.”

şeklinde kaydedilmektedir. Buradaki ifadelerden de Kemâh beyinin Miknas olarak isimlendirilmesi ya da tavsif edilmesi bahsi geçen kişinin Mengücekoğlu İshak Bey olduğu kanaatini kuvvetlendirmektedir.¹³

2. Sermân/Seryân Savaşı'na Değın Mengüceklı-Artuklu İlişkileri

Sermân/Seryân Savaşı'na sebep olan olaylar zinciri şüphesiz Türkiye Selçuklu sultanı I. Kılıç Arslân'ın Haçlılar ile mücadelesi nedeniyle kuşatmayı nihayete erdirmek zorunda kaldığı fakat daha sonra Dânişmendliler tarafından fethedilen Malatya'yı Dânişmendli Yağıbasan'dan 1 Muharrem 500/2 Eylül 1106 tarihinde kuşatarak aman ile ilhak edilmesine kadar götürülebilir.¹⁴ Sultan I. Kılıç Arslân'ın

Dalı, Neşredilmemiş Doktora Tezi, Konya 2006, s. 52; Abdullah Kaya, “Danişmendli - Mengüceklı İlişkileri”, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40/1, Haziran 2016, s. 111; Hüseyin Kayhan, “Mengüceklı Gâzi'nin Kimliği ve Mengüceklı Devletinin Kuruluşu Hakkında”, *Tarih Peşinde*, 4/7, Konya 2012, s. 109.

¹³ Şükrü M. Akkaya, “Kitab-i Melik Danişmend Gazi-Danişmendname”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VIII/1-2, Ankara 1950, s. 131-144.

¹⁴ Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien*, III, (trc. Chabot), s. 192; *Vakainame*, II, (trc. Andreev), s. 51-53; *Târîhu Mâr Mîhâ'îlu's-Suryânî*, III, (trc. Şem'ün), (nşr. İbrâhîm), s. 160-161; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo*, III, (trc. Moosa), s. 624; Ebû'l-Ferec, *The Chronography*, (trc. Budge), s. 239; *Tarih*, II, (trc. Doğrul), s. 345; Abdîzâde Hüseyin Hüsameddin Yasar, *Amasya Tarihi*, II, (nşr. Mesut Aydın - Güler Aydın), Amasya Belediyesi Yayınları, Ankara 2008, s. 189; Ernst Honingmann, “Malatya (İslâm Devri)”, *İA*, VII, Eskişehir 1997, s. 236; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 52-53; Coşkun Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VIII, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, s. 229; Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi (Sultan Alp Arslan'dan Uluğ Keykubâd'a) (1071-1220)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2016, s. 116; Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 76; İlhan Erdem, “Doğu Anadolu Türk Devletleri”, *Türkler*, VI, Ankara 2002, s. 394; Ali Üremiş, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*, Babil Yayıncılık, Ankara 2005, s. 67-68; Sefer Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirası*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Neşredilmemiş Doktora Tezi, Konya 2001, s. 120; Tülay Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, Malatya Kitaplığı Yayınları, Malatya 2013, s. 48; Tülay Metin, “Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan”, *USAD: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 6, Güz 2017, s. 37; Muhammed Said Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası Karacuk'tan Aziz George Kolu'na*, Kitabevi Yayınları,, İstanbul 2004, s. 131; Büşra Kırcaer, *Danişmendli Beyliğinin Dış Siyaseti*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Neşredilmemiş Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2020, s. 13; Burak Nazif Sarıcı, *Haçlıları Durduran Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan*, Kronik Kitap, İstanbul 2022, s. 197-198 (Yazar'a göre Sultan I. Kılıç Arslan'ın daha önce bir tarihte Malatya'yı fethetmiş olması gerekmektedir, fakat biz burada yazımızın asıl

1107 yılında Musul'u alması ve bu nedenle Habur Suyu kenarından Büyük Selçuklu emîri Çavlı Sakavu ile yaptığı savaşı kaybetmesi sonucu, onun ilk Türk denizcisi Çaka Bey'in kızı olduğu rivayet edilen Ayşe Hâtûn/Seyyide Hâtûn'dan dünyaya gelen oğlu Tuğrul Arslân, Emîr Bozmuş'un himayesinde Malatya'ya getirilerek burada Türkiye Selçuklu sultanı olarak ilan edildi.¹⁵ Daha sonra Malatya'da Emîr Bozmuş ile arası bozulan ve oğluna niyabet eden Ayşe Hâtûn, Emîr İl Arslân ile ittifak yaparak Emîr Bozmuş'u bertaraf ettiler ve oğlu Tuğrul Arslân'ın haklarını savunması için onu oğluna atabey yaptı ve Emîr İl Arslân ile nikâhlandı.¹⁶ Akabinde İl Arslân'ın sultanın atabeyi olmasından sonra yetkilerinin artmasını fırsat bilerek halka iyi davranmaması üzerine Sultan Tuğrul Arslân ve Ayşe Hâtûn İl Arslân'ı tevkif ederek 1 yıl sonra Büyük Selçuklu sultanı Muhammed Tapar'a gönderdiler.¹⁷

konusunun bu meselede olmadığı için ve Sermân/Seryân Savaşı'nın ana kaynaklarından bir olan Süryânî Mihâil vakainamesi'nde belirtilen tarihi kabul etmeyi tercih ettik).

¹⁵ Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien*, III, (nşr. - trc. Chabot), s. 194; *Vakainame*, II, (trc. Andreaşyan), s. 54; *Târîhu Mâr Mihâ'îlu's-Suryânî*, III, (trc. Şem'un), (nşr. İbrâhîm), s. 163-164; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo*, III, (trc. Moosa), s. 625-626; Urfalı Mateos (1144), *Chronique de Mattieu d'Édesse (962-1136) Avec la Continuation de Grégoire le Prêtre Jusqu'en 1162*, (trc. - not. M. Edouard Dulaurier), A. Durand, Libraire, Rue des Grés, Paris MDCCCLVIII/1858, s. 264; *Vekayi-Nâme (952-1136)*, (trc. Hrnt Der Andreaşyan), (not. trc. Mükrimin Halil Yinanç), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 231; *Armenia and the Crusades Tenth to Twelfth Centuries: The Chronicle of Matthew of Edessa*, (trc. Ara Edmond Dostourian), Universty Press of America, Lanham - New York - London 1993, s. 195-196; Ebû'l-Ferec, *The Chronology*, (trc. Budge), s. 243; *Tarih*, II, (trc. Doğrul), s. 349; Mükrimin Halil Yinanç, "Belek", *İA*, II, Eskişehir 1997, s. 469; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011¹¹, s. 176; Osman Turan, *Kunlar ve Eski Türkler (Hunlar ve Selçuklular Çağında Türkler)*, (nşr. Altan Çetin - Bilal Koç), Hitabevi Yayınları, Ankara 2014, s. 112; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, s. 59; Coşkun Alptekin, "Belek b. Behrâm", *DİA*, 5, İstanbul 1992, s. 402; Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi (Sultan Alp Arslan'dan Uluğ Keykubâd'a)*, s. 123; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 76; Üremiş, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*, s. 81; Aydın Usta, "Artukoğlu Belek Gazi'nin Siyasi Faaliyetleri", *Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı*, (nşr. Emine Uyumaz - Süleyman Kızıltoprak), İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 359; Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 49; Metin, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", s. 40-41; Muharrem Kesik, "Sultan I. Kılıç Arslan'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti Tahtına Kim Çıktı", *XIV. Türk Tarih Kongresi*, I, (Ankara, 09-13 Eylül 2002), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 306-310; Muharrem Kesik, "Emîr (Melik) Gazi (1104-1134)", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, III/2, 2014, s. 162; Seval Orhan Dündar, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Evlilik 1075-1308*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2021, s. 111; Mustafa Özmen, *Türkiye Selçuklu Devletinde Atabeglik*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Neşredilmemiş Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 17, 30-31, 44, 53-54; Alexander Daniel Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu (1040-1130)*, (trc. Tark Özbek), Koyusiyah Yayıncılık, Ankara 2022, s. 355; Sarıcı, *Haçlıları Durduran Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan*, s. 221.

¹⁶ Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien*, III, (nşr. - trc. Chabot), s. 192; *Vakainame*, II, (trc. Andreaşyan), s. 54; *Târîhu Mâr Mihâ'îlu's-Suryânî*, III, (trc. Şem'un), (nşr. İbrâhîm), s. 161; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo*, III, (trc. Moosa), s. 626; Urfalı Mateos, *Chronique de Mattieu d'Édesse*, (trc. Dulaurier), s. 264; *Vekayi-Nâme*, (trc. Andreaşyan), s. 231; *The Chronicle of Matthew of Edessa*, (trc. Dostourian), s. 195-196; Ebû'l-Ferec, *The Chronology*, (trc. Budge), s. 243; *Tarih*, II, (trc. Doğrul), s. 349; Yinanç, "Belek", s. 469; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 176; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 112; Coşkun Alptekin, "Selçuklular Zamanında Harput", *Tarih İçinde Harput*, (nşr. Nâmik Açıkgöz), Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yayını, Elazığ 1992, s. 48; Alptekin, "Belek b. Behrâm", s. 402; Gülay Ögün Bezer, "Harput'ta Bir Türkmen Beyliği Çubukoğulları", *Belleten*, LXI/230, Nisan 1997, s. 88-89; Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi (Sultan Alp Arslan'dan Uluğ Keykubâd'a)*, s. 123-124; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 76; Kesik, "Sultan I. Kılıç Arslan'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti Tahtına Kim Çıktı", s. 310; Usta, "Artukoğlu Belek Gazi'nin Siyasi Faaliyetleri", s. 359; Aydın Çelik - Taner Yıldırım, "İlk İslam Fetihlerinden Beylikler Dönemine Harput", *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, (Elazığ, 23-25 Mayıs 2013), II, (nşr. Enver Çakar), Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ 2013, s. 552; Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 50; Metin, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", s. 41-42; İlhan Erdem, "Haçlılar ile Mücadelede Menbic ve Emir Belek", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37/64, Eylül 2018, s. 199; Dündar, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Evlilik*, s. 111; Özmen, *Türkiye Selçuklu Devletinde Atabeglik*, s. 17-18, 44, 54; Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu*, s. 374.

¹⁷ Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien*, III, (nşr. - trc. Chabot), s. 192; *Vakainame*, II, (trc. Andreaşyan), s. 54; *Târîhu Mâr Mihâ'îlu's-Suryânî*, III, (trc. Şem'un), (nşr. İbrâhîm), s. 161-162; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo*, III, (trc. Moosa), s. 626; Urfalı Mateos, *Chronique de Mattieu d'Édesse*, (trc. Dulaurier), s. 264; *Vekayi-Nâme*, (trc. Andreaşyan), s. 231; *The Chronicle of Matthew of Edessa*, (trc. Dostourian), s. 195-196; Ebû'l-Ferec, *The Chronology*, (trc. Budge), s. 243; *Tarih*, II, (trc. Doğrul), s. 349; Yinanç, "Belek", s. 469; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 176; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 112; Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History, c. 1071-1330*, (trc. J. Jones-Williams), Taplinger Publishing Company, New York 1968, s. 87; *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Yıldız Moran), E Yayınları, İstanbul 1979, s. 101; *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (trc. Erol Üyepazarcı), Tarihi Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 19; *Türkiye'nin Doğuşu Anadolu Selçuklu Devleti: 11. - 14. Yüzyıl*, (trc. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2022, s. 36 (Yazar, Malatya mülhakatını oğlu adına elinde bulunduran ve eşi İl Arslân'ı tevkif ederek Sultan Muhammed Tapar'a gönderen Ayşe Hâtûn'un Muhammed Tapar'a

Malatya'da bu gelişmeler vuku bulurken ileride Sultan Tuğrul Arslân'ın atabeyi olacak olan Belek b. Behrâm, Ahlâtşâhı Sökmen/Sekmân el-Kutbî (سکمان القطبی) tarafından 504/1110 yılında Haçlılar ile mücadele esnasında arası bozulan Mardin Artuklu beyi Necmeddîn I. İlgâzî (نجم الدين ایلغازی) yerine tevkiif edilerek Muş/Taron bölgesindeki Aidzaitz/Aidzyatz/Aytseats Kalesi'nde hapsedildi. 505/1111 yılında Ahlâtşâh Sökmen el-Kutbî'nin ölmesi üzerine Belek Gâzî serbest kaldı ve 506/1112 yılında vefat eden Çubukoğlu Mehmed Bey'in de ölümünü fırsat bilerek Çubukoğulları'na ait olan Palu'yu ele geçirerek burada bir beylik kurdu. Artuklu hâkimiyet sahasındaki Türkmenlerden onları yerleştirmek karşılığında askerî yardım olarak civardaki Mazgirt, Çemişgezek,¹⁸ Dersim/Tunceli¹⁹ ve Genç²⁰ gibi yerleri ele geçiren Belek Gâzî, böylece Mengüceklî Beyliği ile sınırdış olan Artukluların Harput kolunun temelini atmış oldu.²¹

yanarmak için Yukarı Çukurova ve Ceyhan beldelerine hâkim olup Franklar ve Ermeniler üzerine sefere çıktığı ve onları baskı altına aldığı fikrindedir.); Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 77; Üremiş, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*, s. 83; Kesik, "Sultan I. Kılıç Arslan'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti Tahtına Kim Çıktı", s. 310; Usta, "Artukoğlu Belek Gazi'nin Siyasî Faaliyetleri", s. 359; Çelik - Yıldırım, "İlk İslam Fetihlerinden Beylikler Dönemine Harput", s. 552; Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 50; Metin, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", s. 42; Dündar, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Evlilik*, s. 111-112; Özmen, *Türkiye Selçuklu Devletinde Atabeglik*, s. 18, 44, 54-55; Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğusu*, s. 373-374.

¹⁸ Muhammet Beşir Aşan, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri (XI-XIII. Yüzyıllar)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, s. 86; Mehmet Ali Ünal, "XVI Yüzyılda Çemişgezek Sancağı -İdarî Yapısı-", *Osmanlı Araştırmaları*, XII, İstanbul 1992, s. 368; Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 11 (Yazar, Osman Turan'a atıfta bulunarak Dersim'in Mengücekliler'e ait olmasının yanı sıra Çemişgezek'in de Mengücekliler'e ait olmasının kuvvetle muhtemel olabileceğini "Çubuk Oğlu Mehmed Bey'in ölümünden sonra yerine adını bilmediğimiz bir oğlunun geçtiği rivayet edilmektedir. Bu rivayete nazaran Artuklu Belek Gâzî'nin saltanat değişikliğinin doğurduğu istikrarsızlıktan faydalanarak Harput ve çevresini ele geçirdiği bir ihtimal olarak ileri sürülebilir. Bu sıralarda Dersim ve civarının Mengücekliler'e ait olduğuna bakılırsa Çemişgezek'in de Mengüceklî hâkimiyetine girmiş olduğu tahmin olunabilir." şeklinde izah etmektedir.); Yusuf Baluken, "Artuklular Devrinde Bingöl", *I. Bingöl Sempozyumu*, (Bingöl, 10-11 Haziran 2006), Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları, Bingöl 2007, s. 46.

¹⁹ Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 116 (Yazar, Dersim'in Çubukoğullarına ait olduğunu ve Belek Gâzî tarafından amcası Necmeddîn I. İlgâzî'ye tâbi olan Türkmenlerin muaveneti ile ilhak edildiğini "Artuk'un torunu ve Behram'ın oğlu bulunan Emir Melik amcası Mardin Hükümdarı İlgazi (1108-1122) ile diğer amcası Hısn-ı Keyfâ Hükümdarı Sokman (1101-1104) safında Haçlılar'a karşı hizmetler ifa ederek Suruc Emiri olmuştu. 1110'da Büyük Selçuk Sultanı Muhammed, bütün Türk Melik ve Beyleri'ni Haçlılar'a karşı Mevdud'un kumandasında toplayarak büyük bir zafer kazandıktan sonra Harran üzerinde İlgazi ile Ahlât, Van ve Muş taraflarında bir asırdan fazla hüküm süren bir devletin kurucusu olan Sokman el-Kutbî (1100-1112) ihtilaf çıkınca birincisi Belek'i zincire vurarak Daron (Muş) havalisinde bir kaleye hapsedmişti. Ertesi yıl Sokman'ın ölümü üzerine hâpisten kurtulup amcası İlgazi'nin yardımıyla 1112'de Harput, Palu ve Dersim havalisinde hüküm süren ve Sultan Kılıç Arslan maiyetinde Musul seferine iştirak etmiş bulunan Türkmen Emiri Çubuk'un oğlu Muhammed'in ölümü dolayısıyla maiyetindeki Türkmenler ile buraları zapt etmişti." şeklindeki ifadeleri ile kabul etmektedir.); Claude Cahen, "Balak", *EP*, I, E. J. Brill, Leiden 1986, s. 983; İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, I, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, İstanbul 1958, s. 102; Artuk, "Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı", s. 130; Salim Cönce, "Bin Yıllık Tapu Erzincan", *Günay Çağlar Armağanı*, (nşr. Mehmet İnbaşı), Erzurum 2004, s. 36 (Yazar, Dersim ve Palu'nun Mengüceklilerin güneydeki şehirleri olduğunu yani Belek Gâzî'nin bu şehirleri İshak Bey'den önce Mengücek Gâzî'nin beyliğinin son zamanlarında Mengücekliler'den ele geçirdiği kanaatindedir.); Aşan, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri*, s. 86; Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", s. 400; Ergin Ayan, "Trabzon Dukalığı: Gabras Ailesi", *Karadeniz Tarihi Sempozyumu, I - Başlangıçtan 20. Yüzyıla*, (Trabzon, 25-26 Mayıs 2005), (nşr. Kenan İnan - Hikmet Öksüz - Mehmet Okur - Veysel Usta), Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 2007, s. 63 (Yazar, Belek Gâzî'nin Dersim/Tunceli'yi Mengücekliler Beyliği'nden üvey oğlu ve atabeyi olan Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslan ile birlik ele geçirdiği kanaatindedir.); Sefer Solmaz, "Melik Gazi", *DİA*, Ek-2, İstanbul 2019, s. 246 (Yazar, Dersim'in Mengücekliler'e ait olduğu kanaatini "Mengücekliler'in hâkimiyetindeki Dersim bölgesini ele geçiren Artuklu Belek b. Behrâm bölgeden ayrılınca Mengüceklî İshak buraları geri aldı (512/1118)." şeklinde ifade etmektedir.); Muharrem Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 39 (Yazar, Palu ve Dersim'in Mengüceklilere ait olduğu ve Sermân/Seryân Savaşı ile sonuçlanan Mengüceklî-Artuklu münasebetlerinin gerginleşmesini Belek Bey'in başlattığını "Artuklu hükümdarı Belek Gazi, Mengüceklî topraklarına saldırarak Dersim ve Palu'yu ele geçirdi." şeklindeki ifadeleri ile dile getirmektedir.); Pelin Aydoğdu Çolak, "I. Mesud Dönemi Türkiye Selçukluları-Danışmendli İlişkileri", *ASEAD: Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6/5, 2019, s. 174 (Yazar, Artuklu-Mengüceklî ilişkilerinin Belek Gâzî'nin Mengücekliler Beyliği'ne ait olan Dersim ve Palu'yu ilhak ettiği için bozulduğu kanaatindedir, ancak yazarın sadece Dersim'in değil Palu'nun da Mengüceklilere ait olduğu kanaati kesinlikle yanlıştır. Zira atıf yaptığı Mükrimin Halil Yinanç'ta böyle bir bilgi yoktur).

²⁰ Baluken, "Artuklular Devrinde Bingöl", s. 46.

²¹ İbnü'l-Ezrak, Ahmed b. Yûsuf b. Alî el-Fârikî (510-577?/1116-1182), *Târîhu Meyyâfârikîn ve Âmid: Kısmu'l-Artukiyyîn: A Critical Edition of the Artukid Section in Târîkh Mayyâfârikîn wa Âmid*, (nşr. Ahmet Savran), Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 1987, s. 21; *Meyyâfârikîn ve Âmid Târîhi (Artuklular Kısmı)*, (trc. Ahmet Savran), Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 1992, s. 100; *A Muslim Principality in Crusader Times: The Early Artukid State*, (nşr. - trc. Carole Hillenbrand), Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut, İstanbul 1990, s. 54-55, 160; *Târîhu Meyyâfârikîn*, (nşr. Fâruk el-Hûlî - Yusuf Baluken), Nubihar, İstanbul 2014, s. 563 (Müellif, Nûru'd-Devle Belek

Gâzî'nin ölümünden bahsederken onun Bâlû/Palu, Harput, Mazgird ve mücavir beldeleri Çubukoğulları'ndan ilhak ettiğini bildirmektedir.); Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien*, III, (nşr. - trc. Chabot), s. 199; *Vakainame*, II, (trc. Andreasyan), s. 60; *Târihu Mâr Mihâ'ilu's-Suryânî*, III, (trc. Şem'ûn), (nşr. İbrâhîm), s. 169; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo*, III, (trc. Moosa), s. 628-629; Ebû'l-Ferec, *The Chronology*, (trc. Budge), s. 245; *Tarih*, II, (trc. Doğrul), s. 351 (Müellif, Belek Gâzî'yi 507/1113 yılında Palu hâkimi olarak tavsif etmektedir. Bu durum onun Palu ve çevresini 1113 yılından önce ele geçirdiğini ortaya koymaktadır.); Urfalı Mateos, *Chronique de Mattieu d'Édesse*, (trc. Dulaurier), s. 274; *Vekayi-Nâme*, (trc. Andreasyan), s. 241; *The Chronicle of Matthew of Edessa*, (trc. Dostourian), s. 206 (Müellif, Nûruddevle Belek b. Behrâm'ın 504/22 Şubat 1110-21 Şubat 1111 yılında amcazâdesi Süleyman tarafından esir edildiği kanaatindedir. Bu kanaat doğru ise Artuklu Necmeddîn I. İlgâzî'nin oğlu Şemsü'd-Devle Süleyman Bey'in Belek b. Behrâm'ı neden Muş/Taron bölgesinde hapsettiği sorusuna cevap bulunamamaktadır. Zira bu dönemde Muş/Taron bölgesinin Sökmenliler/Ahlâtşâhlar hâkimiyetinde olmasının yanı sıra Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a meliklik dönemlerinde verdiği destekten dolayı sultanın Anadolu'daki en yüksek dereceli ve en kıymetli emiri olan bu dönemde adeta Anadolu genel valisi gibi Muhammed Tapar adına Anadolu işlerini tertip eden Türk beyinin Ahlât hükümdarı Sökmen el-Kutbî olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca müellif, Artuklu Belek b. Behrâm'ın mahpus olduğu Taron/Muş bölgesindeki *Aidzaitis-Aidzyat-Aytseats* isimli kalenin de bulunduğu bölgelerin Sökmen-ili/Ahlâtşâhlar ülkesine dahil olması bu kanaati güçlendirmektedir.); İbrahim Artuk, *Artuk Oğulları Tarihi*, Gençler Kitabevi, İstanbul 1944, s. 45, Yınanç, "Belek", s. 469; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi: Saltuklular, Mengüçükler, Sökmenliler, Dilmaç Oğulları ve Artukluların Siyasi Tarih ve Medeniyetleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004⁷, s. 10-11, 169; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 179 (Yazar, Belek Gâzî'nin Sökmen el-Kutbî'nin ölümü sonrasında amcası İlgâzî'nin yardımı ile serbest kaldığı ve Çubukoğlu Mehmed Bey'in ölümünden sonra Harput, Palu ve Dersim beldelerini ilhak ettiği kanaatindedir. Dolayısıyla Dersim beldelerinin Mengücekliler'e değil Çubukoğulları'na ait olduğu kanaatinde olmakla beraber Palu ve Dersim ile birlikte Harput'un da ilhak edildiği fikrindedir.); Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 116 (Yazar, bu eserinde de Dersim'in Çubukoğullarına ait olduğu kanaatindedir.); Faruk Sümer, "Mengüçüklüler", *DİA*, 29, Ankara 2004, s. 139; Claude Cahen, "The Turkish Invasion: The Selchükids", *A History of the Crusades, I- The First Hundred Years*, (nşr. Marshall W. Baldwin), University of Pennsylvania Press, New York 1958, s. 171; Claude Cahen, "Artukids", *EP*, I, E. J. Brill, Leiden 1986, s. 664; Cahen, "Balak", s. 983; Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, I, s. 111; Nureddin Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, Harput Turizm Derneği Yayınları, İstanbul 1964, s. 38; Nureddin Ardıçoğlu, *Harput Hükümdarı Balak Gazi*, Ankara 1966, s. 16; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 26; İmâdeddîn Halîl, *el-İmârâtü'l-Artukîyye fi'l-Cezîre ve 'ş-Şâm (H. 465-812/M. 1072-1409) ('Aleye'l-Mukâvemeti'l-İslâmiyyeti's-Salibiyyinve't-Tatar)*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1980, s. 106; Gerhard Vâth, *Die Geschichte der Artugidischen Fürstentümer in Syrien und der Gâzîra'l-Furâtîya (496-812/1102-1409)*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1987, s. 68-69; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s. 186; el-Muheyimîd, *ed-Dânişmendîyyûn ve Cihâduhum fi Bilâdi'l-Anâdûl*, s. 149; Coşkun Alptekin, "Artuklular", *DİA*, 3, İstanbul 1991, s. 417 (Yazar, Belek Gâzî'nin 506/1112 senesinde Harput ve Palu'yu ilhak ettiğini ve beyliğin merkezinin Palu olduğu kanaatini "Artuk Bey'in torunu Belek b. Behrâm 1112 yılında Harput'a hâkim olmuş ve Palu merkez olmak üzere burada kendi beyliğini kurmuştu." şeklinde kaydetmektedir.); Coşkun Alptekin, "Artuklular", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VIII, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, s. 179; Alptekin, "Selçuklular Zamanında Harput", s. 48 (Yazar, 507/1113 tarihinde Çubuk Bey'in ölmesi üzerine Belek Gâzî'nin Palu, Çemişgezek, Hanzit ve Dersim havalisini ele geçirerek bir beylik tesis ettiği kanaatindedir. Böylece mezkûr beldelerin Çubukoğulları'na bağlı olması daha mantıklıdır.); Alptekin, "Belek b. Behrâm", s. 402; Aşan, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri*, s. 50; 86; Ünal, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, s. 12; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 246, 274 (Yazar, Belek Gâzî'nin ilhak ettiği Palu ve Dersim yörelerinin Mengücekliler'e ait olduğu kanaatindedir.); Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirası*, s. 131 (Yazar, Osman Turan gibi Belek Gâzî'nin hapisten kurtulmasından sonra Mardin Artuklu beyi olan amcası Necmeddîn I. İlgâzî'nin yardımı ile 507/1113 yılında Harput, Palu ve Dersim yörelerine hâkim olduğu kanaatindedir.); Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", s. 387, 400 (Yazar, Serman/Seryan Savaşı'nın fitilini ateşleyen gelişmenin Çubukoğlu Mehmed Bey'in ölümünden sonra Tunceli, Genç ve Palu'yu ele geçiren Belek Gâzî'nin Mengüceklilerin başkenti olan Kemâh kapılarına dayanması olduğu kanaatindedir.); İbrahim Telliöğlü, "Harput'un Türkleşmesinde Artukoğulları'nın Rolü", *Dünyü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu, I - Tarih - Kültür - Şiir - Folklor*, (Elazığ, 24-27 Eylül 1998), (nşr. Fikret Karaman), Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayını, Elazığ 1999, s. 12 (Yazar, "Belek Bey'in Çubukoğulları topraklarını ele geçirmesi, 506/1112 senesinde Palu, Dersim ve Çemişgezek bölgelerine hâkim olması ile başlamıştır." ifadeleri ile Dersim'in Mengüceklilere değil Çubukoğullarına ait olduğu kanaatindedir. Dolayısıyla Mengüceklî-Artuklu münasebetlerindeki gerginliğin sebebinin Dersim'in Belek Gâzî tarafından ilhakı olmadığını da işaret etmektedir.); Mehmet Ali Ünal, "Harput", *DİA*, 16, İstanbul 1997, s. 232 (Yazar, Belek Gâzî'nin Palu'yu ele geçirme tarihini "X. yüzyılın ortalarında Bizanslılar'ın geri aldığı şehir 1071'den sonra Anadolu'ya yönelik Türk akınları sırasında muhtemelen 1085'te Çubuk Bey tarafından fethedildi ve burası merkez olmak üzere bölgede Palu ve Çemişgezek çevrelerini içine alan Çubukoğulları Beyliği kuruldu. Ancak bu beyliğin ömrü uzun sürmedi ve 1110'lu yıllarda Artuklu Belek b. Behrâm bütün topraklarını ve Harput'u ele geçirerek varlığına son verdi." şeklinde kaydetmektedir.); Ali Öngül, *Urfa Tarihi: İslâm Fetihlerinden Osmanlı Hâkimiyetine Kadar (639/1517)*, Emek Matbaası, Manisa 2004, s. 122; Ali Öngül, *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2018, s. 51; Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 50; Usta, "Artukoğlu Belek Gazi'nin Siyasî Faaliyetleri", s. 358; Hüseyin Kayhan, "Artuklu-Dânişmendli İlişkileri Hakkında", *Belleten*, LXXII/264, Ağustos 2008, s. 478 (Yazar, Dersim'in Mengücekliler'e ait olduğu kanaatindedir.); Kemal Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası (1018-1243)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Neşredilmemiş Doktora Tezi, Erzurum 2013, s. 363; Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 51; Metin, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", s. 44; Çelik - Yıldırım, "İlk İslâm Fetihlerinden Beylikler Dönemine Harput", s. 551; Muhammed Beşir Aşan, "Harput İç Kale Kazılarında Artuklu Kültür

Süryânî Mihâil, Belek Gâzî'nin Çubukoğulları'na ait olan Palu ve çevresini ele geçirmesini ve burada bir beylik tesis etmesini;

“Balak, Mezopotamya’da hakimiyet icra eden Türklerden biri idi. Emir Taşphek öldükten sonra, Balak, Amrsanias’ın kıyısında bulunan Boula müstâhkem mevkiini zaptetti. Buradan yürüyerek, diğer birçok yerleri de aldı. Yaptığı birçok muharebede şöhret kazandı.”

şeklinde dile getirmektedir. Bu metinden anlaşılacağı üzere Artuklu Belek Gâzî, Süryânî Mihâil’in “Taşphek” şeklinde kaydettiği Çubukoğlu beyinin ölümünden sonra Palu’yu ve diğer beldeleri ele geçirmiştir.²²

Mükrimin Halil Yinanç, Belek Gâzî'nin tarih sahnesine çıkmasını, Ahlâtşâh Sökmen el-Kutbî tarafından tutuklanıp hapsedilmesini, daha sonra hapisten kurtularak amcası Necmeddîn I. İlgâzî'nin yanına gidip Haçlılara karşı mücadele etmesini ve daha sonra Çubukoğlu Mehmed Bey'in ölümünden sonra etrafına topladığı Türkmenler ile birlikte ona ait olan Palu ve çevresini ilhak etmesini;

“Belek 1110’da büyük sultanın haçlılara karşı gönderdiği cihad ordusuna iştirak etmiş ve amcası İlgâzî'nin maiyetinde bulunmuştur. Harran’ı idâresine alan emîr Mevdûd burayı İlgâzî’ye vermiş ise de, Sukman Kutbî buna râzı olmadığından, İlgâzî ile aralarında münazaa çıkmış ve bu yüzden İlgâzî ordudan ayrılarak, Mardin’e dönmüş ve buna hiddetlenen Sukman Kutbî, orduda bulunan Belek’i tevkif ettirerek, zincire vurdurmuş ve kendi idâresi altında bulunan Daron (Muş) bölgesindeki Aydzıats kalesine gönderip, orada hapsettirmişti. Fakat ertesi sene, emîr Sukman Kutbî'nin ölmesi üzerine, hapisten kurtulan ve Elcezire’ye dönerek, amcasının hizmetine girmiş olan Belek, 1112’de Harput, Palu, Çemişkezek ve bütün Dersim havâlisi ile Hanzit (Genç ve Çabakçur) bölgesi emîri Çubuk-oğlu Mehmed Bey’in ölümünü duymuş ve başına toplayabildiği Türkmenlerden bir kısmı ile birlikte, Elcezire’den

Katları”, XVII. Türk Tarih Kongresi, III, (Ankara, 15-17 Eylül 2014), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 113; Muharrem Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2018, s. 124; Taef Kamal Azhari, “The Policy of Balak The Artukids Against Muslims and Crusaders. A Turkmen Identity Dilemma in the Middle East 1090-1124”, *International Journal of Humanities and Social Science*, 4/4, February 2014, s. 287; Salim Cönce, “Artuklular ve Belek’in Kemah Yöresini İşgali”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, I, (Erzincan, 28 Eylül - 1 Ekim 2016), (nşr. Hüseyin Akın), Erzincan Üniversitesi Yayınları, Erzincan 2016, s. 151-152, 154-155; Erdem, “Haçlılar ile Mücadelede Menbic ve Emir Belek”, s. 198-199; Tahir Erdoğan Şahin, *Erzincan Tarihi, II - Mengüceklilerden Osmanlılara*, Berikan Yayınevi, Ankara 2019, s. 30 (Yazar, 507/1113 yılında Belek Gâzî'nin Harput ve Palu’yu Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân’a niyabet ettiği zaman fethettiği kanaatindedir, fakat Belek Gâzî Palu’yu 507/1113 yılında Ayşe Hâtûn ile evlenmeden yani Tuğrul Arslân’ın atabeyi olmadan önce ilhak etmiştir. Harput’u ise evlilikten sonra Tuğrul Arslân ve Belek Gâzî’nin farklı siyasi unsurlar olmadıkları bir dönemde Büyük Selçuklular, Haçlılar ve Mengücekliler karşısında ortak bir şekilde hareket ederek ele geçirdikleri kaynaklarca ortaya konulmuştur.); Taştan Aksu, *Mengücekliler ve Şehirleri*, Doğu Yayınları, Erzincan 2005, s. 33 (Yazar, 507/1113 yılında Belek Gâzî'nin Ayşe Hâtûn ile evlenip oğlu Tuğrul Arslân’ın atabeyi olduktan sonra Palu ve çevresini ele geçirdiği kanaatindedir, fakat kaynaklar, Ayşe Hâtûn’un Palu merkezli bir beylik tesis etmiş olan Belek Gâzî’nin yanına gitmesi bu durumun yani Palu’nun evlilik işinden önce yani 506/1112 yılında olması gerektiğini kesin bir şekilde ortaya koymaktadır.); Recep Yaşa, “Selçuklular Zamanında Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Kurulan Türk Beylikleri ve Ermeni İlişkileri”, *Tarihte Türkler Ermeniler, II - Ortaçağ*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 242; Sefer Solmaz, “Melik Gazi”, *DİA*, Ek-2, İstanbul 2019, s. 246; İbrahim Yılmazçelik - Sebahattin Çelik, “Malatya Melikesi Ayşe Hatun ile Belek Gazi’nin İzdıvacı”, *Uluslararası Malatya’nın Fethi ve Danışmendliler Sempozyumu*, (Malatya, 19-21 Eylül 2018), (nşr. Salim Cönce - Murat Zengin - Recep Özman), İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya 2020, s. 280 (Yazarlar, Belek Gâzî’nin önce Harput’u kuşattığı ve burayı alamayınca Mengücekliler’e ait olan Palu ve Dersim’i ilhak ettiği kanaatindedirler. Dersim’in Mengüceklilere ait olduğu bilgisi kesinlik kazanmamakla beraber muasır araştırmalarda Dersim’in Mengüceklilere ait olduğu kanaati Osman Turan’a dayandırılmaktadır. Osman Turan ise bu konuda kaynak göstermeden bir tahminde bulunmuştur. Dolayısıyla Mengücekliler-Artuklu ilişkilerinin gerginleşmesi meselesinde Dersim’in merkeze alınmasına biraz daha temkinli yaklaşılması gerektiği kanaatindeyiz.); Sebahattin Çelik, “Harput Artuklu Emîri Belek Gazi’nin Haçlı Liderlerini Tutsak Etmesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31/1, Ocak 2021, s. 529; Baluken, “Artuklular Devrinde Bingöl”, s. 46 (Yazar, Belek Gâzî’nin 506/1112 tarihinde Harput, Palu, Mazgird, Genç ve Çapakçur (جڭچور)/Bingöl’ü Çubukoğulları’ndan ilhak ettiği ve Harput’u ilhak etmesine rağmen Palu’yu kendine merkez yaptığı kanaatindedir. Bu durum yukarıda izah edildiği üzere tarihî kayıtlarda verilen bilgilere bahusus Süryânî Mihâil’in *Vekayinâmesi*’nde kayıtlı olan bilgiler ile çalışmaktadır. Ayrıca yazar, kaynaklarda yer almamasına rağmen Belek Gâzî’nin Genç ve Çapakçur’u ele geçirdiği bilgisini de eklemektedir.); M. Salih San, *Doğu Anadolu ve Muş’un İzahlı Kronolojik Tarihi*, (nşr. Gürsan Öner), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1982, s. 131; Recep Yaşa, “Artuklular”, *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (nşr. Haşim Şahin), Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s. 76; Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu’nun Doğuşu*, s. 355.

²² Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien*, III, (nşr. - trc. Chabot), s. 199-200, 204; *Vakainame*, II, (trc. Andreasyan), s. 60, 64; *Târîhu Mâr Mihâ’îlu’s-Suryânî*, III, (trc. Şem’ün), (nşr. İbrâhîm), s. 169; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo*, III, (trc. Moosa), s. 629, 631

hareket ederek, Harput şehri ve havâlisindeki kasabalar hariç olmak üzere, onun bütün memleketini ele geçirmiş ve Palu şehrini emaret merkezi yapmıştır.”

şeklinde dile getirmektedir. Yazar, Süryânî Mihâil'in "Taşphek" olarak kaydettiği Çubukoğlu beyinin Mehmed Bey olduğu kanaatindedir.²³

İbrahim Artuk, Belek Gâzî'nin Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân'ın atabeyi olmadan önceki askerî faaliyetlerini ve Çubukoğulları'na ait olan Palu'yu ele geçirmesini;

“1110 (H. 504) senesinde emir Balak, büyük Sultanın Haçlılara karşı gönderdiği cihad ordusuna girmiş ve amcası İlgazi'nin emrinde çalışmıştı. Harran'ı idaresine alan Mevdud burayı İlgazi'ye vermiş ise de Sökmen el-Kutbi buna razı olmadığından İlgazi ile aralarında anlaşmazlık çıkmış ve bu yüzden İlgazi ordudan ayrılarak Mardin'e dönmüştü. Buna kızan Sökmen el-Kutbi orduda bulunan Balak'ı alı koyarak zincire vurdurmuş ve kendi bölgesindeki Aydızyats kalesine gönderip orada hapsedirtmişti. Fakat ertesi sene Sökmen el-Kutbi'nin ölümü üzerine hapisten kurtularak amcasının yanına giden Balak, 1112 (H. 506) senesinde Harput, Palu, Çemişgezek ve bütün Dersim havalisi ile Hanzit bölgesi emiri Çubuk oğlu Mehmet bey'in ölümünü duymuş ve başına toplayabildiği Türkmenlerden bir kısım ile birlikte Elcezire'den hareket ederek, Harput şehri ve havalisindeki kasabalar hariç olmak üzere, onun bütün memleketini eline geçirmiş ve Palu şehrini kendisine emaret merkezi yapmıştır.”

şeklinde dile getirmektedir.²⁴

Mengüceklî-Artuklu münasebetlerinin bozulmasına sebep olan Dersim ve Palu hâkimiyeti meselesi aslında Belek Gâzî'den önce Malatya Selçuklu-Mengüceklî ilişkilerinin bozulmasına da neden olduğu düşünülmektedir. Bu cümleden olarak bazı araştırmacılar tarafından Mengüceklî İshak Bey'in Malatya saldırısının sebebinin Ayşe Hâtûn'un Belek Gâzî ile nikâhlanmadan önce oğlu Tuğrul Arslân ile birlikte Mengüceklîlere ait olan ya da Mengüceklî sınırında yer alan ve Mengüceklîler tarafından ele geçirilmek istenen Dersim ve Palu'ya sefer düzenlemeleri olarak kabul edilmiştir. Yukarıda birinci el kaynak eserlerden yapılan alıntılara göre bu kanaat kesinlikle ispatlanamaz bir durumdadır. Ayrıca Ayşe Hâtûn ve oğlu Tuğrul Arslân'ın Malatya'nın kuzeyindeki bölgelere sefer düzenlemiş oldukları da kaynaklarda kayıtlı değildir.²⁵

507/1113 yılında Belek Gâzî'nin Harput hariç bütün Hanzit²⁶ bölgesini ilhak etmesi²⁷ sonucu artan itibarından kendine bir pay elde etmek isteyen Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân'ın annesi Ayşe Hâtûn, Malatya'da oğluna atadığı ve kendisinin de evlendiği atabeylerin, oğlunun siyasî hayatına etkilerinin olmayacaklarını düşündüğü için onları bertaraf ederek bu bölgenin yeni siyasî ve askerî unsuru olarak gelecek vadeden Belek Gâzî ile ilişki kurmayı düşündü. Bu cümleden olarak Ayşe Hâtûn, Urfa Haçlı Kontu Bohemond'un saldırılarına karşı Palu'da kendine bir beylik tesis eden Belek b. Behrâm'dan yardım istemeye gitmek için Palu'ya gitti. Ayşe Hâtûn, eski kocası Türkiye Selçuklu sultanı I. Kılıç Arslân'ın Belek Gâzî hakkında;

²³ Yinanç, "Belek", s. 469.

²⁴ İbrahim Artuk, "Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı", *Belleten*, XI/41, Ocak 1947, s. 129.

²⁵ Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 51; Muharrem Kesik, *Danişmendliler: Orta Anadolu'nun Fâtihleri, (1085-1178)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 88; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 69; Ayan, "Trabzon Dukalığı: Gabras Ailesi", s. 63 (Yazar, Belek Gâzî'nin Palu'yu Mengüceklîler Beyliği'nden üvey oğlu ve atabeyi olduğu Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslan ile birlik ele geçirdiği kanaatindedir).

²⁶ Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (trc. Fikret İşıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970, s. 74, dn. 3, 89-90; Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (14518-1566)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 13-14.

²⁷ Yinanç, "Belek", s. 469; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 116; Artuk, "Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı", s. 129; Ardiçoğlu, *Harput Hükümdarı Balak Gazi*, s. 16; Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, (trc. Williams), s. 87; *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Moran), s. 101; *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (trc. Üyepazarcı), s. 19; *Türkiye'nin Doğusu Anadolu Selçuklu Devleti: 11. - 14. Yüzyıl*, (trc. Epçeli), s. 36; Sakaçoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, s. 55 (Yazar, Belek Gâzî'nin 504/1110 yılında Hanzit ve Palu'yu ele geçirdiği kanaatindedir, fakat, Belek Gâzî'yi amcası Necmeddin I. İlgâzî'ye hiddetlenen Ahlâtşâh Sökmen el-Kutbi'nin tutuklaması ve onun 505/1111 yılında vefat etmesi üzerine Belek Gâzî'nin serbest kalabilmesi yazarın bahsettiği bu durumu imkânsız kılmaktadır.); Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 15; Öğün Bezer, "Harput'ta Bir Türkmen Beyliği Çubukoğulları", s. 89; San, *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi*, s. 131; Öngül, *Urfa Tarihi*, s. 122; Yaşa, "Artuklular", s. 76.

“Bu ülkelerde Türk beyleri arasında Belek Bey ile mukayese edilecek akıllı bir kimse bulunmamaktadır.”

şeklindeki ifadelerini Belek Gâzî'ye söyleyerek onunla evlenmek sureti ile oğlu Tuğrul Arslân'ın atabeyi olmasını ve dolayısıyla Belek Gâzî'nin Harput hariç Hanzit bölgesine ek olarak Malatya çevresine de hâkim olmasını sağladı.²⁸

²⁸ Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien*, III, (nşr. - trc. Chabot), s. 199; *Vakainame*, II, (trc. Andreaşyan), s. 60; *Târihu Mâr Mihâ'îlu's-Suryânî*, III, (trc. Şem'un), (nşr. İbrâhîm), s. 169; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo*, III, (trc. Moosa), s. 629; Ebû'l-Ferec, *The Chronology*, (trc. Budge), s. 245; *Tarih*, II, (trc. Doğrul), s. 351; Ferdinand Chalandon, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, A. Picard et Fils, Paris 1912, s. 45; Yinanç, “Belek”, s. 469; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 169; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 179, 188; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 116-117; Honingmann, “Malatya (İslâm Devri)”, *İA*, s. 236; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 3; Faruk Sümer, “Mengüçükler”, *İA*, VII, Eskişehir 1997, s. 714; Irène Mélikoff, “Dânişmendids”, *EP*, II, E. J. Brill, Leiden 1991, s. 110; Mélikoff, *La Geste de Melik Dânişmend Étude Critique du Dânişmendnâme*, I, s. 123; Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, (trc. Williams), s. 87; *Osmanlılardan Önce Anadolu Türkler*, (trc. Moran), s. 101; *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (trc. Üyepazarıcı), s. 19; *Türkiye'nin Doğuşu Anadolu Selçuklu Devleti: 11 - 14. Yüzyıl*, (trc. Epeçeli), s. 36; Cahen, “Artukids”, s. 664; Cahen, “Balak”, s. 983; Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, I, s. 111; Ardiçoğlu, *Harput Hükümdarı Balak Gazi*, s. 17; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, II, s. 26; Alptekin, “Selçuklular Zamanında Harput”, s. 48; Alptekin, “Belek b. Behrâm”, s. 402; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 246; Abdülkerim Özyayın, “Dânişmendliler”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VIII, Çağ Yayınları, İstanbul 1988, s. 129; Abdülkerim Özyayın, “Mengüçükler”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VIII, Çağ Yayınları, İstanbul 1988, s. 142; Abdülkerim Özyayın, “Büyük Selçuklular Döneminde Malatya”, *Uluslararası Malatya'nın Fethi ve Dânişmendliler Sempozyumu*, (Malatya, 19-21 Eylül 2018), (nşr. Salim Cönce - Murat Zengin - Recep Özma)n, İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya 2020, s. 69; Remzi Ataoğlu, “Harput'ta Artuklu İdaresi”, *Tarih İçinde Harput*, (nşr. Nâmik Açıkgöz), Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yayını, Elâziğ 1992, s. 53; Remzi Ataoğlu, “Selçuklu-Artuklu Münasebetlerine Toplu Bir Bakış”, *Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı - Dünya Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 168-169; Muhammet Beşir Aşan, “Osmanlı Öncesi Harput ve Yöresinde Türk İskânının İzleri”, *Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu, I - Tarih - Kültür - Şiir - Folklor*, (Elâziğ, 24-27 Eylül 1998), (nşr. Fikret Karaman), Türkiye Diyanet Vakfı Elâziğ Şubesi Yayını, Elâziğ 1999, s. 58; Aşan, *Elâziğ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri*, s. 50; Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, s. 55 (Yazar, Malatya hâkimiyeti konusunu biraz çelişkili bir şekilde asıl Malatya hedefi bağlamında Belek Gâzî'nin 505/1111 yılında Malatya'ya geldiğini ve 507/1113 yılında ise Ayşe Hâtûn ile evlendiğini bildirmektedir. Hem evlilik ve atabeylik teklifinin Haçlılara karşı Ayşe Hâtûn'dan gelmesi, hem Belek Gâzî'nin 505/1111 yılında hapiste olması hem de Malatya'ya 507/1113 yılındaki evlilikten önce gelmiş olmaları durumu yazarın kanaatinin yanlış olduğunu otaya koymaktadır.); Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 77; Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 16; Ünal, *XVI. Yüzyılda Çemişkezek Sancağı*, s. 12; Ünal, “Harput”, s. 232; Ali Öngül, *Anadolu Selçukluları*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2017, s. 52; Öngül, *Urfa Tarihi*, s. 122; Erdem, “Doğu Anadolu Türk Devletleri”, s. 394; Üremiş, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*, s. 83; Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 51; Solmaz, *Dânişmendliler Devleti ve Kültürel Mirası*, s. 129, 131; Usta, “Artukoğlu Belek Gazi'nin Siyasi Faaliyetleri”, s. 359; Azharî, “The Policy of Balak The Artukids Against Muslims and Crusaders. A Turkmen Identity Dilemma in the Middle East 1090-1124”, s. 287; Cönce, “Artuklular ve Belek'in Kemah Yöresini İşgali”, s. 155; Tellioglu, “Harput'un Türkleşmesinde Artukoğulları'nın Rolü”, s. 12; Çelik - Yıldırım, “İlk İslâm Fetihlerinden Beylikler Dönemine Harput”, s. 552; Kayhan, “Artuklu-Dânişmendli İlişkileri Hakkında”, s. 478; Tülay Metin, “XII. Yüzyılın İlk Yarısında Malatya'da Güç ve Hâkimiyet Mücadelesi (Selçuklular-Dânişmendliler-Artuklular-Haçlılar)”, *Uluslararası Malatya'nın Fethi ve Dânişmendliler Sempozyumu*, (Malatya, 19-21 Eylül 2018), (nşr. Salim Cönce - Murat Zengin - Recep Özman), İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya 2020, s. 322-323; Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 50-51; Metin, “Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan”, s. 42-43; Kesik, “Sultan I. Kılıç Arslan'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti Tahtına Kim Çıktı”, s. 310; Kesik, “Emir (Melik) Gazi”, s. 163; Kesik, *Dânişmendliler: Orta Anadolu'nun Fâtihleri*, s. 88; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, s. 124-125 (Yazar, Belek Gâzî'nin Malatya dışında Elbistan ve mülhakatına da hâkim olduğu kanaatinindedir.); Erdem, “Haçlılar ile Mücadelede Menbic ve Emir Belek”, s. 199; Şahin, *Erzincan Tarihi, II - Mengüceklilerden Osmanlılara*, s. 30; Aksu, *Mengüceklar ve Şehirleri*, s. 33; Mustafa Özdemir, *Refahiye Tarihi: Eskiçağlardan Cumhuriyet'e Kadar*, İstanbul 2007, s. 60; M. Zahit Yıldırım, “Tarih-i Ebû'l-Ferec'te Malatya ve Maraş”, *Uluslararası Selçuklu Döneminde Maraş Sempozyumu*, (Kahramanmaraş, 17-19 Kasım 2016), I, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2016, s. 249; Ertuğrul Danık, Orta Çağ Harput'un Kentsel Gelişimi”, *Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu, I - Tarih - Kültür - Şiir - Folklor*, (Elâziğ, 24-27 Eylül 1998), (nşr. Fikret Karaman), Türkiye Diyanet Vakfı Elâziğ Şubesi Yayını, Elâziğ 1999, s. 28; Fatma İnce, “Selçuklu Hâkimiyeti Esnasında Malatya Ermenileri-Selçuklu İlişkileri”, *Uluslararası Selçuklular Döneminde Maraş Sempozyumu*, (Kahramanmaraş, 17-19 Kasım 2016), III, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2016, s. 84; Gülşen İstek, “Haçlılarla Mücadele Eden Bazı Müslüman Liderlerin Evlilikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/107, Ağustos 2020, s. 81; Yılmazçelik - Çelik, “Malatya Melikesi Ayşe Hatun ile Belek Gazi'nin İstivacı”, s. 287 (Yazarlar, Ayşe Hâtûn'un Belek Gâzî'den yardım istemesi ve onunla evlenmesinin sebebinin “Şahinşâh'ın Tuğrul Arslan'ı hükümdarlıktan azlederek Konya'da Selçuklu tahtına oturması ve kardeşlerinden Mes'ûd ile Melik Arap'ı hapse attırması, Ayşe Hâtûn'u fazlasıyla tedirgin etmişti. O hem Malatya'daki iktidarının hem de oğlu Tuğrul Arslan'ın hayatının tehlikede olduğunun farkındaydı. 1113 yılında oğlu Tuğrul Arslan'ı Malatya'da atabeyine bırakarak, Palu ve Dersim bölgelerinin güçlü hükümdarı Belek Gazi'den yardım talep etmek üzere yola çıktı. Belek Gazi ile görüşmesi

Süryânî Mihâil, Ayşe Hâtûn'un Haçlılar karşısında Malatya'yı korumak ve Büyük Selçuklu sultanı Muhammed Tapar'ın Sultan I. Kılıç Arslân'ın büyük oğlu Melikşâh/Şehinşâh'ı serbest bırakması üzerine Malatya'ya gelerek kardeşi Tuğrul Arslân'ı sultanlıktan azletmesi üzerine oğlu Tuğrul Arslân'ın siyasi geleceği için tek çare olarak Belek Gâzî'den yardım istemesini ve onunla evlenmesini;

“1424 (1113) tarihinde, Kılıç Arslan'ın karısı, çocuklarını atabeke, yani mürebbisine bırakıp, Malatya'dan çıktı ve emir Balak'la evlenmek üzere Bula'ya gitti. O, hakikaten de: “Sultanın bu mintikalarda emir Balak kadar kuvvetli ve akıllı bir Türk emiri bulunmadığını söylediğini işittim.” diyordu. Bundan dolayı, onun yanına gitti ve onun şerefine sığındı. O, böylelikle daha çok büyüdü.”

şeklinde kaydetmektedir. Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Ayşe Hâtûn'un Belek Gâzî'den yardım istemek için Palu'ya gidiş tarihi kesinlikle İskender Takvimi ile 1424 yani 507/1113 yılında vuku bulmuştur. Ayrıca Sultan I. Kılıç Arslân'ın 1107 yılındaki ölümünden önce hiçbir siyasi ve askerî faaliyetine ya da başarısına rastlanmayan Belek Gâzî'yi sitayişle övmesi meselesi de şayan-ı dikkattir. Zira Sultan I. Kılıç Arslân hayattayken Belek Gâzî henüz askerî sahada kendini ispatlamamış ve müstakil bir beyliğe sahip olmayan bir Türkmen beyidir.²⁹

Eserindeki bilgileri sefeli olan Süryânî Mihâil'e dayandıran Yahudî/Musevî kökenli Ebû'l-Ferec - İbnü'l-İbrî, Belek Gâzî'nin kendi memleketi olan Malatya'ya hâkim olması meselesindeki evlilik ilişkisini;

“Yunanlıların 1424 (M. 1113) yılında Malatya sultanı Kılıç Arslan'ın karısı, Bula kalesinin hâkimi Balak'ın yanına gitti ve ona şu sözleri söyledi: “Sultan nice defalar sizi medhederek dedi ki, bütün Türk emirleri içinde Balak derecesinde akıllı ve kudretli bir kimse yoktur. Ben de, beni de, çocuklarımı da adınızla korumanızı istiyorum.” Balak da onu himayesine aldı. Balak'ın kuvveti gittikçe arttı ve sultanın karısı ile evlendi. Bu yüzden Hatun Malatya'ya geri döndüğü zaman atabeyi atarak oğlunu Malatya kalesine yerleştirdi.”

şeklinde ifade etmektedir. Ayrıca bu Süryânî müelliften Ayşe Hâtûn'un Belek Gâzî'den kendi ve oğlu Tuğrul Arslân için gerekli olan koruma talebini doğrudan dile getirmiş olduğunu da öğrenmekteyiz.³⁰

İbrahim Artuk ise bu hadiseyi;

“Anadolu sultanı Kılıç Arslan I'ın ölümünden sonra oğulları arasında paylaşılan ülkeden Malatya ve Elbistan bölgeleri, ölen sultanın en küçük oğlu Tuğrul Arslan'ın hissesine düşmüş ve bu şehzade, emir tarafından sultan ilân edilmişti. Çocuk hükümdarın annesi Ayşe hatun, ümeradan İl Arslan ile evlenerek bu emiri oğluna Atabek yapmış ve memleketi idareye başlamıştı. Sonraları Ayşe hatun, adı geçen bu emiri tevkif etmiş, idare ve cesurane tavırlarına hayran kaldığı emir Balak ile evlenmeğe karar vermiş ve onu Malatya'ya çağırarak üzere Palu'ya gitmişti. Ayşe hatun ile evlendikten sonra 1113 (H. 507) senesinde Malatya'ya gelen Balak kendi hâkimiyeti altındaki araziye genişletmiş, hattâ Anadolu ve Elcezire'de bulunan emirlerin en kuvvetlisi olmuştu.”

şeklinde dile getirmektedir.³¹

508/1114 yılında Ayşe Hâtûn ile evlenmesi ve Malatya sultanı Tuğrul Arslân'ın atabeyi olması üzerine Malatya mülhakatına da hâkim olan Belek Gâzî, Hanzit bölgesini tamamen ilhak etmek için Harput emiri Çubukoğlu Mehmed Bey'i şehri atabeyi olduğu Sultan Tuğrul Arslân'a satması ya da

srasında ona: Merhum kocam Sultan Kılıçarslan nice defalar sizi medhederek dedi ki; bütün Türk emirleri içinde Belek kadar akıllı ve kudretli bir kimse yoktur. Ben de sizden beni ve oğlumu adınızla korumanızı istiyorum. Diyerek Kılıçarslan'ın Belek hakkındaki düşüncelerini kendisine nakletti ve ondan oğluna atabeg olmasını rica etti.” şeklinde izah etmektedirler.); Çelik, “Harput Artuklu Emiri Belek Gazi'nin Haçlı Liderlerini Tutsak Etmesi”, s. 529; Yaşa, “Artuklular”, s. 76; Dündar, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Evlilik*, s. 112; Özmen, *Türkiye Selçuklu Devletinde Atabeglik*, s. 18, 44, 55; Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu*, s. 374.

²⁹ Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien*, III, (nşr. - trc. Chabot), s. 200; *Vakainame*, II, (trc. Andreasyan), s. 60; *Târîhu Mâr Mihâ'îlu's-Suryânî*, III, (trc. Şem'ün), (nşr. İbrâhîm), s. 170; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo*, III, (trc. Moosa), s. 629.

³⁰ Ebû'l-Ferec, *The Chronography*, (trc. Budge), s. 245; *Tarih*, II, (trc. Doğrul), s. 351.

³¹ Artuk, “Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı”, s. 129.

teslim etmesi için baskı altına almaya başladı ve Tuğrul Arslân adına şehre girdi.³² 509/1115 yılında Büyük Selçuklu sultanı Muhammed Tapar'ın Haçlılar ile mücadele etmek üzere oğlu Melik Mes'ûd'u atabeyi Aksungur Porsukî ile birlikte görevlendirmesi Hanzit bölgesindeki siyasî dengeleri değiştirdi. Kuvvetle muhtemel Aksungur Porsukî ve Melik Mes'ûd'u Artuklu ve Malatya Selçuklu ordusunun baskısından bunalan Çubukoğlu Mehmed Bey'in halefi Harput'a davet etti. Belek Gâzî ise Büyük Selçuklu kuvvetlerinin Harput'a yönelmesi üzerine şehirden ayrılarak Palu ve Malatya'ya çekilmek zorunda kaldı. Haçlılar ile mücadele eden Aksungur Porsukî'nin yardıma çağırıldığı Mardin Artuklu beyi Necmeddîn I. İlgâzî'nin kendisinin bizzat çağrıya icabet etmeyerek yerine oğlu Ayaz'ı göndermesine hiddetlenen Aksungur Porsukî, Necmeddîn I. İlgâzî'yi cezalandırmak için oğlu Ayaz'ı tevkif ettirdi. Bu durum üzerine Harput'tan ayrılmış olan Belek Gâzî, Ayaz'ı kurtarmak için amcası Mardin hâkimi Necmeddîn I. İlgâzî ve amcazâdesi Hısnu Keyfâ/Hasankeyf Artuklu hâkimi Rükneddîn Davûd b. Sökmen b. Artuk ile birlikte 509/1115 tarihinde Emîr Porsukî'ye Dara'da saldırarak onu mağlup ve Melik Mes'ûd'u esir ettiler. Ayrıca Artuklu müttefik kuvvetleri Necmeddîn I. İlgâzî'nin oğlu Ayaz'ın da esaretten kurtulmasını sağladılar. Bu hadiseden sonra Belek Gâzî'nin Hanzit bölgesinin en önemli şehri olan Harput'u ilhak etmesinin önünde hiçbir engel kalmadı. Aksungur Porsukî karşısında alınan galibiyet amcası Necmeddîn I. İlgâzî'nin gücüne güç kattığı gibi Belek Gâzî'nin de ondan aldığı destek sayesinde Harput'u ele geçirip Mengücekî'nin güney bölgelerindeki hâkimiyetini kesinleştirdi. Harput, son Çubukoğlu beyinin elinden sulhen alınarak Belek Gâzî'nin beylik merkezi haline geldi.³³

³² Yinanç, "Belek", s. 469; Besim Darkot, "Harput", *İA*, V/I, Eskişehir 1997, s. 297; Artuk, "Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı", s. 129-130; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 180; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 117; Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, I, s. 111; Honingmann, "Malatya (İslâm Devri)", *İA*, s. 236; Cahen, "The Turkish Invasion: The Selchûkids", s. 171; Alptekin, "Artuklular", *DGBİT*, s. 179; Alptekin, "Selçuklular Zamanında Harput", s. 48-49 (Yazar, mezkûr vasiyet gereği Belek Gâzî'nin atabeyi olduğu Tuğrul Arslân adına Harput'u ele geçirdiği ve daha sonra Melik Mes'ûd ve atabeyi Aksungur Porsukî'nin Harput'a gelmeleri üzerine bu şehirden vazgeçtiği ve Malatya'ya çekilmek zorunda kaldığı kanaatindedir.); Ünal, *XVI. Yüzyılda Çemişkezek Sancağı*, s. 11 (Yazar, Çubukoğlu Mehmed Bey'den sonra beyliğin başına adı meçhul olan bir oğlunun geçtiği kanaatindedir.); Ögün Bezer, "Harput'ta Bir Türkmen Beyliği Çubukoğulları", s. 89; Salim Koca, "Sultan Melikşâh'ın Güney-Doğu Anadolu Politikası: Diyâr-ı Bekr Bölgesinin Fethi ve Türkleştirilmesi", *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s. 179 (Yazar, Belek Gâzî'nin 507/1113 yılında Harput'u ele geçirdiği kanaatindedir.); Cöhe, "Artuklular ve Belek'in Kemah Yöresini İşgali", s. 155; Tellioglu, "Harput'un Türkleşmesinde Artukoğulları'nın Rolü", s. 12-13; Öngül, *Urfa Tarihi*, s. 122; Usta, "Artukoğlu Belek Gazi'nin Siyasî Faaliyetleri", s. 360 (Yazar, Belek Gâzî'nin Harput hâkimini şehri Tuğrul Arslân adına kendisine teslim zorladığı kanaatindedir. Bu kanaat Süryânî Mihâil ve Süryânî Ebû'l-Ferec'in verdiği bilgilere uygundur.); Azhari, "The Policy of Balak The Artukids Against Muslims and Crusaders. A Turkmen Identity Dilemma in the Middle East 1090-1124", s. 287; Çelik - Yıldırım, "İlk İslam Fetihlerinden Beylikler Dönemine Harput", s. 552 (Yazarlar, bu hususta "*Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Malatya ve Elbistan civarı oğullarından Tuğrul Arslan'ın payına düşmüş idi. Ancak Tuğrul Arslan çok küçük yaşta öldüğünden annesi Ayşe Hatun, komutanlarından İl-Arslan ile evlenerek onu oğluna Atabey tayin etti. Ancak bir süre sonra İl-Arslan'ı hapsediren Ayşe Hatun, kazandığı başarılar ile Türk emirleri arasında adını duyurmuş Belek b. Behram'a evlilik teklifinde bulunup Malatya'ya çağırdı. Palu'da yapılan düğün merasiminden sonra Malatya'ya giden Belek, böylece topraklarını daha da genişleterek gerek Anadolu'da gerekse el-Cezire bölgesindeki emirlerin en kuvvetlilerinden biri oldu. Bu sralarda Çubuk oğlu Mehmet Bey'in ölümünün ardından yerine geçen halefi de hastalanmış ve topraklarını Malatya sultanı Tuğrul Arslan'a vasiyet etmişti. Bunun üzerine Belek, üvey oğlu olan Tuğrul Arslan'a vasiyet edilen Harput şehrini teslim etmek üzere Malatya kuvvetlerinin başında Harput'a geldiğinde, Haçlılar ile savaşmak üzere Büyük Selçuklu Sultanı Mehmet Tapar'ın gönderdiği ordunun bir kısmının Sultan Mes'ûd komutasında Harput'a yaklaştığı haberini aldı ve Malatya'ya çekildi (508/1114)*" şeklinde kaynak eserlerde yer almayan bazı yorum ve çıkarımlar yapmışlardır. Mezkûr çıkarımların ve yorumların teyidi kaynaklarca kabil-i imkân değildir.); Ertuğrul Danık, *Ortaçağda Harput (XI-XV. Yüzyıllar)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Neşredilmemiş Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1995, s. 13 (Yazar, Çubukoğlu Mehmed Bey'in vefatından sonra Harput'u idare eden halefinin hastalığından dolayı şehri Belek Gâzî'nin atabeyliğini yaptığı Malatya'daki Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân'a vasiyet ettiği kanaatindedir.); Ertuğrul Danık, "Harput Kalesi", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu (Mimarlık ve Sanat)*, II, (nşr. Ali Uzay Peker - Kenan Bilici), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, s. 233; Metin, "XII. Yüzyılın İlk Yarısında Malatya'da Güç ve Hâkimiyet Mücadelesi (Selçuklular-Danışmendiler-Artuklular-Haçlılar)", s. 323; Metin, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", s. 44; Yıldırım, "Tarih-i Ebû'l-Ferec'te Malatya ve Maraş", s. 249; Salih Akyel, "XIX. Yüzyılda Harput Sancağının Demografik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34/57, Mart 2015, s. 201-22; Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu*, s. 374.

³³ İbnü'l-Ezrak, *Târîhu Meyyâfârikîn ve Âmid: Kısmu'l-Artukiyyîn*, (nşr. Savran), s. 15, 21; *Meyyâfârikîn ve Âmid Târîhi (Artuklular Kısmı)*, (trc. Savran), s. 43, 100; *A Muslim Principality in Crusader Times: The Early Artuqid State*, (nşr. - trc. Hillenbrand), s. 46, 54-55, 156, 160; *Târîhu Meyyâfârikîn*, (nşr. el-Hûli - Baluken), s. 561, 563; William Archbishop of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, I, (trc. Emily Atwater Babcock - August Charles Krey), Columbia University Press, New York 1943, s. 541; Johannes Heindrik Kramers, "*Kharput*", *EI*, II, Leiden - London 1927, s. 915; Yinanç, "Belek", s. 469-470; Artuk, "Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı", s. 129 (Yazar, Harput Çubukoğlu valisinin/emîrinin hastalanması

Süryânî Mihâil, Harput Çubukoğlu emîrinin şehri Tuğrul Arslân'a satması ve Aksungur Porsukî ile Melik Mes'ûd'un gelerek Harput'u Belek Gâzî'nin baskısından kurtarmasını;

“Bu zamanda, Artuk ailesinden olan Balak, kuvvetlenip, birçok bölgeleri zaptetti. Kılıç Arslan'ın karısı, çocuklarını terk edip bunun yanına gitti. Artuk ailesinden diğer hiçbir kimse Balak kadar kuvvetli olamamıştır. 1425/1114 tarihinde... Hısnıziad'ın muhafızı olan bir Türk, isyan edip, insanları esir etti ve köle olarak sattı. .... Hatun, Balak'ın yanından döndükten sonra, atabeyi taredetti ve kendisi oğluyla beraber, Balak'ın namına müdafaa edilen kalede kaldı. Bunun üzerine, Hısnıziad'daki Türk, telaş içine düştü, kaleyi Malatya sultanına verip mukabilinde birçok altınla bazı yerleri aldı. Fakat, Malatya sultanının askerleri Hısnıziad'a girince, Horasan sultanın oğlu, büyük bir ordu ile beraber onların

üzerine bu beldeyi Tuğrul Arslân'a teslim etmek istediği ve bu nedenle Belek Gâzî'nin atabeyi olan Malatya meliki adına şehre hâkim olduğu ve Porsukî'nin gelişini üzerine şehri terk etmek zorunda kaldığı fikrindedir, fakat burada Porsukî'nin Harput'a gelişini izah etmemektedir. Bu nedenle kendine itaat konusunda isteksiz davranan Artuklu başbuğu Necmeddin I. İlgâzî'yi, yıldızı parlayan ve Harput'u kuşatan yeğeni Belek Gâzî'den kurtulmak isteyen Harput emîrinin yardım talebini değerlendiren Porsukî'nin bu sebeple Harput'a yönelmesi kuvvetle muhtemel görünmektedir.); Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 169; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 117, 130-131; “Artuk Oğulları”, *İA*, I, Eskişehir 1997, s. 619; Besim Darkot, “Harput”, *İA*, V/1, Eskişehir 1997, s. 297; Honingmann, “Malatya (İslâm Devri)”, *İA*, s. 236; Claude Cahen, “*Khartpert*”, *EP*, IV, E. J. Brill, Leiden 1997, s. 1084; Cahen, “The Turkish Invasion: The Selçukids”, s. 171; Cahen, “Artukids”, s. 664; Cahen, “Balak”, s. 983; İbrahim Kafesoğlu, “Doğu Anadolu ve İzmir Türkmen Beylikleri”, *Türk Dünyası El Kitabı, I - Coğrafya - Tarih*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2001, s. 380; Nureddin Ardıç, “Harput Artuk Oğulları'na Ait Kitabeler”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, VI, İstanbul 1939, s. 42; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 38; Ardıçoğlu, *Harput Hükümdarı Balak Gazi*, s. 18; Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, I, s. 111; Ali Sevim, “Artuk Oğlu İlgazi”, *Belleten*, XXVI/104, Ekim 1962, s. 667; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, II, s. 26; Alptekin, Coşkun, “Artuklular”, *DİA*, 3, İstanbul 1991, s. 417 (Yazar, Belek Gâzî'nin 506/1112 senesinde Harput'un da Palu gibi ele geçirildiği kanaatindedir, fakat önce Palu'nun merkez olması ve Belek Gâzî'den yardım istemeye gelen Ayşe Hâtûn'un Palu'ya gelmesi ve daha sonra 508/1114 yılında bile Belek Gâzî'nin Harput'u ele geçirememesi ve 509/1115 yılında ilhak edip beyliğinin merkezi yapması kaynaklarımızın verdikleri bilgilere daha uygundur.); Alptekin, “Selçuklular Zamanında Harput”, s. 49; Alptekin, “Belek b. Behrâm”, s. 402; Remzi Ataoğlu, “Hısn-ı Keyfa Artuklu Hükümdarı Davud'un Siyasi Faaliyetleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVI/27, Ankara 1994, s. 34; Ataoğlu, “Harput'ta Artuklu İdaresi”, s. 53 (Yazar, Belek Gâzî'nin Harput'u 507/1113 tarihinde ilhak ettiği kanaatindedir.); Aşan, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri*, s. 50 (Yazar, 507/1113 yılında Belek Gâzî'nin Harput'u da ele geçirdiği kanaatindedir.); 86 (Yazar, 506/1112 tarihinde Belek Gâzî'nin Palu, Genç, Çemişgezek ile birlikte Harput'u da Çubukoğulları'ndan ele geçirdiği kanaatindedir.); Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, s. 55; Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 16; Ünal, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, s. 11-12; Ünal, “Harput”, s. 232; Öngül, *Urfa Tarihi*, s. 122; Öngül, *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, s. 52; Erdem, “Doğu Anadolu Türk Devletleri”, s. 387 (Yazar, Belek Gâzî'nin 506/1112 Harput'a hâkim olduğu ve Palu merkez olmak üzere bir beylik teşkil ettiği kanaatindedir.); Ögün Bezer, “Harput'ta Bir Türkmen Beyliği Çubukoğulları”, s. 89; Telliöğlü, “Harput'un Türkleşmesinde Artukoğulları'nın Rolü”, s. 13; Usta, “Artukoğlu Belek Gazi'nin Siyasi Faaliyetleri”, s. 360; Halil, *el-İmârâtü'l-Artukiyye fî'l-Cezire ve's-Şâm*, s. 260; el-Muheymid, *ed-Dânişmendiyün ve Cihâduhum fî Bilâdi'l-Anâdul*, s. 150; Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 51; Kayhan, “Artuklu-Dânişmendli İlişkileri Hakkında”, s. 478; Azharî, “The Policy of Balak The Artukids Against Muslims and Crusaders. A Turkmen Identity Dilemma in the Middle East 1090-1124”, s. 287; Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 51-52; Metin, “XII. Yüzyılın İlk Yarısında Malatya'da Güç ve Hâkimiyet Mücadelesi (Selçuklular-Dânişmendliler-Artuklular-Haçlılar)”, s. 323; Metin, “Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan”, s. 44; Kesik, *Dânişmendliler: Orta Anadolu'nun Fâtihleri*, s. 88; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, s. 125 (Yazar, Serman/Seryan Savaşı'na giden olaylar silsilesi yani Mengüceklî-Artuklu münasebetlerini bozan hadisenin Belek Gâzî'nin Harput'u alması olduğu kanaatindedir.); Cönce, “Artuklular ve Belek'in Kemah Yöresini İşgali”, s. 155; Çelik - Yıldırım, “İlk İslam Fetihlerinden Beylikler Dönemine Harput”, s. 553; Yaşa, “Selçuklular Zamanında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kurulan Türk Beylikleri ve Ermeni İlişkileri”, s. 242; Erdem, “Haçlılar ile Mücadelede Menbic ve Emir Belek”, s. 199; San, *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi*, s. 131; Aşan, “Osmanlı Öncesi Harput ve Yöresinde Türk İskanının İzleri”, s. 57; Ertuğrul Danık, “Harput Kalesi” *Vakıflar Dergisi*, 26, Ankara 1997, s. 319 (Yazar, Harput'un 507/1113 yılında Belek Gâzî tarafından ele geçirildiği kanaatindedir.); Danık, *Ortaçağda Harput (XI-XV. Yüzyıllar)*, s. 13; Danık, Orta Çağ Harput'un Kentsel Gelişimi”, s. 28; Yıldırım, “Tarih-i Ebü'l-Ferec'te Malatya ve Maraş”, s. 250; Yusuf Baluken, “Harput Artukluları”, *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu*, (Mardin, 25-27 Ekim 2007), I, (nşr. İbrahim Özcoşar), Mardin Valiliği Yayınları, Mardin 2008, s. 223; İsmail Aytaç, “Harput İç Kale Kazılarında Bulunan Artuklu Dönemi Sikkeleri”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, V/1, Elazığ 2018, s. 33; Yılmazçelik - Çelik, “Malatya Melikesi Ayşe Hatun ile Belek Gazi'nin İzdıvacı”, s. 287 (Yazarlar, Harput'un Belek Gâzî tarafından ilhak edilmesini “*Tuğrul Arslan'ın atabeyliğini memnuniyetle kabul ederek üstlenen Belek, bir süredir Palu'da yanında kalan Ayşe Hatun ile bir izdivaç gerçekleştirdi. Bu izdivacın ardından 1114 yılında Ayşe Hatun'u da yanına alarak ordusu ile Malatya'ya gelen Belek; Malatya, Elbistan ve çevresini ardiğine katmak suretiyle hâkimiyet sahasını genişletti. Malatya ve civarını hâkimiyet alanı içerisinde alan Belek, yönünü daha önce kuşatıp da ele geçiremediği Harput'a çevirdi. Harput emirine burayı Tuğrul Arslan'a bırakması için baskı yapmaya başladı. Nihayetinde Harput'u bir miktar altın ve bazı yerlerin Çubukoğlu beyine bırakılması karşılığında satın aldı.*” şeklinde kaydetmektedirler.); Çelik, “Harput Artuklu Emiri Belek Gazi'nin Haçlı Liderlerini Tutsak Etmesi”, s. 530; Yaşa, “Artuklular”, s. 76; Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu*, s. 355, 374.

üzerine geldi. Onlar, muharebe etmeden, Hısnızıad'ı Horasan sultanının oğluna verdiler. Bunun üzerine barış akdedildi.”

şeklinde dile getirmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere Malatya sultanı Tuğrul Arslân ve Belek Gâzî'nin askerlerinin Harput'a girmesinden daha sonra Melik Mes'ûd ve Emîr Aksungur Porsukî'nin gelişi üzerine mezkûr şehri terk etmek zorunda kalmışlardır.³⁴

Ebû'l-Ferec ise Harput/Hısnü Ziyâd Çubukoğlu beyinin Belek Gâzî tarafından sıkıştırılmasını, ele geçirilmesini ve daha sonra Melik Mes'ûd'un buraya hâkim olması üzerine Harput'tan ayrılmasını;

“Zaid kalesi hâkimi olarak Balak tarafından rahatsız edilen diğer bir Türk de kalesini Malatya sultanına sattı. Kısa bir zaman sonra Horasanlı Sultan Muhammed'in oğlu geldi ve Zaid kalesini Malatya sultanından aldı. Bu sırada Malatya ahalisi büyük bir merhamet göstererek Zaid kalesinde esir düşenlerin bir çoklarını satın aldıkları gibi, Arka'da esir düşenleri de Türklerin elinden satın almışlar ve hepsini azad etmişlerdi.”

şeklinde dile getirmektedir. Müellif, Süryânî Mihâil'in verdiği bilgilere ek olarak Melik Mes'ûd'un esir ettiği Harput halkından olan Hristiyanları Malatya halkının aralarında para toplayarak satın alıp özgürlüklerine kavuşturduklarını kaydetmektedir.³⁵

Mükrimin Halil Yinanç, Harput üzerindeki Çubukoğlu, Artuklu, Büyük Selçuklu ve Malatya Selçuklu hâkimiyeti meselesini

“Anadolu sultanı Kılıç Arslan I.'in ölümünden sonra oğulları arasında paylaşılan ülkeden Malatya ve Elbistan bölgeleri, ölen sultanın en küçük oğlu Tuğrul Arslan'ın hissesine düşmüş ve bu şehzâde, ümera tarafından, sultan ilân edilmişti. Sabî hükümdarın annesi Ayşe Hatun, ümeradan İl-Arslan ile izdivac ederek emîri oğluna atabeg yapmış ve memleketi idâreye başlamıştı. Fakat bilâhare Ayşe Hatun bu emîri tevkif ettirmiş, o zamanda akıl ve şecaatini diğer bütün Türk emîrlere fâik bulunduğu ve çok taktir ettiği emîr Belek ile izdivaca karar vermiş ve onu Malatya'ya çağırarak üzere bizzat Palu'ya gitmişti. Ayşe Hatun ile izdivac ettikten sonra, 1113'te Malatya'ya gelen ve genç sultana atabek olan Belek, bu suretle hâkimiyeti altındaki araziye büsbütün genişletmiş, gerek Anadolu'da gerek Elcezire'de bulunan emîrlerin en kuvvetlisi haline gelmişti. 1114'te Çubuk-oğlu Mehmed'in halefi olan Harput emîri hastalandığı zaman ülkesini Malatya sultanı Tuğrul Arslan'a vasiyet etmişti. Belek, Malatya kuvvetlerinin başında olarak Harput'a gidip şehri tesellüm etti ise de, o sırada haçlılar ile harp etmek üzere yola çıkmış olan büyük sultan Mehmed'in ordusundan bir kısım kuvvetlerin, sultanın oğlu Mes'ûd kumandasında olarak buraya yaklaşmakta olduğunu görünce mezkûr şehri tahliye ederek Malatya'ya döndü.”

şeklinde kaydetmektedir. Yazar, Belek Gâzî ile Ayşe Hâtûn'un izdivacı ve daha sonra Çubukoğlu Mehmed Bey'in ölümünden sonra halefi olan beyin hasta olması nedeniyle şehri Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân'a vasiyet ettiği, bu nedenle Belek Gâzî'nin Harput'a gelerek şehre hâkim olduğu ve Melik Mes'ûd'un sebepsizce Harput'a yönelmesi üzere şehri terk ettiği kanaatindedir. Ayrıca yazar, Süryânî Mihâil ve Ebû'l-Ferec'te bahsedilmediği halde son Çubukoğlu beyinin hastalığı nedeniyle şehri Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân'a vasiyet ettiği ve Belek Gâzî'nin Tuğrul Arslân adına Harput'a hâkim olduğu kanaatindedir.³⁶

Hüseyin Namık Orkun, Harput ve çevresinin fethi ile Artuklu Belek Gâzî'nin Harput'a hâkim olmasını;

“Harput Tutuş tarafından zapt edilerek Emir Çubuk'a verilmiş, bunun ölümünden sonra oğlu burayı idare etmiştir. Artukoğullarından Bilig Harput'u zapt etmiş, bir müddet burada idare kurmuş ise de ölümünden sonra bu havalı de Hısn Keyfa Artuklularına geçti”

şeklinde dile getirmektedir. Yazar'a göre Harput ve çevresi Çubukoğullarına Diyâr-ı Bekr'in ilhâkı ile değil 485/1092 yılında Sultan Melikşâh'ın vefatından sonra Güney Doğu Anadolu'ya hâkim olan

³⁴ Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien*, III, (nşr. - trc. Chabot), s. 204; *Vakainame*, II, (trc. Andreyan), s. 64, 66; *Târîhu Mâr Mihâ'îlu's-Suryânî*, III, (trc. Şem'ün), (nşr. İbrâhîm), s. 174; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo*, III, (trc. Moosa), s. 631.

³⁵ Ebû'l-Ferec, *The Chronography*, (trc. Budge), s. 245; *Tarih*, II, (trc. Doğrul), s. 351-352.

³⁶ Yinanç, “Belek”, s. 469.

Suriye Selçuklu meliki Tâcüddevle Tutuş tarafından ikta edilmiştir. Yazar ayrıca Belek Gâzî'nin adını “*Bilig*” olarak kaydetmektedir.³⁷

İbrahim Artuk ise Belek Gâzî'nin Hısnu Ziyâd/Harput'u ele geçirme serencamını;

“1114 (H. 508) senesinde Çubuk oğlu Mehmed'in halefi bulunan Harput emiri hastalandığı zaman ülkesini Tuğrul Aslan'a vasiyet etmiş, bunun üzerine Balak, Malatya kuvvetlerinin başında olmak üzere, Harput'a gidip şehri almış; fakat bu sıralarda Haçlılarla harbetmek için yola çıkan sultan Mehmed'in ordusundan bir kısım kuvvetin sultanın oğlu Mesud kumandasında buralara yaklaşmakta olduğunu görünce, ismi geçen bu şehri boşaltarak Malatya'ya dönmek zorunda kalmıştır. Şehzade Mesut Atabeği Aksungur el-Porsuki bütün Elcezire ümerasının maiyetine gelmiş olmalarına rağmen, Mardin emiri İlgazi bizzat gelmiyerek oğlu Ayaz'ı göndermesine kızmış ve Mudar bölgesini tahripten döndükten sonra Ayaz'ı hapsedmiş, bunun üzerine Mardin emiri kardeşinin oğlu emir Balak'ı yardıma çağırdığı gibi diğer taraftan öteki kardeşinin oğlu, Hısn-Keyfa emiri Davud bin Sökmen'i yanına almıştı. Necmeddin İlgazi, Habur nehri boyunca ilerlemekte devam ederek Dare'ye yakın bir yerde oğlunu esaretten kurtarmak için düşmanına hücum etti. Porsukinin ordusu, muntazam ve sayıca üstün olduğu halde, Necmeddin İlgazi'ye mağlup oldu. Muharebede bulunan sultanın oğlu, askerinin kaçışını görünce, Dare'den ayrılarak Nuseybin'e gitti. Savaş geceye kadar devam etti. At üzerinde zincirlere vurulmuş olan Ayaz, gecenin başlamasından ve vaktin müsaadesinden istifade ile kendisini attan yere attı. O civarda bulunan Yahudiler tarafından gizlendi. Kendini tanıyan civar Kürtlerinden biri babasına haber verdi. İlgazi, adam göndererek onu kurtardı. Vazifesi burada sona eren Balak, Malatya'ya döndükten sonra, Harput üzerine yürüyerek burasını işgal etmişti (M. 1115; H. 509).”

şeklinde dile getirerek Ayaz'ın esaretten kurtulması hakkında tafsilatlı bilgi vermektedir. Ayrıca son Harput Çubukoğlu beyinin hastalığı nedeniyle şehri Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân'a vasiyet etmesi hususunda Mükrimin Halil Yinanç ile aynı kanaattedir.³⁸

510/1116 yılında bütün Hanzit bölgesini ele geçiren Belek Gâzî'nin kuzey Suriye ve el-Cezîre bölgelerinden topladığı ve Mengüceklî sınırlarına yerleştirdiği Türkmenler ile Mengüceklî sınırlarında yer alan bölgelere sefer düzenlemesi ve hatta bazı araştırmacılar tarafından Mengüceklîler Beyliği'ne ait olduğu iddia edilen Dersim/Tunceli havalisine 512/1118 yılından önce sefer düzenlemesi ve Dersim'i ilhak etmesinden dolayı Mengüceklî-Artuklu münasebetlerinde gerginlik hasıl olmuş ve bu 2 Türk/Türkmen beyliğini Sermân/Seryân Savaşı'nda karşı karşıya getirecek olan olaylar zincirinin patlak vermesine sebep olmuştur.³⁹

Belek Gâzî'nin Mengüceklîler Beyliği'ne ya da Çubukoğulları Beyliği'ne ait olduğu rivayet edilen Dersim'e hâkim olması nedeniyle başlayan Mengüceklî-Artuklu mücadelesi, Belek Gâzî'nin Ayşe Hâtûn ile nikâhlanması ve oğlu Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân'ın atabeyi olması hasebiyle Malatya yörelerine de hâkim olmasından sonra Harput'u ele geçirmesi ve kendi beyliğinin merkezi yapmasından sonra maiyetindeki Türkmenlerin Mengüceklî sınırlarına sefer düzenlemeleri Kemâh

³⁷ Hüseyin Namık Orkun, *Türk Tarihi*, III, Akba Kitabevi Yayını, Ahmet Sait Matbaası, Ankara 1946, s. 99; *Türk Tarihi*, II, (nşr. Necati Demir), Altınordu Yayınları, Ankara 2022, s. 103

³⁸ Artuk, “Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı”, s. 129-130.

³⁹ Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 116 (Yazar, bu eserinde Dersim ve Palu'nun Çubukoğulları hâkimiyetinde olduğu kanaatindedir.); M. Fahrettin Kırzioğlu, “Osmanlı “Tapu-Tahrir” ve “Mühimme” Defterlerinde Gümüşhane Bölgesi Türk Boy / Oymak Hatıraları ve Madenler Üzerine “Hükümler”den Örnekler”, *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu*, (Gümüşhane, 13-17 Haziran 1990), (nşr. Nasuhi Ünal Karaaslan), Gümüşhane Valiliği Yayınları, Ankara 1991, s. 69 (Yazar, Dersim'in Mengüceklîler'e ait olduğunu “Merkezi Erzincan'da bulunup, (başlangıçta) Trabzon, Harşit Çayı (Torul ve Gümüşhane dahil) ile Kelkit Çayı boyu hatta Tunceli ve Palu kesimiyle Divriği'yi ihtiva eden Mengüceklî Emirliği” şeklinde ifade etmektedir, ancak bu bilgiye kaynak gösterilmediği için bahsi geçen konunun sağlaması yapılamamaktadır. Dolayısıyla Dersim'in Mengüceklîlere bağlı olduğu bilgisi bir tahminden ibarettir.); Artuk, “Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı”, s. 130; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 169; Aşan, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri*, s. 50 (Yazar, Belek Gâzî'nin Çubukoğulları Beyliği'nden Harput, Palu, Çemişgezek ve Genç'i ele geçirdikten bir süre sonra Mengüceklîler'e ait olan Dersim bölgesini de ilhak ettiği kanaatini Osman Turan'dan iktibas etmektedir.); Cönce, “Bin Yıllık Tapu Erzincan”, s. 36; Muharrem Kesik, “Danişmendliler”, *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (nşr. Haşim Şahin), Grafik Yayınları, Ankara 2016, s. 26; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 39; Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 51; Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirası*, s. 129; Solmaz, “Melik Gazi”, s. 246; Özdemir, *Refahiye Tarihi*, s. 60; Yaşa, “Artuklular”, s. 76; Sibel Cabri, *Bizans Taşra Aristokrasisinde Gabras Ailesi (X-XII. Yüzyıllar)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Neşredilmemiş Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2018, s. 31.

merkezli Mengücekliler Beyliği'nin bu duruma müdahale etmesine neden olmuştur.⁴⁰ Bu cümleden olarak 512/1118 yılında Mengücekliler emîri İshak Bey'in Belek Gâzî'nin Haçlılar ile Kuzey Suriye'de mücadele etmesini fırsat bilerek⁴¹ onun hâkimiyet sahasında yer alan, oğlu Tuğrul Arslân adına Malatya mülhakatını idare eden Ayşe Hâtûn'u cezalandırmak için Malatya yörelerine bir sefer düzenledi. Belek Gâzî'nin Mengücekliler sınırlarına düzenlediği seferlerin bir sonraki hedefinin Kemâh olması kuvvetle muhtemel olduğu için ona kin besleyen ve bir tedbir almak isteyen İshak Bey'in Belek Gâzî'yi zor durumda bırakmak ve ona gözdağı vermek için bu seferi tertip ettiği anlaşılmaktadır. Bazı araştırmacıların bahsettiği üzere İshak Bey'in, Ayşe Hâtûn ve Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân'a kin ve nefret duyması Belek Gâzî ile olan bağlantıları nedeniyledir. Şu hâlde İshak Bey'in Malatya seferinin asıl amacı Belek Gâzî'nin emrinde olan ve Mengücekliler sınırlarında yer alan şehir ve bölgelere sefer düzenleyen Türkmenlerin korkutulmasıdır.⁴² Bu nedenle İshak Bey, Belek Gâzî'nin Kuzey Suriye'de Haçlılar ile mücadele etmek amacıyla amcası Mardin Artuklu emîri Necmeddîn I. İlgâzî'ye

⁴⁰ Artuk, "Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı", s. 130; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 169; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 116; Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 3; Sümer, "Mengücekliler", *İA*, s. 714; Sümer, "Mengücekliler", *DİA*, s. 139; Claude Cahen, "Mengücekliler", *EP*, VI, E. J. Brill, Leiden 1991, s. 1016; Alptekin, "Selçuklular Zamanında Harput", s. 49 (Yazar, Palu, Dersim, Çemişgezek, Hanzit ve Harput'un Çubukoğulları'na ait olduğunu, Belek Gâzî'nin Harput'u ele geçirdikten sonra bu bölgelere Türk/Türkmen konar-göçerleri yerleştirerek Türkleştirdiği ve İslâmlaştırdığını, dolayısıyla bu Türkmenler'e yeni yerler açmak için Mengüceklilerin güney sınırlarını ihlal edildiğini ve Belek Gâzî'ye tâbi olan Türkmenlerin Mengücekliler hâkimiyetindeki bölgeleri yağmalamaları nedeniyle Sermân/Seryân Savaşı'na giden sürecin böyle başladığını çok mantıklı ve kabul edilebilir bir şekilde izah etmektedir.); Alptekin, "Belek b. Behrâm", s. 402; Alptekin, "Artuklular", *DGBİT*, s. 179 (Yazar, Belek Gâzî'nin Ayşe Hâtun ile evlendikten sonra Harput ve Palu'yu topraklarına kattığı ve Palu'yu bundan sonra beylik merkezi yaptığı kanaatindedir.); Ayrıca Belek Gâzî'nin Harput ve Palu'yu kimden ilhak ettiği hakkında bilgi vermemektedir.); Cönce, "Bin Yıllık Tapu Erzincan", s. 36; Cönce, "Artuklular ve Belek'in Kemah Yöresini İşgali", s. 154-155; Aşan, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri*, s. 50; Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 16 (Yazar, Belek Gâzî'nin esaretten sonra amcası Necmeddîn I. İlgâzî'ye yardım ettiği ve bu esnada Çubukoğlu Mehmed Bey'in ölümü üzerine Hanzit bölgesini ele geçirip burada bir beylik tesis ettiği ve daha sonra Mengücekliler'e ait olan Dersim bölgesini de topraklarına kattığı kanaatini Osman Turan'a iktibas ederek izah etmektedir.); Ünal, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, s. 12; Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", s. 400 (Yazar, mezkûr bölgelerin Mengücekliler'e ait olduğundan ziyade Belek Gâzî'nin buraları aldıktan sonra Kemâh'ı tehdit etmesi nedeniyle aralarındaki sürtüşmenin başladığı kanaatindedir.); Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 51; Metin, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", s. 44; Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, s. 55-56; Fügen Berkay, "Anadolu'nun Türkleşmesi Sürecinde Malatya ve Yöresi", *I. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu*, (Malatya, 22-24 Ekim 1986), İnönü Üniversitesi Yayını, İstanbul 1987, s. 129 (Yazar, Belek Gâzî'nin Ayşe Hâtûn ile evlendikten sonra Mengücekliler'e ait olan Dersim ve Palu'yu ele geçirdiğini "I. Kılıçarslan'ın oğlu adına Malatya'ya idare eden annesi Hatun sonradan Belek Gazi ile evlenmişti. Hatun bu evliliği sırasında Mengüceklilere aid olan Dersim ve Palu havalisini bu yöreye katmıştı." şeklinde dile getirmektedir.); Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 50-51; Abdullah Kaya, "Mengücekliler Beyliğinin Kuruluşu ve Beyliğin Bölgedeki Türkleşmedeki Rolü", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 11, Mart 2008, s. 158; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 39; Usta, "Artukoğlu Belek Gazi'nin Siyasî Faaliyetleri", s. 360; Sefer Solmaz, "Dânişmendliler", *Türkler*, VI, Ankara 2002, s. 433 (Yazar, Dersim'in Mengücekliler'e ait olduğu kanaatindedir.); Kayhan, "Artuklu-Dânişmendli İlişkileri Hakkında", s. 478; Ali Öngül, "Mengücekliler", *Türkler*, VI, Ankara 2002, s. 452-453; Öngül, *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, s. 52; Kesik, "Emir (Melik) Gazi", s. 163; Yılmazçelik - Çelik, "Malatya Melikesi Ayşe Hatun ile Belek Gazi'nin İzdıvacı", s. 286 (Yazarlar, Harput'un Çubukoğulları'na Palu ve Dersim'in ise Mengücekliler'e ait olduğunu "1112 yılında Çubukoğlu Mehmed Bey'in ölümünden sonra ortaya çıkan iktidar boşluğundan istifade ile amcasının da onayını alarak Kuzey'e doğru ilerleyip Harput'u kuşattı. Ancak Belek burayı ilk kuşatmasında alamayınca, Mengücekliler'in elinde bulunan Palu ve Dersim yöresini ele geçirecek bu bölgede üçüncü Artukoğulları Hükümdarlığı'nı kurdu." şeklindeki ifadeleri ile dile getirmektedirler).

⁴¹ Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 77, 169 (Yazar, İshak Bey'in 512/1118 yılında Belek Gâzî'nin Emir Porsuk ya da Haçlılara karşı Necmeddîn I. İlgâzî'ye yardım ettikleri bir esnada Ayşe Hâtûn ile Tuğrul Arslân'a ait olan Malatya'ya değil de Belek Gâzî'nin beylik merkezi olan Harput ve Dersim'i yağmaladığı/geri aldığı fikrindedir), (Haçlılar'a); Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 189 (Porsuk'a); Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 131; İlhan Aslan, *Ortaçağ'da Karadeniz ve Türkler (Kelkit Havzası 1018-1228)*, Post Yayın Dağıtım, İstanbul 2018, s. 101 (Yazar, Harput ve Dersim'in Tuğrul Arslân'a değil de doğrudan Belek Gâzî'ye ait olduğu kanaatindedir).

⁴² *Süryani Vekayinâmesi*, "The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle", (trc. Arthur Stanley Tritton), (not. Hamilton Alexander Rosskeen Gibb), *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, I, London 1933, s. 87; *I. ve II. Haçlı Seferleri Vakayinamesi*, (trc. Vedii İlmen), Yaba Yayınları, İstanbul 2005, s. 28; *Anonim Süryani Kroniği (I. ve II. Haçlı Seferleri)*, (trc. İlhan Aslan), Post Yayın Dağıtım, İstanbul 2019, s. 36; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 169; Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, I, s. 111 (Yazar, Belek Gâzî'nin Çubukoğulları'na aid olan Harput, Çemişgezek, Dersim, Arapgir, Eğin ve Hanzit (Palu, Çabakur/Bingöl ve Genç) bölgelerini ilhak ettiği ve önce Palu, daha sonra ise Harput'ta bir beylik tesis ettiği kanaatindedir. Sıraladığı bölgelerin neredeyse tamamının Mengücekliler sınırlarında olması nedeniyle siyasî ve askerî ortamın gerginleşmesi gayet tabiidir. Zira mezkûr şehirlerin ele geçirilmesi sırada Mengücekliler topraklarının tehdit altında olduğu açıktır.); Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, s. 55; Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 16; Yılmazçelik - Çelik, "Malatya Melikesi Ayşe Hatun ile Belek Gazi'nin İzdıvacı", s. 287.

yardım etmek için hazır bulunduğu bir esnada 512/1118 yılı güz aylarında önce Hanzit bölgesine saldırmış⁴³ daha sonra ise Ayşe Hâtûn'u cezalandırmak için Malatya mülhakatını yağmalamış ve Ayşe Hâtûn'un Mengüceklî saldırısı karşısında Urfa Haçlı kontu I. Joscelin'den yardım istemesine sebep olmuştur.⁴⁴ Ayşe Hâtûn'un İshak Bey'in saldırısına karşı Urfa Haçlı kontu I. Joscelin'den yardım

⁴³ Artuk, "Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı", s. 130 (Yazar, Mengücekoğlu İshak Bey'in Genç ve Dersim bölgelerinin Belek Gâzi tarafından ilhak edilmesine sinirlendiğini ve 512/1118 yılında kendi askerlerini Haçlılar ile mücadele eden amcası Necmeddin I. İlgâzi'ye gönderdiği için kendi ülkesinin yağmalanmasını seyretmek zorunda kaldığı fikrindedir.); Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, s. 55-56; Refet Yinanç, "Mengüceklîler", *Tarihte Türk Devletleri*, II, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1987, s. 461; Cöhce, "Bin Yıllık Tapu Erzincan", s. 36; Cöhce, "Artuklular ve Belek'in Kemah Yöresini İşgali", s. 152, 155-156 (Yazar, İshak Bey'in daha önce Mengüceklîler'e ait olan Palu'yu geri aldığı kanaatindedir.); Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 16; Ünal, *XVI. Yüzyılda Çemişkezek Sancağı*, s. 12 (Yazar, 512/1118 yılında İshak Bey'in daha önce Mengüceklîler'e ait olan ve Belek Gâzi tarafından ilhak edilen Dersim ve çevresinin 512/1118 yılında Belek Gâzi'nin Haçlılar'a karşı verdiği mücadeleye katılmasını fırsat bilerek Dersim'i istirdad ettiğini Osman Turan'a atıf yaparak kaydetmektedir.); Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", s. 400; Hasan Geyikoğlu, "Selçuklular'dan Osmanlılar'a Kemah", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, I, (Erzincan, 28 Eylül - 1 Ekim 2016), (nşr. Hüsrev Akın), Erzincan Üniversitesi Yayınları, Erzincan 2016, s. 211; Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 51 (Yazar, Belek Gâzi'nin 506/1112-509/1115 yılları arasında Palu, Hanzit, Dersim, Harput, atabeylik nedeniyle Malatya yöresine hâkim olduğu ve bu arada Mengüceklîlerin güney sınırlarına yağma akınları düzenledikleri ve dolayısıyla İshak Bey'in 512/1118 yılı güz aylarında bu bölgeye düzenlediği intikam seferinin sebebinin bu olduğu kanaatindedir.); Kaya, "Danişmendli - Mengüceklî İlişkileri", s. 111; Solmaz, "Danişmendliler", s. 433; Solmaz, "Melik Gazi", s. 246 (Yazar, Mengüceklî İshak Bey'in Belek Gâzi'nin Haçlılar'a karşı verdiği mücadele esnasında Malatya yerine Dersim'i Artuklular'dan geri aldığı kanaatindedir.); Kayhan, "Artuklu-Danişmendli İlişkileri Hakkında", s. 478 (Yazar, İshak Bey'in daha önceden Mengüceklî hâkimiyetinde olan Dersim'i bu sefer esnasında geri alındığı kanaatindedir.); Abdurrahim Tufantoz, "Türkiye Selçuklu Çağında Elbistan", *Uluslararası Selçuklular Döneminde Maraş Sempozyumu*, (Kahramanmaraş, 17-19 Kasım 2016), III, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2016, s. 193 (Yazar, İshak Bey'in Harput ve Dersim yörelerini istila ettiği fikrindedir.); Ergün Laflı, "Kahraman Maraş İli'nin Selçuklu Vilayeti Haline Gelmesinin Arkeolojik Kalıntıları", *Uluslararası Selçuklular Döneminde Maraş Sempozyumu*, (Kahramanmaraş, 17-19 Kasım 2016), II, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2016, s. 33; Yılmazçelik - Çelik, "Malatya Melikesi Ayşe Hatun ile Belek Gâzi'nin İzdivacı", s. 287 (Yazarlar, İshak Bey'in daha önce Mengüceklîler'e ait olan Dersim ve Palu'ya saldırdığı ve Harput'u ise yağmaladığı kanaatindedir.); Sebhattin Çelik, "Artukoğulları Beyliği'nin Haçlılar ile Mücadelesine Bir Bakış", *Artuklu İnsan ve Toplu Bilim Dergisi*, 5/1, Temmuz 2020, s. 25; Çelik, "Harput Artuklu Emîri Belek Gâzi'nin Haçlı Liderlerini Tutsak Etmesi", s. 530.

⁴⁴ Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien*, III, (nşr. - trc. Chabot), s. 204; *Vakainame*, (trc. Andreasyan), s. 66; *Târîhu Mâr Mihâ'îlu's-Suryânî*, III, (trc. Şem'ûn), (nşr. İbrâhîm), s. 174; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo*, III, (trc. Moosa), s. 632; Yinanç, "Belek", s. 469 (Yazar, Belek Gâzi'nin askerlerini amcası Necmeddin I. İlgâzi'ye Haçlılar karşısında verdiği mücadelede yardıma gönderdiği kanaatindedir.); Artuk, "Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı", s. 130 (Yazar, Mengüceklî askerlerinin Hanzit yani Dersim ve Genç bölgesini yağmalamalarına engel olmayan Belek Gâzi'nin asıl hâkimiyet alanı olan Genç ve Dersim bölgelerinin yağmalanmasının ardından Belek Gâzi tarafından her hangi bir karşı koyma olmadığı için ileri harekete devam eden Mengüceklî askerlerinin kuvvetle muhtemel başlarında İshak Bey olduğu halde Belek Gâzi'nin hâkimiyet alanında olan ve onun atabeyi olduğu Tuğrul Arslân ve Ayşe Hâtûn tarafından idare edilen Malatya'ya yönelip buraları da yağmaladıkları ve onların da bu istilaya karşı koymadıkları için Mengüceklî askerlerinin sorunsuz bir şekilde Kemah'a dönmüş oldukları kanaatindedir. Yazar ayrıca Süryânî Mihâil *Vekayinâmesi*'nde belirtilmesine ve bu eseri kullanmasına rağmen Malatya'nın yağmalanmasından sonra Ayşe Hâtûn'un Urfa Haçlı Kontu Joscelin'den yardım talep etmesi hakkında sükût etmektedir.); Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 131-132; Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 3; Sümer, "Mengüceklîler", *İA*, s. 714; Sümer, "Mengüceklîler", *DİA*, s. 139; Claude Cahen, "Le Diyar Bakr au Temps des Premiers Urtukides", *Journal Asiatique ou Recueil de Mémoires*, CCXXVII (227), Paris 1935, s. 239; Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, (trc. Williams), s. 93; *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Moran), s. 106; *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (trc. Üyepazarıcı), s. 23; *Türkiye'nin Doğusu Anadolu Selçuklu Devleti: 11. - 14. Yüzyıl*, (trc. Epçeli), s. 39 (Yazar, 512/1118 yılında Malatya yörelerinin Mengüceklî İshak Bey tarafından yapılan seferin tafsilatı hakkında bilgi vermeksizin sadece "bir akın" ifadesini kullanmakla yetinmiştir.); Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 186; Ernst Honigmann, "Malatya", *IEP*, VI, Leiden 1991, s. 231; Honingmann, "Malatya (İslâm Devri)", *İA*, s. 236; Alptekin, "Belek b. Behrâm", s. 402; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 274; Abdülkerim Özyayın, "Mengüceklîler", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (nşr. Haşim Şahin), Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s. 102; Özyayın, "Mengüceklîler", s. 142; Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, s. 56; Yinanç, "Mengüceklîler", s. 461; Öngül, *Urfa Tarihi*, s. 122; Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", s. 394 (Yazar, İshak Bey'in Belek Gâzi'nin tahrik edici bir şekilde Mengüceklî topraklarına saldırması sonucu Malatya'ya sefer düzenlediği kanaatindedir.), 400 (Yazar, aynı yazının mezkûr sayfasında ise Belek Gâzi'nin ve Tuğrul Arslân'ın Elbistan ve Ceyhan'da oldukları bir zamanda İshak Bey'in hem Harput hem de Malatya'ya saldırdığı kanaatindedir.); Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 51; Usta, "Artukoğlu Belek Gâzi'nin Siyasî Faaliyetleri", s. 360; Ayan, "Trabzon Dukalığı: Gabras Ailesi", s. 63 (Yazar, Mengüceklî İshak Bey'in Malatya seferinin sebebinin Belek Gâzi'nin Mengüceklîler Beyliği'ne ait olan Palu ve Dersim'i ilhak etmesine bağlamaktadır.); Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirası*, s. 129 (Yazar, Belek Gâzi'nin bu esnada Haçlılar'a karşı savaştığı kanaatindedir.); Solmaz, "Melik Gâzi", s. 246 (Yazar, İshak Bey'in Malatya yerine Dersim beldelerini Artuklu Belek Gâzi'den istirdad ettiği kanaatini "Mengüceklîler'in hâkimiyetindeki Dersim bölgesini ele geçiren Artuklu Belek b. Behrâm bölgeden ayrılınca Mengücekoğlu İshak buraları geri aldı (512/1118)." şeklinde dile getirmektedir.); Öngül, "Mengüceklîler", s. 452; Öngül, *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, s. 51-52; Kesik, *Danişmendliler: Orta Anadolu'nun Fâtihleri*, s. 88;

istediğinden bahsedilmesine rağmen Kont I. Joscelin'in Ayşe Hâtûn'a yardım edip etmediği Malatya ve çevresinden İshak Bey'in çekilmesinde Haçlı Kontluğu'nun etkisinin olup olmadığı hakkında herhangi bir bilgi kaydı mevcut değildir.⁴⁵

Mengüceklî İshak Bey'in 512/1118 güz aylarındaki saldırısı nedeniyle Suriye'den hızlı bir şekilde Malatya'ya gelen Belek Gâzî, 513/1119 Şubat ayında yanındaki üvey oğlu Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân olduğu halde Mengüceklî topraklarına saldırdı. Belek Gâzî'nin hedefi doğrudan müstahkem bir kaleye sahip olan Mengüceklî başkenti Kemâh şehri idi.⁴⁶ Belek Gâzî'ye karşı koyamayacağını düşünen İshak Bey, Mengüceklî Beyliği'nin merkezi olan Kemâh'tan ayrılarak kuzeye doğru çekilmeyi ve böylece Belek Gâzî'nin saldırısından kurtulmayı amaçladı. Belek Gâzî ve Tuğrul Arslân Kemâh'a gelerek burayı yağmaladılar. Kaynakların bazıları Belek Gâzî'nin Kemâh'ı ele geçirip yağmaladığı bazıları ise Kemâh mülhakatını ve Erzincan dolaylarını yağmaladığını kaydetmektedirler. Belek Gâzî, İshak Bey'in karşısına çıkmaması ve Haçlılar ile mücadele eden amcası Mardin Artuklu beyi Necmeddîn I. İlgâzî'nin acil yardım talebi üzerine İshak Bey'i takipten vazgeçerek Harput'a döndü. Ülkesi yağmalanan İshak Bey'in gereken dersi aldığını düşünen Belek Gâzî, ele geçirdiği ganimetler ile Kemâh Kalesi'ne asker de yerleştirerek yani bu şehri de topraklarına katarak belki daha sonra tekrar bir sefer düzenlemek için gerekli tedbirleri alıp Mengüceklî ülkesinden çekildi.⁴⁷

Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 39, 68; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, s. 125; Kesik, "Dânişmendliler", s. 26 (Yazar, "Mengüceklîoğulları'ndan Kemah hâkimi İshak Bey, 15 Mart 1118 tarihinde Malatya bölgesine bir yağma hareketi düzenledi. Bunun üzerine oğlu Tuğrul Arslan adına Malatya'yı idare etmekte olan Ayşe Hatun, Urfa Kontu Joscelin'e elçi göndererek yardımına gelmesi konusunda onunla bir ittifak anlaşması yaptı. 1113 yılında I. Kılıç Arslan'ın dul karısı Ayşe Hatun ile evlenmiş olan Belek Gazi, üvey oğlu Tuğrul Arslan'ı da yanına alarak Mengüceklîler'e âit Kemah'ı istilâ etti. Belek Gazi ile İshak Bey arasında bir husumet vardı. Herhalde bu husumetin kaynağı sınır ihlalleri olsa gerek, nitekim Osman Turan, Belek Gazi'nin himayesi altında hareket eden Ayşe Hatun ile oğlu Tuğrul Arslan'ın Mengüceklîlere ait olan Dersim ve Palu havalisini işgal ettiklerinden bahseder." şeklindeki ifadeleri ile Mengüceklî-Artuklu ilişkilerinin gerginleşmesinin fitilinin Mengüceklî İshak Bey tarafından ateşlendiği kanaatindedir.); Metin, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", s. 45; Şahin, *Erzincan Tarihi, II - Mengüceklîlerden Osmanlılara*, s. 30; Aksu, *Mengüceklî ve Şehirleri*, s. 33; Özdemir, *Refahiye Tarihi*, s. 60; Yılmazçelik - Çelik, "Malatya Melikesi Ayşe Hatun ile Belek Gazi'nin İzdıvacı", s. 287 (Yazarlar, Belek Gâzî'nin Haçlılar ile mücadele ettiği esnada İshak Bey'in Malatya yerine Dersim, Palu ve Harput beldelelerini istila ettiği kanaatindedir.); Kırcıcaer, *Dânişmendli Beyliğinin Dış Siyaseti*, s. 13; Yaşa, "Artuklular", s. 76; Cabri, *Bizans Taşra Aristokrasisinde Gabras Ailesi*, s. 31; Çolak, "I. Mesud Dönemi Türkiye Selçukluları-Dânişmendli İlişkileri", s. 174 (Yazar, Mengüceklî emîri İshak Bey'in bu sefer esnasında Belek Gâzî tarafından ilhak edilen Dersim ve Palu'yu istirdat ettiği kanaatindedir.); Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu*, s. 392-393.

⁴⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 189; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 131-132 (Yazar, Mengüceklî İshak Bey'in Malatya ve çevresini yağmalaması esnasında Ayşe Hâtûn'un Urfa Kontluğu'ndan yardım istemesini "Türkler ve Franklar arasında birbirleri aleyhinde vuku bulan bu ittifak ve muharebeler esnasında Erzincan, Kemah ve Divriği de hüküm süren Mengüceklî oğlu (Mangu) ancak, Malatya Sultanı namına Harput ve Dersim havalisinin zaptı ve Emir Porsuk'un istilâsı dolayısıyla oraları terk etmesi üzerine Malatya Sultanı'nın topraklarına 1118'de bir akın yapmak, Malatya Sultanı'nın atabeyi olan ve fiilen kuvvet ve idareyi elinde bulunduran Emir Belek amcası ile birlikte Porsuk'a karşı muharebede bulunduğu için bu tecavüze karşı mukabele edilememiş ve bu sebeple de küçük sultanın annesi, o zaman Artuklular, Haçlılar ile müttefik olduğundan, Kont Jocelin'e adam göndererek yardım ve ittifakını temin eylemişti." şeklinde dile getirerek Urfa Haçlı Kontluğu'na yapılan bu yardım talebinin Haçlıların birbirleri ile mücadelesi nedeniyle Artuklular ile müttefik olmalarına bağlamaktadır.); Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 3; Sümer, "Mengüceklîler", *İA*, s. 714; Sümer, "Mengüceklîler", *DİA*, s. 139; Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, (trc. Williams), s. 93; *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Moran), s. 106; *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (trc. Üyepazarıcı), s. 23; *Türkiye'nin Doğuşu Anadolu Selçuklu Devleti: 11. - 14. Yüzyıl*, (trc. Epçeli), s. 39; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, II, s. 26; Özyayın, "Mengüceklîler", s. 142; Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengüceklîoğulları*, s. 56; Yinanç, "Mengüceklîler", s. 461; Özyayın, "Mengüceklîler", s. 102; Kaya, *Mengüceklîoğulları Beyliği Tarihi*, s. 51; Usta, "Artukoğlu Belek Gazi'nin Siyasî Faaliyetleri", s. 360 (Yazar, Joscelin'in 513/1119 yılı ortalarında Urfa kontu olması nedeniyle Süryânî Mihâil'in verdiği bu bilginin şüpheli olması gerektiği kanaatindedir.); Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 52; Öngül, *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, s. 51; Öngül, "Mengüceklîler", s. 452; Kesik, "Emir (Melik) Gazi", s. 163; Kesik, *Dânişmendliler: Orta Anadolu'nun Fâtihleri*, s. 88; Kesik, "Dânişmendliler", s. 26; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 69; Şahin, *Erzincan Tarihi, II - Mengüceklîlerden Osmanlılara*, s. 30-31; Özdemir, *Refahiye Tarihi*, s. 60; Tufantoz, "Türkiye Selçuklu Çağında Elbistan", s. 193; Kırcıcaer, *Dânişmendli Beyliğinin Dış Siyaseti*, s. 13.

⁴⁶ Ebû'l-Ferec, *The Chronography*, (trc. Budge), s. 243; *Tarih*, II, (trc. Doğrul), s. 349; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 76-77, 169 (Yazar, Belek Gâzî'nin Kemâh yerine İshak Bey'e ait olduğunu bildirdiği Dersim ve Palu bölgesine sefer düzenledikleri kanaatindedir.); Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 116 (Yazar, bu eserin Dersim'in Çubukoğullarına ait olduğu kanaatindedir.); Kesik, "Emir (Melik) Gazi", s. 163; Kesik, *Dânişmendliler: Orta Anadolu'nun Fâtihleri*, s. 88; Özdemir, *Refahiye Tarihi*, s. 60; Cabri, *Bizans Taşra Aristokrasisinde Gabras Ailesi*, s. 31.

⁴⁷ Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien*, III, (nşr. - trc. Chabot), s. 204; *Vakainame*, (trc. Andreasyan), s. 66; *Târîhu Mâr Mihâ'ilu's-Suryânî*, III, (trc. Şem'ün), (nşr. İbrâhîm), s. 174; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo*, III, (trc. Moosa), s. 632; M. Edouard Dulaurier, *Recueil des Historiens de Croisades: Documens Erméniens*, I, Imprimerie Impériale, Paris

MDCCCLXIX/1869, s. 333; George Finlay, *The History from its Conquest by the Crusaders to its Conquest by the Turks and of the Empire of Trebizond, 1204-1406*, William Blackwood and Sons, Edinburgh - London MDCCCLX/1851, s. 362; Martinus Theodorus Houtsma, "La Dynastie des Benu Mengüceklî", *Keleti Szemle*, V, Budapest 1904, s. 278; "Mengücekoğulları Hanedanı", (trc. Ahmed Said Yalçinkaya), *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14/1, Haziran 2021, s. 245; Chalandon, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, s. 45; Ali Kemali Aksüt, *Erzincan Tarihi, Coğrafi, İktimai, Etnoğrafi, İdari, İhsaî Tetkikat Tecrübesi*, Resimli Ay Matbaası Ticaret Limited Şirketi, İstanbul 1932, s. 53; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, I, (nşr. Refet Yinanç), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 242; Yinanç, "Belek", s. 470; Artuk, *Artuk Oğulları Tarihi*, s. 54; Artuk, "Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı", s. 130; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 77, 169; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 189; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 132; Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 3; Sümer, "Mengüceklîler", *İA*, s. 714; Sümer, "Mengüceklîler", *DİA*, s. 139; Honingmann, "Malatya (İslâm Devri)", *İA*, s. 236; Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, (trc. Williams), s. 93; *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Moran), s. 106; *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (trc. Üyepazarcı), s. 23; *Türkiye'nin Doğuşu Anadolu Selçuklu Devleti: 11. - 14. Yüzyıl*, (trc. Epçeli), s. 39; Cahen, "Artukids", s. 664; Cahen, "Balak", s. 983; Mélikoff, *La Geste de Melik Danişmend Étude Critique du Danişmendnâme*, I, s. 123; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 138, 186; Ardiçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 38; M. Zeki Oral, "Anadolu'da San'at Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *Vakıflar Dergisi*, V, Ankara 1962, s. 47 (Yazar, Belek Gâzi'nin İshak Bey yerine Mengüceklî Gâzi'yi mağlup ve ülkesinin merkezi olan Kemâh'ı zapt ettiği kanaatindedir.); el-Muheyimîd, *ed-Dânişmendîyyîn ve Cihâduhum fî Bilâdi'l-Anadûl*, s. 150; Alptekin, "Selçuklular Zamanında Harput", s. 49 (Yazar, Mengücekoğlu İshak Bey'in karşı saldırısı hakkında bilgi vermeden Belek Gâzi'nin hâkimiyeti altındaki Türkmenler'e yer açmak için Kemâh ve Erzincan yörelerine sefer düzenlediği kanaatindedir.); Alptekin, "Belek b. Behrâm", s. 402; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 274; Özyayın, "Mengüceklîler", s. 142; Özyayın, "Danişmendliler", *DGBİT*, s. 129 (Yazar, Mengüceklî İshak Bey'in Malatya yörelerine düzenlediği yağma seferinden bahsetmeden Belek Gâzi'nin Kemâh yöresini istila edip Kemâh şehir ve kalesini ilhak ettiği kanaatindedir.); Özyayın, "Mengüceklîler", s. 102 (Yazar, "Mengüceklî Gâzi'nin vefatından sonra beyliğin başına oğlu İshak geçmiştir. Aynı zamanda Danişmendli Melik Gâzi'nin damadı da olan İshak'ın, 1118 yılında Malatya'yı yağmaladığı, bunun üzerine oğlu Tuğrul adına şehri idare etmekte olan Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın karısı Ayşe Hatun'un, Urfa Haçlı kontu Joscelin'e haber gönderip yardım istediği bilinmektedir. İshak muhtemelen Artuklu Belek Gâzi'den intikam almak amacıyla Malatya'yı yağmalamıştı. Çünkü İshak 1113 yılında Ayşe Hatun ile evlenen ve Tuğrul Arslan'ın atabegi olan Belek Gâzi'ye kin besliyordu. Belek Gâzi, bu saldırıya karşılık vermek için hazırlıklara başladı ve 1120 tarihinde Kemah'a girdi. Belek ile başa çıkamayacağını anlayan Mengücekoğlu İshak, Bizans İmparatorluğu'nun Trabzon valisi Constantin Gabras'ın yanına giderek ondan yardım istedi." ifadeleri ile Belek Gâzi'nin Kemâh'ı ele geçirmesi ile devam eden ve gerginleşen Mengüceklî-Artuklu ilişkilerinin bozulma sebebinin İshak Bey'in kıskançlığına bağlanmaktadır.); Aşan, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri*, s. 50; Sakaoglu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, s. 56-57; İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 4; Cöhce, "Bin Yıllık Tapu Erzincan", s. 36; Cöhce, "Artuklular ve Belek'in Kemah Yöresini İşgali", s. 152, 156; Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 16; Ünal, *XVI. Yüzyılda Çemişkezek Sancağı*, s. 12 (Yazar, Belek Gâzi'nin karşı seferinde Mengüceklî İshak Bey ile muharebede karşılaşmış onu mağlup ettiği ve savaş alanında kaçan İshak Bey'in topraklarını istila ettiği kanaatindedir. Kaynaklarımızın böyle bir karşılaşma hakkında herhangi bir kayıt içermediği için bu yorumun sağlanması yapılamamaktadır.); Sergey Pavlovic Karpov, *Trabzon İmparatorluğu Tarihi*, (trc. Enver Uzun), Kübak: Kültür Bilimleri Akademisi, İstanbul 2016, s. 123 (Yazar, bu seferin 513/1119 yılında olduğu kanaatindedir.); İbrahim Tellioglu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon 2004, s. 91; Yinanç, "Mengüceklîler", s. 461; Zerrin Günel, "Selçuklu Hizmetinde Gabras'lar ve Vezir İhtiyareddin Hasan", *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, (nşr. Emine Uyumaz - Muharrem Kesik - Aydın Usta - Cihan Piyadeoğlu), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s. 207; Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", s. 394, 400; Geyikoğlu, "Selçuklular'dan Osmanlılar'a Kemah", s. 211; Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 52; Kaya, "Danişmendli - Mengüceklî İlişkileri", s. 111; Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirası*, s. 129; Solmaz, "Danişmendliler", s. 433; Solmaz, "Melik Gâzi", s. 246; Usta, "Artukoğlu Belek Gâzi'nin Siyasi Faaliyetleri", s. 360; Kayhan, "Artuklu-Danişmendli İlişkileri Hakkında", s. 478-479; Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 52; Metin, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", s. 45; Öngül, *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, s. 52; Öngül, "Mengüceklîler", s. 453; Kesik, "Emir (Melik) Gâzi", s. 163; Kesik, *Danişmendliler: Orta Anadolu'nun Fâtihleri*, s. 88; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 39, 69; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, s. 125; Ayan, "Trabzon Dukalığı: Gabras Ailesi", s. 63; Aksu, *Mengüceklîler ve Şehirleri*, s. 33; Özdemir, *Refahiye Tarihi*, s. 60; Laflı, "Kahraman Maraş İli'nin Selçuklu Vilayeti Haline Gelmesinin Arkeolojik Kalıntıları", s. 33; Kemal Taşçı, "Ortaçağda Erzincan", *Erzincan 2019*, (nşr. Hüsrev Akın), Erzincan Valiliği Yayınları, Erzincan 2019, s. 111; Yıldırım, "Tarih-i Ebü'l-Ferec'te Malatya ve Maraş", s. 250; Aslan, *Ortaçağ'da Karadeniz ve Türkler (Kelkit Havzası 1018-1228)*, s. 80, 101; Yılmazçelik - Çelik, "Malatya Melikesi Ayşe Hatun ile Belek Gâzi'nin İzdivacı", s. 288 (Yazarlar, Belek Gâzi'nin 513/1119 yılında çıktığı bu intikam seferinde Kemâh ile yetinmeyip Erzincan'ı dahi istila ettiği fikrindedir.); Çelik, "Artukoğulları Beyliği'nin Haçlılar ile Mücadelesine Bir Bakış", s. 25; Çelik, "Harput Artuklu Emiri Belek Gâzi'nin Haçlı Liderlerini Tutsak Etmesi", s. 530 (Yazar, İshak Bey'in Trabzon'a gitmesi üzerine savunmasız olan Kemâh ve Erzincan'ın Belek Gâzi tarafından zapt edildiği kanaatindedir.); Aytac, "Harput İç Kale Kazılarında Bulunan Artuklu Dönemi Sikkeleri", s. 33; Tarafhan Canatan, *Danişmendli-Haçlı Münasebetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Neşredilmemiş Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011, s. 76; Kırcer, *Danişmendli Beyliğinin Dış Siyaseti*, s. 13; Yaşa, "Artuklular", s. 76; Çolak, "I. Mesud Dönemi Türkiye Selçukluları-Danişmendli İlişkileri", s. 174 (Yazar, yanlışlıkla Belek Gâzi'nin Mengüceklîler tarafından geri alınan Dersim ve Palu'yu istirdat ettiği fikrindedir.); Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu*, s. 393.

Belek Gâzî'nin amcası Necmeddîn I. İlgâzî'nin çağrısı üzerine Haçlılar ile mücadele için Kuzey Suriye'de olmasından istifade eden Mengüceklî İshak Bey, Belek Gâzî ve Tuğrul Arslân tarafından ele geçirilen ve yağmalanan başkenti geri almak için harekete geçti. Bu cümleden olarak merkezi Kemâh'ı ele geçiren ve Artuklu topraklarını tekrar tehdit eden Mengüceklî İshak Bey, Belek Gâzî'nin muhtemel ikinci Kemâh seferi için tedbir almaya başladı. Ülkesini tekrar Artuklulara bırakmak istemeyen İshak Bey, Malatya mülhakatını ve Dersim yöresindeki Artuklu beldelerini tehdit etmeye başladı.⁴⁸

3. Sermân/Seryân Savaşı Öncesi Teşkil Edilen İttifaklar

Belek Gâzî'nin amcası Mardin Artuklu beyi Necmeddîn I. İlgâzî ile Halep'i tehdit eden Haçlılara karşı Antakya Haçlı prinkepsi Roger ile 17 Rebiülevvel 513/30 Haziran 1119 tarihinde yaptığı Tell 'Afrîn/'İfrîn (تل عفرین) de Ager Sanguinis (Kanlı Meydan/ Kan Tarlası) Savaşı'ndan⁴⁹ istifade eden İshak Bey'in Kemâh ve yörelerini geri alması, Harput Artuklularına ait olan Çemişgezek'i alması⁵⁰ ve Malatya Selçuklularına ait olan beldeleri tekrar yağmalaması ya da Malatya'yı tehdit etmesi üzerine Belek Gâzî, Mengüceklî İshak Bey'i kesin bir mağlubiyete uğratmak ve belki de Mengüceklî Beyliği'ni ortadan kaldırmak için faaliyete geçti. Elbistan ve Maraş Haçlı Senyörlüğü'ne karşı yaptığı mücadeleden Elbistan'ı ele geçirecek muzafferiyetle dönen Belek Gâzî, Mengüceklîlerin merkezi olan Kemâh'a ikinci bir sefer başlattı.⁵¹

⁴⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 189; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 132; Özyaydın, "Danişmendliler", *DGBİT*, s. 129; Özyaydın, "Mengücekliler", s. 102; Kesik, "Emîr (Melik) Gazi", s. 163; Kesik, "Danişmendliler", s. 26; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 69; Erdem, "Haçlılar ile Mücadelede Menbic ve Emir Belek", s. 199-200; Özdemiş, *Refahiye Tarihi*, s. 60; Çelik, "Artukoğulları Beyliği'nin Haçlılar ile Mücadelesine Bir Bakış", s. 25; Canatan, *Danişmendli-Haçlı Münasebetleri*, s. 76; Kırcaer, *Danişmendli Beyliğinin Dış Siyaseti*, s. 13; Yaşa, "Artuklular", s. 76; Çolak, "I. Mesud Dönemi Türkiye Selçukluları-Danişmendli İlişkileri", s. 174.

⁴⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylu Târîhu Dimaşk*, (nşr. Amedroz), s. 200-201; *Târîhu Dimaşk*, (nşr. Zekkâr), s. 322 (Naşir, yer ismini "Seryân (سريان) olarak kaydetmektedir.); *Zeylu Târîhi Dimaşk*, (nşr. 'Abdulgâni), s. 202; *The Damascus Chronicle of the Crusades*, (trc. Gibb), s. 162; *Damas de 1075 à 1154: l'Histoire de Damas d'Ibn al-Qalânîsî*, (trc. Tourneau), s. 151; *Şam Tarihine Zeyl*, (trc. Özatağ), s. 81-82; Azîmî, *Târîhu'l-Azîmî*, (nşr. Sevim), s. 4; *Azîmî Tarihi: Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler*, (trc. Sevim), s. 51; "La Chronique Abrégée d'al-'Azîmî", (nşr. Cahen), s. 386-387; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh*, XII, (nşr. Mektebetü't-Turâs), s. 550-551; *el-Kâmil fi't-Târîh*, VIII, (trc. Ağırakça - vd.), s. 616-617; İbnü'l-Adîm, *Kemâleddîn İbn Ebû'l-Kâsım Ömer b. Ahmed b. Hibetullah el-Ukaylî el-Halebî (660/1262), Zübde'tü'l-Haleb min Târîhi Haleb*, II, (nşr. Sâmi ed-Dehân), el-Me'hadü'l-Faransî bi'd-Dimaşk li'd-Dirâsâti'l-Arabiyye, Dimâşk 1951, s. 188-190; *Zübde'tü'l-Haleb min Târîhi Haleb'de Selçuklular (H. 447-521 = 1055-1127)*, (trc. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 137-138; Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien*, III, (nşr. - trc. Chabot), s. 204-205; *Vakainame*, II, (trc. Andreaşyan), s. 66-67; *Târîhu Mâr Mihâ'îlu's-Suryânî*, III, (trc. Şem'ün), (nşr. İbrâhîm), s. 174-175; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo*, III, (trc. Moosa), s. 632; Ebû'l-Ferec, *The Chronography*, (trc. Budge), s. 249; *Tarih*, II, (trc. Doğrul), s. 356; Urfalı Mateos, *Chronique de Mattieu d'Édesse*, (trc. Dulaurier), s. 299-301; *Vekayi-Nâme*, (trc. Andreaşyan), s. 264-265; *The Chronicle of Matthew of Edessa*, (trc. Dostourian), s. 225-226; William Archbishop of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, I, s. 530-532; Kâtip Ferdî, *Mardin Artukluları Tarihi*, (nşr. Ali Emîri), Mardin Halkevi Neşriyatı, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939, s. 8; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 131; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi, II - Kudüs Krallığı ve Frank Doğu (1100-1187)*, (trc. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019⁴, s. 123-128; Nikita Elisséeff, *Nûr ad-Dîn: un Grand Prince Musulman de Syrie au Temps des Croisades, (511-569 H./1118-1174)*, II, Institut Français de Damas, Damas 1967, s. 317-320; Claude Cahen, *La Syrie du Nord à l'Époque des Croisades et la Principauté Franque d'Antioche*, Institut Français de Damas, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris 1940, s. 237-239; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 87-88; Coşkun Alptekin, *Dimâşk Atabeyliği (Tog - Teginler)*, Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985, s. 54-55; Jean Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (trc. Özge Özdemiş), Selenge Yayınları, İstanbul 2022, s. 160; Aşan, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri*, s. 50; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 246; Ali Sevim, "Dilmaçoğulları", *DİA*, 9, İstanbul 1994, s. 301; Azharî, "The Policy of Balak the Artukids Against Muslims and Crusaders. A Turkmen Identity Dilemma in the Middle East 1090-1124", s. 288; Malcolm Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, (trc. Doğan Mert Demir), Kronik Kitap, İstanbul 2021, s. 190, 192, 2013, 227; Hüseyin Kayhan, *Irak Selçukluları (514-590 / 1120-1194)*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2001, s. 91-94; Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri, Müslüman-Haçlı İttifak Münasebetleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008, s. 110-112; Aydın Usta, "Artuklular", *Türkler*, VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 473; Tülay Metin, "Emîr Necmeddin İlgâzi Dönemi Artuklu-Haçlı Münasebetleri ve Afrin Zaferi (28 Haziran 1119)", *Belleten*, LXXXIII/298, Aralık 2019, s. 828-840.

⁵⁰ Ünal, "XVI Yüzyılda Çemişgezek Sancağı -İdari Yapısı-", s. 368.

⁵¹ Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien*, III, (nşr. - trc. Chabot), s. 205; *Vakainame*, II, (trc. Andreaşyan), s. 67; *Târîhu Mâr Mihâ'îlu's-Suryânî*, III, (trc. Şeahm'ün), (nşr. İbrâhîm), s. 174-175; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo*, III, (trc. Moosa), s. 632; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 189; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 132; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 186; Özyaydın, "Danişmendliler", *DGBİT*, s. 129; Kesik, "Emîr (Melik) Gazi", s. 163; Kesik, "Danişmendliler", s. 26; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 69; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, s. 125; Ayan, "Trabzon Dukalığı: Gabras Ailesi", s. 63; Özdemiş, *Refahiye Tarihi*, s. 60; Çelik, "Artukoğulları Beyliği'nin Haçlılar

Kaynaklarımızda sarahatle belirtilmemesine rağmen, Belek Gâzi'nin 512/1118 tarihindeki ilk Kemâh seferinden sonra başkentini terk ederek kuzeye çekilmişti. Belek Gâzi'nin Kuzey Suriye seferinden zaferle dönmesi ve Mengücekliler üzerine sefere çıkması nedeniyle tekrar merkezi Kemâh'ı terk eden Mengüceklî İshak Bey, beyliğin kuzey sınırlarında komşusu olan Bizans İmparatorluğu'nun Trabzon dukası Konstantinos Gabras⁵² ile bir ittifak yaptı. Selçuklu-Haçlı ya da Müslüman-Hristiyan savaşlarında başarıları ile temayüz etmiş olan Artuklular karşısında başarı elde etmek isteyen Trabzon dukası Konstantinos Gabras, Mengüceklî emîri İshak Bey'in bu teklifini hemen kabul etti.⁵³ Belek

ile Mücadelesine Bir Bakış", s. 25; Canatan, *Danişmendli-Haçlı Münasebetleri*, s. 76; Kırcaer, *Danişmendli Beyliğinin Dış Siyaseti*, s. 13; Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu*, s. 393.

⁵² Anna Komnena, *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komneno Dönemi'nin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*, (trc. Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996, s. 261-264.

⁵³ Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien*, III, (nşr. - trc. Chabot), s. 204; *Vakainame*, (trc. Andreasyan), s. 66; *Târîhu Mâr Mihâ'ilu's-Suryânî*, III, (trc. Şem'ün), (nşr. İbrâhîm), s. 174; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo*, III, (trc. Moosa), s. 632; Dulaurier, *Recueil des Historiens de Croisades: Documens Erméniens*, I, s. 333; Ebû'l-Ferec, *The Chronology*, (trc. Budge), s. 243; *Tarih*, II, (trc. Doğrul), s. 349; Jakob Philip Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, (trc. Ahmet Cevat Eren), (nşr. Celalettin Yavuz - İsmail Hacifettahoğlu), (not. İbrahim Telliöğlü), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 20; Houtsma, "La Dynastie des Benu Mengücek", s. 278; "Mengücekoğulları Hanedanı", s. 245; Chalandon, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, s. 45; Aksüt, *Erzincan Tarihi*, s. 53; Mükrimin Halil Yinanç, "Danişmendliler", *İA*, III, Eskişehir 1997, s. 469 (Yazar, Gabras hanedanına mensup bu valinin Theodore'un oğlu "Gregor" olduğu kanaatindedir, ancak 1118-1140 tarihleri arasında Trabzon dukasının Konstantinos Gabras olduğu hakkında bkz. Anthony M. Bryer - Sterios Fassoulakis - Donald M. Nicol, "A Byzantine Family: the Gabrades, An Additional Note", *Byzantinoslavica*, 36, Prague 1975, s. 39); Yinanç, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, I, s. 242; Yinanç, "Belek", s. 470; Artuk, *Artuk Oğulları Tarihi*, s. 54; Artuk, "Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı", s. 130; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 76-77, 169; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 189; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 132; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, s. 172; Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 3; Sümer, "Mengücekliler", *İA*, s. 714; Sümer, "Mengücekliler", *DİA*, s. 139; Mélikoff, *La Geste de Melik Dänismend Étude Critique du Dänismendnâme*, I, s. 123, 133-134; Mélikoff, "Dänismendids", s. 110; Cahen, "Le Diyar Bakr au Temps des Premiers Urtukides", s. 239; Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, (trc. Williams), s. 93; *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Moran), s. 106; *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (trc. Üyepazarıcı), s. 23; *Türkiye'nin Doğuşu Anadolu Selçuklu Devleti: 11. - 14. Yüzyıl*, (trc. Yeddi), s. 39; Claude Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)", (trc. Yaşar Üyücel - Bahaeddin Yediöldüz), *Belleten*, LV/201, Aralık 1987, s. 1421; Cahen, "Artukids", s. 664; Cahen, "Balak", s. 983; Cahen, "Mengücekliler", s. 1016 (Yazar, daha önce atıfta bulunduğumuz yazılarında Mengüceklî İshak Bey ile ittifak yapan kişinin adını vermemesine rağmen bu yazısında Gabras ailesinin Trabzon dukasının Konstantinos'un babası Theodore Gabras olduğu kanaatindedir.); Kafesoğlu, "Doğu Anadolu ve İzmir Türkmen Beylikleri", s. 381-382; Oral, "Anadolu'da San'at Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", s. 47; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 138, 186; M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Trabzon", *İA*, XII/1, Eskişehir 1997, s. 458; Arduoğlu, *Harput Tarihi*, s. 38; Alptekin, "Selçuklular Zamanında Harput", s. 49; Alptekin, "Belek b. Behrâm", s. 402; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 274; Abdülkerim Özyayın, "Danişmendliler", *DİA*, 8, İstanbul 1993, s. 470; Özyayın, "Mengücekliler", s. 142; Özyayın, "Danişmendliler", *DGBİT*, s. 129; Özyayın, "Mengücekliler", s. 102; Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, s. 56-57; Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, s. 4; Cöğce, "Bin Yıllık Tapu Erzincan", s. 36 (Yazar, Belek Gâzi'nin karşı harekâtı sonucunda Mengüceklî İshak Bey'in beylik başkenti Kemâh'ı kaybettiği için Konstantinos Gabras'a sığınmak zorunda kaldığı kanaatindedir.); Cöğce, "Artuklular ve Belek'in Kemah Yöresini İşgali", s. 156; Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 16; Karpov, *Trabzon İmparatorluğu Tarihi*, s. 123; Azhari, "The Policy of Balak The Artukids Against Muslims and Crusaders. A Turkmen Identity Dilemma in the Middle East 1090-1124", s. 287; Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", s. 394 (Yazar, Konstantinos Gabras'ın Mengücekliler ile ittifak etmesi ve Danişmendli arazilerine saldırmasını sebebinin Bizans İmparatoru İoannes Komneno tarafından Batı Anadolu seferine çıkmak için teşvik edildiği ve Danişmendli Melik Gâzi/Emir Gâzi'nin bu nedene savaşa dahil olduğu kanaatindedir.), 400; İbrahim Telliöğlü, "Anadolu'nun Fethi Döneminde Erzincan", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, I, (Erzincan, 28 Eylül - 1 Ekim 2016), (nşr. Hüsrev Akın), Erzincan Üniversitesi Yayınları, Erzincan 2016, s. 418; Telliöğlü, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, s. 91; Yinanç, "Mengücekliler", s. 461; Günal, "Selçuklu Hizmetinde Gabras'lar ve Vezir İhtiyareddin Hasan", s. 207; Ayan, "Trabzon Dukalığı: Gabras Ailesi", s. 63-64; Geyikoğlu, "Selçuklular'dan Osmanlılar'a Kemah", s. 211; Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 52; Kaya, "Danişmendli - Mengüceklî İlişkileri", s. 111-112; Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirası*, s. 129; Solmaz, "Danişmendliler", s. 433; Solmaz, "Melik Gâzi", s. 246 (Yazar, Belek Gâzi'nin Tuğrul Arslân ile birlikte Kemâh'a kadar olan Mengüceklî'nin güney bölgelerini yağmalamasını "Belek de Anadolu Selçuklularının Malatya Meliki Tuğrul Arslan'la birlikte Kemah'a kadar Mengüceklî ülkesini istilâ etti (513/1119)." şeklinde dile getirmektedir.); Usta, "Artukoğlu Belek Gâzi'nin Siyasî Faaliyetleri", s. 361; Kayhan, "Artuklu-Danişmendli İlişkileri Hakkında", s. 479; Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 52; Metin, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", s. 45; Öngül, *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, s. 52; Öngül, "Mengücekliler", s. 453; Kesik, "Emir (Melik) Gâzi", s. 163; Kesik, *Danişmendliler: Orta Anadolu'nun Fâtihleri*, s. 88; Kesik, "Danişmendliler", s. 26; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 39, 69; Kesik, *Selçukluların Haçlılara İmtihani*, s. 125; Şahin, *Erzincan Tarihi, II - Mengüceklilerden Osmanlılara*, s. 31; Aksu, *Mengücekliler ve Şehirleri*, s. 33; Özdemir, *Refahiye Tarihi*, s. 60; Laflı, "Kahraman Maraş İli'nin Selçuklu Vilayeti Haline Gelmesinin Arkeolojik Kalıntıları", s. 33; Kemal Taşcı, "Ortaçağ Döneminde İdari Yapı", *Erzincan 2019*, (nşr. Hüsrev Akın), Erzincan Valiliği Yayınları, Erzincan 2019, s. 139; Taşcı, "Ortaçağda Erzincan", s. 111; Adem Tutar, "Anadolu'yu Türk Yurdu Haline Getirme Sürecinde Bizans ve Haçlılar Karşısında Danişmendliler", *Uluslararası*

Gâzî'nin üzerine gelmesi ile Kemâh'ı terk eden İshak Bey'in Anadolu siyasetinin en önemli unsurlarından biri olan kayınpederi Dânişmendli Melik Gâzî/Emîr Gâzî b. Dânişmend (أمير غازي بن دانشمند) yerine neden Mengüceklî topraklarını kuzeyden tehdit eden Bizans İmparatorluğu'nun Trabzon dukası Konstantinos Gabras ile ittifak oluşturduğu kaynakların sükût ettiği en önemli meselelerden biridir. İshak Bey'in Trabzon Dukalığı'ndan yardım istemesi onun kayınpederi olan Dânişmendli Melik Gâzî ile de arasının bozuk olduğunun en önemli delilidir.⁵⁴ Doğu Anadolu Türk beylerinin birbirleri ile siyasî ve askerî rekabete girmeleri sürekli olarak Saltuklular, Mengüceklîler ve Dânişmendliler gibi beyliklerden gelebilecek saldırılara karşı hazırda sürekli olarak asker barındırması bu yardım talebinin Konstantinos Gabras tarafından geri çevrilmemesinde etkili olmuş olabilir. Ayrıca bu ittifaka Saltuklulara ait olan Bayburt emîri ya da valisi de dahil olmuştur.⁵⁵

Mengüceklî Beyliği-Trabzon Dukalığı tarafında mezkûr ittifak oluşturulurken Belek Gâzî de yanında Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân olduğu halde Mengüceklîler üzerine ilerlerken Dânişmendli beyi Melik Gâzî/Emîr Gâzî de kuvvetle muhtemel Trabzon Dukalığı'ndan aldığı yardım sayesinde İshak Bey'in Dânişmendli topraklarını tehdit etmesi nedeniyle dahil olmuştur. Tarafların birbirleri ile olan asker sayıları ve ordu durumları hakkında ne yazık ki kaynak eserlerde hiçbir bilgi kaydına rastlanılamamaktadır.⁵⁶

Malatya'nın Fethi ve Danişmendliler Sempozyumu, (Malatya, 19-21 Eylül 2018), (nşr. Salim Cöhce - Murat Zengin - Recep Özman), İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya 2020, s. 208; Yıldırım, "Tarih-i Ebü'l-Ferec'te Malatya ve Maraş", s. 250; Aslan, *Ortaçağ'da Karadeniz ve Türkler (Kelkit Havzası 1018-1228)*, s. 80, 101; Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklular'ın Doğu Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik Faaliyetleri", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu*, I, (09-11 Ekim 2008), (nşr. Halit Çal - Necati Demir - Feridun Emecen - Bahaeddin Yediylıdız), Giresun Belediyesi Yayını, Ankara 2009, s. 91; Yılmazçelik - Çelik, "Malatya Melikesi Ayşe Hatun ile Belek Gazi'nin İzdıvacı", s. 288; Çelik, "Artukoğulları Beyliği'nin Haçlılar ile Mücadelesine Bir Bakış", s. 25; Çelik, "Harput Artuklu Emîri Belek Gazi'nin Haçlı Liderlerini Tutsak Etmesi", s. 530; Aytaç, "Harput İç Kale Kazılarında Bulunan Artuklu Dönemi Sikkeleri", s. 33; Canatan, *Danişmendli-Haçlı Münasebetleri*, s. 76; Kırcaer, *Danişmendli Beyliğinin Dış Siyaseti*, s. 13; Yaşa, "Artuklular", s. 76; Cabri, *Bizans Taşra Aristokrasisinde Gabras Ailesi*, s. 31; Çolak, "I. Mesud Dönemi Türkiye Selçukluları-Danişmendli İlişkileri", s. 175; Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu*, s. 393.

⁵⁴ Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 169; Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirası*, s. 131; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 69; Ayan, "Trabzon Dukalığı: Gabras Ailesi", s. 63; Özdemir, *Refahiye Tarihi*, s. 60; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, s. 125; Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu*, s. 393.

⁵⁵ Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, s. 57.

⁵⁶ Chalandon, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, s. 45; Yinanç, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, I, s. 242; Yinanç, "Belek", s. 470; Yinanç, "Danişmendliler", s. 469; Artuk, *Artuk Oğulları Tarihi*, s. 54; Artuk, "Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı", s. 130; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 77, 169; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 189; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 132; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, s. 172; Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 3; Sümer, "Mengüçükler", *İA*, s. 714; Sümer, "Mengüçükçüler", *DİA*, s. 139 (Yazar, bu yazısında Belek Gâzî'nin Dânişmend Gâzî ile ittifak yaptığı kanaatindedir.); Honingmann, "Malatya (İslâm Devri)", *İA*, s. 236; Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, (trc. Williams), s. 93; *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Moran), s. 106; *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (trc. Üyepazarıcı), s. 23; *Türkiye'nin Doğuşu Anadolu Selçuklu Devleti: 11. - 14. Yüzyıl*, (trc. Epçeli), s. 39; Cahen, "Artukids", s. 664; Cahen, "Balak", s. 983 (Yazar, atıfta bulunduğumuz bu 3 yazısında Belek Gâzî'nin Mengüceklî İshak Bey ve Konstantinos Gabras'a karşı ittifak yaptığı kişinin Dânişmendli Gümüş Tegîn Ahmed Gâzî olduğu ve bu ittifakın 512/1118 yılında vuku bulduğu kanaatindedir.); Cahen, "Mengücek", s. 1016 (Yazar, bu yazısında ise tam isim vermeden Belek Gâzî ile ittifak yapan Dânişmendli beyini sadece "Ghâzî" olarak belirtmektedir, fakat Dânişmendlilerin daima Hıristiyan Bizans ve Haçlılar'a karşı cihad halinde olmaları Dânişmendli beylerinin kahir ekseriyetinin "Gâzî" unvanı almaları yazarın durumu açığa kavuşturmak istemediğini ortaya koymaktadır.); Cahen, "The Turkish Invasion: The Selchukids", s. 171; Mélikoff, *La Geste de Melik Dânişmend Étude Critique du Dânişmendnâme*, I, s. 123, 134; Mélikoff, "Dânişmendids", s. 110; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 138, 186, 213; el-Muheyimîd, *ed-Dânişmendîyyûn ve Cihâduhum fî Bilâdi'l-Anâdûl*, s. 150 (Yazar, 512/1118 tarihinde Mengüceklî başkenti Kemâh'ın bu üç Türk komutanı tarafından yağmalandığı fikrindedir.); Alptekin, "Belek b. Behrâm", s. 402; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 274; Özaydın, "Mengüçükler", s. 142; Özaydın, "Danişmendliler", *DGBİT*, s. 129; Özaydın, "Danişmendliler", *DİA*, s. 470; Özaydın, "Mengüçükler", s. 102; Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, s. 56 (Yazar, Belek Gâzî ve Ayşe Hâtûn'un bu saldırıdan sonra Trabzon dukası Konstantinos Gabras ve İshak Bey'e karşı Urfa kontu Joscelin ve Dânişmendli Melik Gâzî ile ittifak kurdukları kanaatindedir. Bu kısımdan anlaşılacağına göre yazar, 1118 yılındaki İshak Bey'in Malatya yörelerini yağmalamasından sonra Belek Gâzî'nin yokluğunda Ayşe Hâtûn'un Urfa kontu Joscelin ile yaptığı ateşkes ve yardımlaşma anlatmasını Sermân Savaşından önce Gabras-İshak Bey'e karşı kurulan ittifak ile karıştırmaktadır.); Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, s. 4; Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 16; Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", s. 394, 400 (Yazar, bu savaşta en önemli unsur olan Dânişmendli Melik Gâzî/Emîr Gâzî'nin Belek Gâzî'den ziyade sadece Malatya meliki Tuğrul Arslân'ın adını zikretmek suretiyle onunla antlaştığı kanaatindedir.); Telloğlu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, s. 91; Yinanç, "Mengüçükler", s. 461; Cöhce, "Bin Yıllık Tapu Erzincan", s. 36-37; Cöhce, "Artuklular ve Belek'in Kemah Yöresini İşgali", s. 156; Geyikoğlu, "Selçuklular'dan Osmanlılar'a Kemah", s. 211; Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 52-53; Kaya, "Danişmendli - Mengüceklî İlişkileri",

Anadolu'nun fütûhat sürecinde başlangıçta Müslüman Türkler/Türkmenlerin Hristiyanlar ile daima karşı karşıya olmaları durumu öncelikle Haçlı Seferleri sonucunda Orta Doğu'da 1099-1100 yıllarında Urfa Haçlı Kontluğu, Maraş Haçlı Senyörlüğü, Antakya Haçlı Prinkepşkiği ve Kudüs Haçlı Krallığı gibi yeni devletlerin zuhur etmesine sebep olmuştur. Bu esnada Büyük Selçuklu Devleti'nin fetret devrini yaşaması ve bitmek tükenmek bilmeyen taht mücadeleleri nedeniyle Orta Doğu'da yaşanan bu gelişmeler gerektiği gibi takip edilemedi ve teşekkül eden Haçlı devletlerinin varlığı kabul edildi. Sultan Muhammed Tapar'ın tek başına 498/1105 yılında Selçuklu tahtına oturması ile başlayan Haçlılar ile mücadele dönemi Büyük Selçuklu Devleti'nin Musul valileri, Halep Selçuklu Melikliği ve Doğu Anadolu Türk beylerinin kendi geleceklerini düşünerek bu mücadeleye tam destek vermemesi ile başarısızlıkla sonuçlandı. Bu başarısızlıktan sonra Haçlı devletlerinin varlığı kabullenildi ve Haçlıların birbirleri ile mücadele etmek için ittifak oluşturmaları Doğu Anadolu Türk beylerini ve Halep Selçuklu meliklerine de misal oldu. Büyük düşmanları bir tarafa bırakarak birbirleri ile mücadele ederken onlardan yardım almaları ve ittifak yapmaları Orta Doğu İslam âleminin kalbine bir hançer gibi saplanan Haçlı devletlerinin daha uzun ömürlü olmalarına sebep oldu. Büyük Selçuklu Devleti'nin Musul valileri, Artuklu Türkmen beyleri ve Danişmendli beylerinin Haçlılara karşı verdikleri mücadele bazen başarı bazen ise hezimetle sonuçlandı, ancak hem Müslüman Türkler/Türkmenler hem Haçlılar ve Bizans İmparatorluğu içinde buldukları zor durumdan kurtulmak için halihazırdaki tehlikelere karşı birbirleriyle ittifak oluşturmayı öğrendiler. Bu dönemde Türkler/Türkmenler ile oluşturulan ittifakların bir diğer örneği de Sermân/Seryân Savaşı için Mengüceklî Beyliği ile Bizans İmparatorluğu'nun Trabzon dukası/valisi Konstantinos Gabras arasında oluşturulmuştur.

Alexander Daniel Beihammer, Sermân/Seryân Savaşı için teşekkül edilen ittifakları;

“İmparator (II. John), Bizans saldırısına direnen bir Türk beyine karşı Konya hâkimi Mesud ile kısa süreli bir ittifaka girerek bu yerleri yalnızca geçici olarak ele geçirdi. Bu olağanüstü başarıların hiçbirinin kalıcı etkileri olmadı. Sahil boyu ve bir dizi liman dışında, Paflagonya ve daha doğudaki bölgeler büyük ölçüde Selçuklu ve Danişmendli nüfuzu altında kaldı. Fırat bölgesi ve Doğu Anadolu'daki duruma gelince, her şeyden önce Malatyalı Tuğrul Arslan ve Harputlu Belek b. Behram'ın beylikleri Divar Bakr'daki Artuklu kollarının giderek artan gücü ile birlikte Belek'in 1124'teki ölümüne kadar siyasal duruma egemen oldu. Genel olarak, konularını sağlamlaştırmaya çalışan ancak hiçbiri diğerine üstün gelecek kadar güçlü olmayan Frank, Ermeni, Grek ve Türk soylarından oluşan karmaşık yerel güçlerin bir karışımı söz konusudur. Bu, askerî üstünlüğün dinsel veya etnik bölünmelerden çok daha önemli olduğu şiddetli mücadeleler ve kırılma ittifakları arasında birbirinin yerini alan hızla değişen iktidar gruplaşmalarına yol açtı. Malatya ile Kemah ve Erzincan'daki Mengücek Emirliği arasında 1118-19 yıllarındaki çatışma, bunun tipik bir örneğidir. Bu savaş sırasında Malatya, Urfa'yla ve emirlik, Trabzon'la -bunların kendi Hristiyan komşularıyla- ittifak kurdu. Mengücek'in Malatya'ya yönelik saldırganlığı, şehrin Selçuklu beylerini Kont I. Joscelin'le bir mutabakat arayışına sevk etti. Bunu izleyen yıllarda Tuğrul Arslan ve Belek b. Behram'ın Kemah üzerine karşı saldırıları İbn Mengücek'i Trabzon'un Bizans lordu Konstantin Gabras'a sığınmaya zorladı. Fırat ve Pontus bölgelerindeki muhalif Hristiyan-Türk ittifakları, sınırdaş Kapadokya'daki baskın Müslüman güç, Emir Gazi b. Danişmend'i bu çatışmaya girmeye teşvik etti. O, ailesinin damadı İbn Mengücek'le evlilik

s. 111-112; Ayan, “Trabzon Dukalığı: Gabras Ailesi”, s. 63; Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirası*, s. 129; Solmaz, “Danişmendliler”, s. 433; Solmaz, “Melik Gazi”, s. 246; Usta, “Artukoğlu Belek Gazi'nin Siyasî Faaliyetleri”, s. 361; Kayhan, “Artuklu-Danişmendli İlişkileri Hakkında”, s. 479; Azharî, “The Policy of Balak The Artukids Against Muslims and Crusaders. A Turkmen Identity Dilemma in the Middle East 1090-1124”, s. 287 (Yazar, Belek Gâzi'nin müttelikinin Danişmendli Gümüş Tegîn Ahmed Gâzi olduğu kanaatindedir.); Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 52; Metin, “Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan”, s. 45; Öngül, *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, s. 52; Öngül, “Mengücekler”, s. 453; Kesik, “Emir (Melik) Gazi”, s. 163; Kesik, *Danişmendliler: Orta Anadolu'nun Fâtihleri*, s. 88; Kesik, “Danişmendliler”, s. 26; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 39, 69, 135-136; Şahin, *Erzincan Tarihi, II - Mengüceklilerden Osmanlılara*, s. 31; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, s. 131; Piyadeoğlu, “Büyük Selçuklular'ın Doğu Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik Faaliyetleri”, s. 91; Özdemir, *Refahiye Tarihi*, s. 60; Laflı, “Kahraman Maraş İli'nin Selçuklu Vilayeti Haline Gelmesinin Arkeolojik Kalıntıları”, s. 33; Tutar, “Anadolu'yu Türk Yurdu Haline Getirme Sürecinde Bizans ve Haçlılar Karşısında Danişmendliler”, s. 208; Aslan, *Ortaçağ'da Karadeniz ve Türkler (Kelkit Havzası 1018-1228)*, s. 80, 101; Yılmazçelik - Çelik, “Malatya Melikesi Ayşe Hatun ile Belek Gazi'nin İzdıvacı”, s. 288; Çelik, “Artukoğulları Beyliği'nin Haçlılar ile Mücadelesine Bir Bakış”, s. 25; Canatan, *Danişmendli-Haçlı Münasebetleri*, s. 76; Kurcaer, *Danişmendli Beyliğinin Dış Siyaseti*, s. 13.

bağlarını sürdürmesine rağmen Malatya ve Kharpete beyleriyle işbirliği yapmaya hazırды. Bu da hızla, sonradan bağlaşıklar arasında bir anlaşmazlık kaynağı oluşturacak çıkar çatışmasına yol açacaktı.”

şeklindeki ifadeleriyle hem beylikler dönemi Fırat Nehri ile Pontus bölgesi arasındaki mahallî rekabetin Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında ittifakların yapılmasını hem de Dânişmendli emîri Melik Gâzî/Emîr Gâzî'nin ittifaka dahil olmasının sebebini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu açıdan yazar, beylikler dönemi Doğu Anadolu bölgesindeki mahallî çıkar çatışmalarının dinî bir temele dayanmadığını ve birlerine güç yetiremeyen beylerin gerekirse asıl düşmanları olan Bizans İmparatorluğu'na bağlı Hristiyanlar ile ittifak yapabileceklerini tahlil etmiştir.⁵⁷

4. Sermân/Seryân Savaşı ve Sonuçları

Anadolu Türk tarihinin en önemli dönemlerinden biri olan beylikler devri bu coğrafyanın Türkleşmesi ve İslâmlaşması açısından son derece önemlidir. Öncelikle XI. asrın başlarında başlayan Anadolu/Diyâr-ı Rûm'un fetih süreci beylikler devri ile nispeten kemâle ermiştir. 463/1071 Malazgirt Savaşı ile başlayan Anadolu'nun asıl fetih ve tavattun edilme süreci önce Kuzey Doğu Anadolu hattında, daha sonra ise Diyâr-ı Bekr bölgesinin ilhakı ile Selçuklu Devleti'nin 485-498/1092-1105 yılları arasındaki fetret devrinde merkezî otoritenin zaafiyete uğradığı dönemde Güney Doğu Anadolu bölgesinde kurulan beylikler ile devam ettirilmiştir. Malazgirt Savaşı'na katıldığı rivayet edilen Türkmen beylerinin kendilerine tâbi olan Türkmenleri fethettikleri bölgelere yerleştirme süreçleri zamanla onların ortak düşmanlara karşı birlikte hareket etme zorunluluklarını ortaya çıkarmıştır. Bu ittifaklarda hiç şüphesiz kurmuş oldukları sıhrî bağların etkisi büyüktür. Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk fetih devresinde Anadolu'ya yönlendirdiği Türkmenler gibi beylikler devrinde de Türkmenlerin Doğu Anadolu'daki yoğunluğu zamanla Hanzit bölgesi gibi bazı şehir ve beldelerin hâkimiyeti meselelerinden ve Türkmenleri yaptıkları yağmalardan dolayı mezkûr beylikler arasında rekabet başlamıştır. Belki de Türkmenlerin otlak sorunlarından neş'et eden sürtüşmeler zamanla tâbi oldukları beylerin karşı karşıya gelmelerine sebep olmuştur. Siyasî ve askerî olarak karşılaşan beylerin kendilerine destek olması için kurdukları ittifaklar neticesinde Anadolu Türk tarihinin ilk ittifaklı “*Hilâl-Haç*” veya “*Müslüman-Hristiyan/Haçlı*” mücadelesi 514/1120 yılında Sermân/Seryân Savaşı'nda net olarak görüldü.

Esas itibariyle ‘Irâk, İrân, Bilâdü’ş-Şâm/Suriye ve Mısır’dan oluşan İslâm tarih yazıcılığı sahalarına uzak olması, savaşın mağlup tarafında yer alan Bizans İmparatorluğu kaynaklarının hezimetleri anlatmak istememesi ve Doğu Anadolu Türk beyleri tarihini anlatan müstakil bir tarih kitabının bulunmaması ya da günümüze ulaşmaması gibi sebeplerden dolayı Sermân/Seryân Savaşı'ndan önemine binaen Ortaçağ tarihi kaynaklarında yeterince tafsilatlı bir şekilde bahsedilmemiştir. İslam tarih yazıcılığında Orta Doğu'da kurulan Haçlı Devletleri ile mücadelede öne çıkan Musul Atabeyliği Zengîler döneminde başlayan “*Hilâl-Haç*” veya “*Müslüman Hristiyan/Haçlı*” mücadelesi anlatım rüzgârı Zengî Atabeyliği'nin Mısır valiliği olan Eyyûbîler döneminde daha da önemli hale geldi. Bu cümleden olarak Anadolu'da “*Hilâl-Haç*” veya “*Müslüman-Hristiyan*” mücadelesi tarihinin ilk misallerinden olan 463/1071 yılında Selçuklu Devleti ve Bizans İmparatorluğu arasında vuku bulan Malazgirt Meydan Muharebesi'ne dair bilgiler ve izahlar artmaya başladı. Bu anlatım tarzının ikinci önemli misali ise 514/1120 yılında vuku bulan Sermân/Seryân Savaşı'dır.

Sermân/Seryân Savaşı ile ilgili en önemli meselelerden biri bu savaşın muharebe mevkiî, savaşın yapıldığı yerin nereye yakın olduğu, hangi kale yakınında ya da savaş meydanında vuku bulduğu, savaşın gidişatı ve orduların askerî durumu, savaşın kazanan müttefik ordusunun birleşme noktası, savaşın kazanılması ya da kaybedilmesine neden olan askerî hamle ve tam olarak hangi tarihte olduğudur. Mezkûr konularda bilgi eksikliği, farklılığı ve çelişkisi mevcuttur. Sermân/Seryân Savaşı ile ilgili ilk mesele 2 ordunun müttefiklerinin birleşme durumları ve mahalleridir. Mesela Harput Artuklu ve Malatya Selçuklu kuvvetlerinin ittifak yaptıkları Dânişmendli askerleri ile birleştikleri ve düşmanları üzerine yürüdükleri tarih ve mevki hakkında herhangi bir bilgi kaydına sahip değiliz. Ayrıca diğer tarafta yer alan Mengüceklî Beyliği ve Trabzon Dukalığı askerlerinin sayısı ve birleşme tarihi hakkında da bilgi eksikliği mevcuttur. Bu 2 ittifak kuvvetlerinin birleşmesinden Mengüceklî Beyliği ile Trabzon Dukalığı ordularının diğer müttefik kuvvetlerinden önce birleştiği kesindir. Zira bu 2 kuvvetin birleşmesi

⁵⁷ Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğusu*, s. 392-393.

sonucunda Harput Artuklu Beyliği ve Malatya Selçuklu Sultanlığı askerleri Danişmendli Beyliği askerleri ile ittifak kurma ve birleşme yoluna gittikleri kayıtlıdır.

Trabzon Dukalığı'nın Danişmendli Beyliği'nin kuzey bölgelerine saldırması nedeniyle sürekli rekabet halinde olmaları ve bu savaş sonucunda eğer Mengüceklî Beyliği ile Trabzon Dukalığı kuvvetlerinin Harput Artuklu Beyliği ile Malatya Selçuklu Sultanlığı askerlerini yenmesi ihtimalinde Trabzon dukası Konstantinos Gabras ve İshak Bey'in yeni hedeflerinin Danişmendli Beyliği toprakları olması kuvvetle muhtemel olduğu için Danişmendli Melik Gâzî/Emîr Gâzî hem Trabzon dukası Konstantinos Gabras'ın daha fazla güçlenmesini engellemek hem de asi damadı Mengüceklî emîri İshak Bey'i tedib etmek istediği için karşı ittifakta yer almıştır. Ayrıca savaşın yerinin nerede olduğuna dair de kaynaklarda Endekân (الندكان)/Erzikan/Enzikan/ Erzincan yakınlarındaki Sermân/Sirmân⁵⁸ ya da Seryân Kalesi⁵⁹ eteklerinde olduğu kayıtlıdır.⁶⁰ Kaynak eserlerin bildirdiği Endekân isimli yerin tam olarak neresi olduğu bir muammadır. Zira Endekân isminin Erzincan olduğu kesin değildir. Çünkü aynı dönemde Mengüceklî Beyliği tarihinden bahseden aynı yazarlar Erzincan ismini sarahatle kaydetmemişlerdir. Erzincan'dan bahsederken Endekân şeklinde bir ismi katıyetle kullanmamışlardır. Bu nedenle Endekân isimli yerin Erzincan olması kuvvetle muhtemel görülmemektedir. Ama neresi olduğuna dair yorum yapmanın da güçlüğüne rağmen mezkûr ismi Erzincan'a benzeten araştırmacılar kolaya kaçarak buranın Erzincan olduğuna dair fikir birliği yapmışlardır. Endekân adlı yerin Erzincan olduğunu ilk defa İbnü'l-Kalânîsi'nin eserini 1932 yılında *The Damascus Chronicle of the Crusades: Chronicle of Ibn al-Qalânîsi* adıyla İngiliz lisanına tercüme eden Hamilton Alexander Rosskeen Gibb zikretmiştir. Bundan sonra Endekân isminin Erzincan olduğu kabul görmüş ve olmayacağı ya da başka bir yer olacağı ihtimali göz ardı edilmiştir.⁶¹ Zira bazı araştırmacılar Endekân isimli yerin Mengüceklî Beyliği'ne daha sonra başkentlik yapacak olan ve Kemâh ile Trabzon arasında bulunan Erzincan olduğu kanaatindedirler. Savaş alanının Erzincan'ın kuzeyinde ve Bayburt'a yakın olan eski bir yerleşim alanı Sadak/Satala⁶² Kalesi,⁶³ olduğu kanısında olanlar ve savaş alanının Gümüşhane'ye bağlı bir ilçe olan Şiran⁶⁴ olduğu fikrinde olan tarihçilerde mevcuttur. Dahası savaş mahalini Ser'ân (سرعان),⁶⁵ Sirvan,⁶⁶ ve Şirvan⁶⁷ olduğunu kaydeden çağdaş araştırmacıların varlığı Sermân/Seryân Savaşı'nın yeri hakkında çok fazla bilgi kirliliği ve yorum farklılığının varlığını gözler önüne sermektedir.

⁵⁸ İbnü'l-Kalânîsi, *Zeylu Târîhu Dimaşk*, (nşr. Amedroz), s. 202; (nşr. Kâhire), s. 202; (nşr. Zekkâr), s. 322; (nşr. 'Abdulğâni), s. 202; (trc. Gibb), s. 162; (trc. Tourneau), s. 151; (trc. Özatag), s. 83 (Müellif, savaşın Sermân/Sirmân Kalesi'nde vuku bulduğunu yani bu şekilde savaşın bir kale kuşatması ya da müdafaası şeklinde olduğu kanaatindedir).

⁵⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh*, XII, (nşr. Beyrût), s. 571; *el-Kâmil fi't-Târîh*, IX, (trc. Ağırakça - vd.), s. 18 (Müellif, savaşın Seryân Kalesi eteklerinde bir meydan muharebesi şeklinde olduğunu yani kale kuşatması ya da müdafaası şeklinde olmadığı kanaatindedir).

⁶⁰ İbnü'l-Kalânîsi, *Zeylu Târîhu Dimaşk*, (nşr. Amedroz), s. 202; (nşr. Kâhire), s. 202; (nşr. Zekkâr), s. 322; (nşr. 'Abdulğâni), s. 202; (trc. Gibb), s. 162; (trc. Tourneau), s. 151; (trc. Özatag), s. 83; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh*, XII, (nşr. Beyrût), s. 571; *el-Kâmil fi't-Târîh*, IX, (trc. Ağırakça - vd.), s. 18; Houtsma, "La Dynastie des Benu Mengücek", s. 278; "Mengücekoğulları Hanedanı", s. 245; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 132; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 69; Özdemir, *Refahiye Tarihi*, s. 60.

⁶¹ İbnü'l-Kalânîsi, *The Damascus Chronicle of the Crusades: Chronicle of Ibn al-Qalânîsi*, (trc. Hamilton Alexander Rosskeen Gibb), Luzak & co., London 1932, s. 162; Dover Publications, Mineola - New York 2002², s. 162.

⁶² Yinanç, "Belek", s. 470; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 133 (Yazar, savaş mevkiinin Gümüşhane ile Tercan arasında bulunan Sadak olmasının mümkün olmadığı kanaatindedir.); Aksüt, *Erzincan Tarihi*, s. 53.

⁶³ Timothy Bruce Mitford, "Biliotti's Excavations at Satala", *Anatolian Studies*, 24, December 1974, s. 221-244; Süleyman Çiğdem, *Gümüşhane Bölgesinin Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları*, Gümüşhane Valiliği Yayınları, Erzurum 2008, s. 76-86; Süleyman Çiğdem, *Eski Çağ'dan Orta Çağ'a Gümüşhane*, Gümüşhane Valiliği Yayınları, Gümüşhane 2012, s. 111-121.

⁶⁴ Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 77, dn. 13; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 189, dn. 39; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 132; Şahin, *Erzincan Tarihi, II - Mengüceklilerden Osmanlılara*, s. 31, dn. 25; Aksu, *Mengücekler ve Şehirleri*, s. 33 (Yazar, savaş alanının Ortaçağ kaynaklarında geçen Akşehir-i Erzincan sahrasının içinde yer aldığı kanaatindedir.); Akşehir-i Erzincan için bkz. Ahmet Toksoy, "Akşehir-i Erzincan", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 10, Erzurum 1998, s. 185-193; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, s. 125; Dursun Ayan, "Mevlânâ ve Suşehri (Erzincan Akşehiri)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları*, 26, Bahar 2017, s. 23-36; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 39, 69, 136; Ayan, "Trabzon Dukalığı: Gabras Ailesi", s. 63.

⁶⁵ el-Muheyimîd, *ed-Dânişmendiyûn ve Cihâduhum fi Bilâdi'l-Anâdûl*, s. 150.

⁶⁶ Özeydin, "Mengücekler", s. 102.

⁶⁷ Özeydin, "Mengücekler", s. 102; Kesik, "Danişmendliler", s. 26; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 69.

Savaş alanının Şiran/Cheriana⁶⁸ dolaylarında olması kuvvetle muhtemel görülmektedir. Zira Sermân/Sirmân ya da Seryân olarak kayıtlı olan kelimenin bugün bu ilçede yaşayan insanların ilçeyi “Şeyran” şeklinde isimlendirmeleri ile ilgili olduğuna dair de kanaatler mevcuttur.⁶⁹ Kemâh-Malatya arasında da bir Şiran isimli yer olduğu haritada yer almasına rağmen haritanın yer aldığı kitapta aslında bu yerin bugün Erzincan ili Kemaliye ilçesi sınırları içinde yer alan Şirzu Nahiyesi olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁰ Savaş alanının bir kaleye sahip dağ eteğinde yapıldığının kayıtlı olması nedeniyle Şiran’da bulunan kalelerin listesinin verilmesi tarafımızca uygun görülmüştür. Bu cümleden olarak Şiran’da İntaş/Balikhisar Kalesi Kelkit-Şiran arasında Şiran’ın 26 km. güneydoğusu, Kelkit Irmağı’nın kaynağının çıktığı Pöske Dağı’nda yer almaktadır.⁷¹ Kalecik: Kelkit’in 6 km. batısında Dereyüzü Köyü’nün 2 km. kuzeyinde Kelkit-Şiran yolu üzerindeki kale,⁷² Geremez/Babakonağı Kalesi: Kelkit’in 7 km. güneybatısında Kelkit-Şiran-Köse yoluna hâkim olan ve Babakonağı Köyü’nün doğusunda bulunmaktadır.⁷³ Övündü Gözetleme Kulesi Gümüşhane’nin 20 km. kuzeybatısında Gümüşhane-Torul-Şiran yol üçgenini kontrol eden bir kale,⁷⁴ Eymür-Bahçelik gözetleme kulesi Kelkit’in 25 km. kuzeybatısında Kelkit-Şiran sınırında⁷⁵ ve Gökçeler Gözetleme Kulesi ise Şiran’ın 13 km. doğusunda Şiran-Kelkit arasında yer almaktadır.⁷⁶

Müttefik kuvvetlerinin birleşme yeri, savaşın nereye yakın olduğu, nerede olduğu ve ordularda bulunan asker sayılarının belirsizliği haricinde savaşın cereyanı ve gidişatı hakkında da bilgi sahibi değiliz. Savaşın sonucu hakkında kaynaklarımız kesin bir ittifakla savaşı kuvvetle muhtemel Dânişmendli Beyliği kuvvetlerinin yardımıyla Harput Artuklu Beyliği ve Malatya Selçuklu Sultanlığı ordusunun kazandığını kaydetmektedirler. Savaşın kazanılması yanı sıra Mengüceklî Beyliği askerlerinden ne kadar öldürüldüğü konusunda sükût eden kaynaklarımız Trabzon Dukalığı askerlerinden 5.000 kişinin öldürüldüğü ve bu nedenle Mengüceklî Beyliği ile Trabzon Dukalığı müttefik kuvvetlerinin yenildiği kanaatindedirler.⁷⁷

⁶⁸ Anthony M. Bryer - David Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, I, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington 1985, s. 165-177; *Karadeniz’in Ortaçağ Dönemi Eserleri ve Topoğrafyası*, I, harita: Richard Anderson, çizim: June Winfield, (trc. İsmail Köse), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 313-335, 322 (Ayrıca yazarlar Erzincan-Niksar-Sivas-Bayburt-Trabzon arasında kalan Şiran’ın Dânişmendliler ve Selçuklu Türkmenlerinin bitmek tükenmek bilmeyen akınları nedeniyle dinî eğitim verilen manastırların yapılması için uygun olmadığı kanaatindedirler.); Anthony M. Bryer, “A Byzantine Family: The Gabrades, c. 979-c.1653”, *University of Birmingham Historical Journal*, XII/2, Birmingham 1970, s. 166, dn. 15; Erdal Akpınar, *Şiran İlçesinin Coğrafyası*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2007.

⁶⁹ Şahin, *Erzincan Tarihi, II - Mengüceklilerden Osmanlılara*, s. 31, dn. 25.

⁷⁰ Ünal, *XVI. Yüzyılda Çemişkezek Sancağı*, harita 1.

⁷¹ Çiğdem, *Gümüşhane Bölgesinin Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları*, s. 65; Çiğdem, *Eski Çağ’dan Orta Çağ’a Gümüşhane*, s. 82-83; Haldun Özkan - Hüseyin Yurttaş, *Orta Çağ’dan Günümüze Gümüşhane*, Gümüşhane Valiliği Yayınları, Gümüşhane 2012, s. 87-88.

⁷² Çiğdem, *Gümüşhane Bölgesinin Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları*, s. 66; Çiğdem, *Eski Çağ’dan Orta Çağ’a Gümüşhane*, s. 83-84; Özkan - Yurttaş, *Orta Çağ’dan Günümüze Gümüşhane*, s. 118.

⁷³ Çiğdem, *Gümüşhane Bölgesinin Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları*, s. 66; Çiğdem, *Eski Çağ’dan Orta Çağ’a Gümüşhane*, s. 84; Özkan - Yurttaş, *Orta Çağ’dan Günümüze Gümüşhane*, s. 86-87.

⁷⁴ Çiğdem, *Gümüşhane Bölgesinin Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları*, s. 67; Çiğdem, *Eski Çağ’dan Orta Çağ’a Gümüşhane*, s. 88-89; Özkan - Yurttaş, *Orta Çağ’dan Günümüze Gümüşhane*, s. 120.

⁷⁵ Çiğdem, *Gümüşhane Bölgesinin Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları*, s. 69; Çiğdem, *Eski Çağ’dan Orta Çağ’a Gümüşhane*, s. 91-92; Özkan - Yurttaş, *Orta Çağ’dan Günümüze Gümüşhane*, s. 87.

⁷⁶ Çiğdem, *Gümüşhane Bölgesinin Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları*, s. 69; Çiğdem, *Eski Çağ’dan Orta Çağ’a Gümüşhane*, s. 92-93; Özkan - Yurttaş, *Orta Çağ’dan Günümüze Gümüşhane*, s. 101.

⁷⁷ Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien*, III, (nşr. - trc. Chabot), s. 205; *Vakainame*, II, (trc. Andreasyan), s. 67; *Târîhu Mâr Mihâ’îlu’s-Suryânî*, III, (trc. Şeahm’ün), (nşr. İbrâhîm), s. 174-175; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo*, III, (trc. Moosa), s. 632; Ebû’l-Ferec, *The Chronology of Gregory Abû’l-Faraj*, (trc. Budge), s. 249; *Tarih*, II, (trc. Doğrul), s. 356; İbnü’l-Kalânîsî, *Zeylu Târîhu Dimaşk*, (nşr. Amedroz), s. 202; (nşr. Kâhire), s. 202; (nşr. Zekkâr), s. 322; (nşr. ‘Abdulğâni), s. 202; (trc. Gibb), s. 162; (trc. Tourneau), s. 151; (trc. Özatağ), s. 83; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, XII, (nşr. Beyrût), s. 571; *el-Kâmil fi’t-Târîh*, IX, (trc. Ağırakça - vd.), s. 18; Azîmî, *Târîhü’l-Azîmî*, (nşr. Sevim), s. 35; (trc. Sevim), s. 52; “La Chronique Abrégée d’al-‘Azîmî”, (nşr. Cahen), s. 387; Dulaurier, *Recueil des Historiens de Croisades: Documens Erméniens*, I, s. 333; Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, s. 20; “Balak”, *EI*, I, Leiden - London 1913, s. 612; Houtsma, “La Dynastie des Benu Mengücek”, s. 278; “Mengücekoğulları Hanedanı”, s. 245; Chalandon, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, s. 45; Aksüt, *Erzincan Tarihi*, s. 53; Yinanç, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, I, s. 242; Yinanç, “Belek”, s. 470; Yinanç, “Danişmendliler”, s. 469; Artuk, *Artuk Oğulları Tarihi*, s. 54; Artuk, “Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı”, s. 130; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 77, 169; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 189; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 132; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, s. 172; Sümer, *Selçuklular*

Sermân/Seryân Savaşı'na dair diğer tartışma konusu ise savaş sonrasında esir düşen Mengüceklî İshak Bey ve Trabzon dukası Konstantinos Gabras'ın kim ya da müttefiklerin hangisi tarafından esir edildikleri meselesidir.⁷⁸ Zira savaşa dair bilgi veren kaynaklar rakip müttefiklerin esir düştikleri hususunda fikir birliği yapmalarına rağmen İshak Bey ve Konstantinos Gabras'ı kimin esir ettiği ya da onların kime teslim oldukları hakkında herhangi bir bilgi vermemektedirler. Savaşın müsebbibi olan Mengüceklî İshak Bey'in Harput Artuklu beyi Belek Gâzî ile olan husumeti nedeniyle savaşın kaybedileceği bir durumda daha önce aralarında ciddî bir muharebenin olmadığı ve kayınpederi olması

Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri, s. 3; Sümer, "Mengüceklîler", *İA*, s. 714; Sümer, "Mengüceklîler", *DİA*, s. 139; Honingmann, "Malatya (İslâm Devri)", *İA*, s. 236; Cahen, "Le Diyar Bakr au Temps des Premiers Urtukides", s. 239; Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, (trc. Williams), s. 93; *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Moran), s. 106; *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (trc. Üyepazarcı), s. 23; *Türkiye'nin Doğusu Anadolu Selçuklu Devleti: 11. - 14. Yüzyıl*, (trc. Epçeli), s. 39; Cahen, "The Turkish Invasion: The Selchukids", s. 171; Mélikoff, *La Geste de Melik Dânişmend Étude Critique du Dânişmendnâme*, I, s. 123, 134; Mélikoff, "Dânişmendids", s. 110; Kafesoğlu, "Doğu Anadolu ve İzmir Türkmen Beylikleri", s. 382; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 138, 186, 213; Tekindağ, "Trabzon", s. 458; Ardiçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 38; Ardiçoğlu, *Harput Hükümdarı Balak Gazi*, s. 26-28; Oral, "Anadolu'da San'at Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", s. 47; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, II, s. 26; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 246, 254, 274-275; el-Muheyimîd, *ed-Dânişmendiyûn ve Cihâduhum fî Bilâdi'l-Anadûl*, s. 150 (Yazar, Gabras hakkında hiçbir bilgi vermemektedir. Savaşın üç müttefik ve İshak Bey arasında olduğunu ifade etmektedir. Savaşın tarihinde vermemekle birlikte 1118 yılına bağlamaktadır.); Alptekin, "Selçuklular Zamanında Harput", s. 49; Alptekin, "Belek b. Behrâm", s. 402; Ataoğlu, "Harput'ta Artuklu İdaresi", s. 54; Özeydın, "Mengüceklîler", s. 142 (Yazar, bu yazısında Belek Gâzî'nin Kemâh beldelelerini istilası ve şehri ilhakının yanı sıra Sermân/Seryân Savaşı'nın da 514/1120 yılında olduğu kanaatinde); Özeydın, "Danişmendliler", *DGBİT*, s. 129 (Yazar, bu yazısında ise Belek Gâzî'nin 513/1119 yılında amcası Necmeddîn I. İlgâzî'ye Haçlılar karşısında muavenet ettiği ve daha öncesinden Kemâh'ı ilhak ettiği ve İshak Bey'in Kemâh'ı geri alması üzerine bir süre sonra Mengüceklîler üzerine sefere çıktığı kanaatinde); Özeydın, "Danişmendliler", *DİA*, s. 470 (Yazar, savaş alanının Erzincan yerine Bayburt yakınlarında olduğunu kaydetmeyi tercih etmektedir.); Özeydın, "Mengüceklîler", s. 102-103; Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, s. 57; Karpov, *Trabzon İmparatorluğu Tarihi*, s. 123; Yinanç, "Mengüceklîler", s. 461; Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, s. 4; Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 16; Ögün Bezer, "Harput'ta Bir Türkmen Beyliği Çubukoğulları", s. 89-90; Cönce, "Bin Yıllık Tapu Erzincan", s. 37; Cönce, "Artuklular ve Belek'in Kemah Yöresini İşgali", s. 156; Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", s. 394 (Yazıda kuvvetle muhtemel Şiran yerine sehven "Şirvan" yazılmıştır.), 400 (Bu sayfada savaş alanının adı Şiran olarak kayıtlıdır.); Telliöğlü, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, s. 91; Aşan, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri*, s. 50; Aşan, "Bazı Anadolu Türk Beyliklerinin Trabzon ile Olan İlişkileri", s. 127; İsmet Parmaksızoğlu, "Trabzon'un Fethi / 21 Muharrem 866 - 26 Ekim 1961", *Öncesi ve Sonrasıyla Trabzonun Fethi*, (nşr. İsmail Hacıfettahoğlu), Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2001, s. 60-61; Geyikoğlu, "Selçuklular'dan Osmanlılar'a Kemah", s. 211; Öngül, *Urfa Tarihi*, s. 122; Öngül, *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, s. 52; Öngül, "Mengüceklîler", s. 453; Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 53-54; Kaya, "Danişmendli - Mengüceklî İlişkileri", s. 112; Ayan, "Trabzon Dukalığı: Gabras Ailesi", s. 63; Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirası*, s. 129; Solmaz, "Danişmendliler", s. 433; Solmaz, "Melik Gazi", s. 246; Usta, "Artukoğlu Belek Gazi'nin Siyasî Faaliyetleri", s. 361 (Yazar, savaşın mevkiini Seryân olarak bildirmekte ve burayı Erzincan'ın kuzeyinde şeklinde tasvir etmektedir, ancak kaynaklarda böyle bir yön tespiti mevcut değildir. Bu durum savaş alanının Şiran ve yakın olduğu kayıtlı olan Endekân isimli yerin ne tarafında olduğu ile ilgili olarak genel bir kabulün olduğunu ortaya koymaktadır.); Kayhan, "Artuklu-Dânişmendli İlişkileri Hakkında", s. 479; Azharî, "The Policy of Balak The Artukids Against Muslims and Crusaders. A Turkmen Identity Dilemma in the Middle East 1090-1124", s. 287; Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 52; Metin, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", s. 45; Kesik, "Emîr (Melik) Gazi", s. 163; Kesik, *Dânişmendliler: Orta Anadolu'nun Fâtihleri*, s. 88; Kesik, "Danişmendliler", s. 26; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 39, 69, 136; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihani*, s. 125; Günel, "Selçuklu Hizmetinde Gabras'lar ve Vezir İhtiyareddin Hasan", s. 207; Şahin, *Erzincan Tarihi, II - Mengüceklîlerden Osmanlılara*, s. 31; Aksu, *Mengüceklîler ve Şehirleri*, s. 33-34; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, s. 131; Özdemir, *Refahiye Tarihi*, s. 60; Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklular'ın Doğu Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik Faaliyetleri", s. 91; Yaşa, "Selçuklular Zamanında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kurulan Türk Beylikleri ve Ermeni İlişkileri", s. 242; Laflı, "Kahraman Maraş İli'nin Selçuklu Vilayeti Haline Gelmesinin Arkeolojik Kalıntıları", s. 33; Taşcı, "Ortaçağ'da Erzincan", s. 111; Taşcı, "Ortaçağ Döneminde İdari Yapı", s. 139; Tutar, "Anadolu'yu Türk Yurdu Haline Getirme Sürecinde Bizans ve Haçlılar Karşısında Danişmendliler", s. 208 (Yazar, muharebe alanını "Bayburt yakınlarında" olarak kaydetmektedir.); Yıldırım, "Tarih-i Ebû'l-Ferec'te Malatya ve Maraş", s. 250; Aslan, *Ortaçağ'da Karadeniz ve Türkler (Kelkit Havzası 1018-1228)*, s. 80, 101; Yılmazçelîk - Çelik, "Malatya Melikesi Ayşe Hatun ile Belek Gazi'nin İzdivacı", s. 288; Çelik, "Artukoğulları Beyliği'nin Haçlılar ile Mücadelesine Bir Bakış", s. 25-26; Çelik, "Harput Artuklu Emîri Belek Gazi'nin Haçlı Liderlerini Tutsak Etmesi", s. 531; Aytaç, "Harput İç Kale Kazılarında Bulunan Artuklu Dönemi Sikkeleri", s. 33; Canatan, *Danişmendli-Haçlı Münasebetleri*, s. 76; Kırcaer, *Danişmendli Beyliğinin Dış Siyaseti*, s. 13 (Yazar, savaş mahali hakkında "Gümüüşhane'ye bağlı Şiran denilen yerde" ifadesini kullanarak son yapılan araştırmalarda artık savaşın Şiran'da yapıldığına dair umumi bir ön kabul olduğunu ortaya koymaktadır.); Yaşa, "Artuklular", s. 76; Cabri, *Bizans Taşra Aristokrasisinde Gabras Ailesi*, s. 31-32; Çolak, "I. Mesud Dönemi Türkiye Selçukluları-Danişmendli İlişkileri", s. 175; Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğusu*, s. 393.

⁷⁸ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihani*, s. 125 (Yazar, Sermân/Seryân Savaşı'nın asıl kahramanının ve komutanının Artuklu Belek Gazi olduğu ve Mengüceklîleri mağlubiyete uğrutup İshak Bey ile Trabzon dukası Konstantinos Gabras'ı esir aldığı kanaatinde).

hasebiyle Belek Gâzî'nin gazabına uğramamak için Dânişmendli beyi Melik Gâzî/Emîr Gâzî'ye teslim olmuş olmaları kuvvetle muhtemel görülmektedir. Ayrıca savaşın gidişatını değerlendiren Dânişmendli beyi Melik Gâzî/Emîr Gâzî'nin Doğu Anadolu'da özellikle Haçlılara karşı verilen mücadele de yıldızının parlaması ve sıhrî bağ ile Malatya mülhakatına hâkim olması ayrıca Belek Gâzî'nin Malatya Selçuklu sultanının atabeyi, Melik Gâzî/Emîr Gâzî'nin ise sultan I. Kılıç Arslân'ın diğer oğlu Konya Selçuklu sultanı I. Mes'ûd'un kayınpederi olması nedeniyle Belek Gâzî'nin daha fazla güçlenmesini engellemek için çabuk davranıp İshak Bey'i ve Konstantinos Gabras'ı esir etmiş olması da mümkündür. Zira Artuklu Belek Gâzî'nin Mengüceklî İshak Bey'i ortadan kaldırarak Mengücekli'ne de hâkim olması onun artık hiç kimse tarafından durdurulamayacağı anlamına gelmekteydi. Bu nedenle savaş sonrasında Dânişmendli beyi Melik Gâzî/Emîr Gâzî'nin Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân ve onun atabeyi olan müttefikî Harput Artuklu beyi Belek Gâzî'ye haber vermeden Bizans İmparatorluğu'nun Trabzon dukası Konstantinos Gabras'ı 30.000 tahegan/dinar fide-i necât/kurtuluş akçesi vermesi şartıyla serbest bırakmış ve damadı olan Mengüceklî emîri İshak Bey'i ise kendine tâbi olması şartıyla serbest bırakmıştır.⁷⁹ Sermân/Seryân Savaşı'nda esir düşen Konstantinos Gabras'ın Dânişmendli beyi Melik Gâzî/Emîr Gâzî'ye serbest kalmak için 90.000 tahegan/dinar kurtuluş akçesi verdiği de rivayet edilmektedir.⁸⁰

⁷⁹ Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien*, III, (nşr. - trc. Chabot), s. 204; *Vakainame*, (trc. Andreasyan), s. 66; *Târîhu Mâr Mihâ'ilu's-Suryânî*, III, (trc. Şem'ûn), (nşr. İbrâhîm), s. 174; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo*, III, (trc. Moosa), s. 632; Dulaurier, *Recueil des Historiens de Croisades: Documens Erméniens*, I, s. 333; Ebû'l-Ferec, *The Chronology*, (trc. Budge), s. 243; *Tarih*, II, (trc. Doğrul), s. 349; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, XII, (nşr. Beyrût), s. 571; *el-Kâmil fi't-Târîh*, IX, (trc. Ağrakça - vd.), s. 18; Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, s. 20; Houtsma, "La Dynastie des Benü Mengücek", s. 278; "Mengücekoğulları Hanedanı", s. 245; Chalandon, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, s. 46; Aksüt, *Erzincan Tarihi*, s. 53; Yinanç, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, I, s. 242; Yinanç, "Belek", s. 470; Artuk, *Artuk Oğulları Tarihi*, s. 54; Artuk, "Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı", s. 130; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 77; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 189; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 132-133; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, s. 172; Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 3; Sümer, "Mengücekliler", *İA*, s. 714; Sümer, "Mengücekliler", *DİA*, s. 139; Cahen, "Le Diyar Bakr au Temps des Premiers Urtukides", s. 239; Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, (trc. Williams), s. 93; *Osmanlılardan Önce Anadolu Türkleri*, (trc. Moran), s. 106; *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (trc. Üyepazarcı), s. 23; *Türkiye'nin Doğusu Anadolu Selçuklu Devleti: 11. - 14. Yüzyıl*, (trc. Epçeli), s. 39; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 186; Tekindağ, "Trabzon", s. 458; Ardiçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 38; Alptekin, "Belek b. Behrâm", s. 402; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 254, 274; Özaydın, "Mengücekliler", s. 142; Özaydın, "Dânişmendliler", *DGBİT*, s. 129; Özaydın, "Mengücekliler", s. 102-103; Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, s. 4; Karpov, *Trabzon İmparatorluğu Tarihi*, s. 123; Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, s. 57; Yinanç, "Mengücekliler", s. 461; Cönce, "Bin Yıllık Tapu Erzincan", s. 37; Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", s. 394, 400; Geyikoğlu, "Selçuklular'dan Osmanlılar'a Kemah", s. 211; Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 54; Kaya, "Dânişmendli - Mengüceklî İlişkileri", s. 112; Solmaz, *Dânişmendli Devleti ve Kültürel Mirası*, s. 130; Solmaz, "Dânişmendliler", s. 433; Solmaz, "Melik Gazi", s. 246; Usta, "Artukoğlu Belek Gazi'nin Siyasî Faaliyetleri", s. 361; Kayhan, "Artuklu-Dânişmendli İlişkileri Hakkında", s. 479; Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 52; Metin, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", s. 45; Öngül, *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, s. 52; Öngül, "Mengücekliler", s. 453; Kesik, "Emîr (Melik) Gazi", s. 164; Kesik, *Dânişmendliler: Orta Anadolu'nun Fâtihleri*, s. 89; Kesik, "Dânişmendliler", s. 26; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 69; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, s. 125; Şahin, *Erzincan Tarihi, II - Mengüceklilerden Osmanlılara*, s. 31; Ayan, "Trabzon Dukahî: Gabras Ailesi", s. 63-64; Aksu, *Mengücekliler ve Şehirleri*, s. 34; Özdemir, *Refahiye Tarihi*, s. 60; Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklular'ın Doğu Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik Faaliyetleri", s. 91 (Yazar, Sermân/Seryân Savaşı'nın yeri ve kurulan ittifaklar hakkında "1119'dan önce Trabzon valiliğine atanan Konstantin Gabras, bölgeye yerleşmiş bulunan Türkmenler'den de destek alarak bölgeyi Bizans'tan bağımsız bir şekilde idare etmiştir. 1140 sonlarına kadar Trabzon'da hüküm sürdüğü kesin olan Konstantin Gabras, Trabzon çevresinde bazı bölgelere hâkim bulunan Mengüceklî İshak ile ittifak yapmıştır. Konstantin Gabras ile Mengüceklî İshak'ın meydana getirdiği ittifak 1120'de Artuklu Belek ve Dânişmendli Melik Gazi kuvvetleri ile Gümüşhane Şiran yakınlarında karşılaşmıştır. Bu savaşta Trabzon ve Mengüceklî ittifakı mağlup olmuş ve çok ağır bir zayıt verdikleri bu mücadelede her ikisi de esir düşmüştür. Bu savaşta Konstantin Gabras'ın 5.000 askerinin öldürüldüğü belirtilmektedir. İshak Bey, Artuklu Belek'in damadı olduğu için canını kurtarmaya muvaffak olurken, Konstantin Gabras 30.000 dinar fide ödeyerek serbest kalabilmiştir." şeklindeki ifadelerini dile getirmekle birlikte Mengüceklî emîri İshak Bey'in Harput Artuklu beyi Belek Gâzî'nin damadı olduğu kanaatinde, ancak Süryânî Mihâil'e göre İshak Bey, Dânişmendli beyi Melik Gâzî/Emîr Gâzî'nin damadıdır.); Lafli, "Kahraman Maraş İli'nin Selçuklu Vilayeti Hâline Gelmesinin Arkeolojik Kalıntıları", s. 33; Yıldırım, "Tarih-i Ebû'l-Ferec'te Malatya ve Maraş", s. 250; Yılmazçelik - Çelik, "Malatya Melikesi Ayşe Hatun ile Belek Gazi'nin İzdıvacı", s. 288; Aslan, *Ortaçağ'da Karadeniz ve Türkler (Kelkit Havzası 1018-1228)*, s. 102; Aytaç, "Harput İç Kale Kazılarında Bulunan Artuklu Dönemi Sikkeleri", s. 33; Canatan, *Dânişmendli-Haçlı Münasebetleri*, s. 76; Cabri, *Bizans Taşra Aristokrasisinde Gabras Ailesi*, s. 32; Çolak, "I. Mesud Dönemi Türkiye Selçukluları-Dânişmendli İlişkileri", s. 175; Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğusu*, s. 393.

⁸⁰ Özaydın, "Dânişmendliler", *DGBİT*, s. 129; Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 54; Canatan, *Dânişmendli-Haçlı Münasebetleri*, s. 76 (Yazar, bu hususta "Gabras otuz bin altın (Süryânî Mihail'e göre doksan bin altın) fide ödeyerek

Sermân/Seryân Savaşı'nda Trabzon dukası Konstantinos Gabras'ı ve Mengüceklî emiri İshak Bey'i serbest bırakan Danişmendli Melik Gâzî/Emîr Gâzî'nin bu işi yapma sebeplerinden biri de Malatya üzerinde planlarının olmasına rağmen Belek Gâzî'nin bir oldu bitti ile Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân'ın atabeyi olması ve Malatya mülhakatına hâkim olması nedeniyledir. Onun daha fazla güçlenmesini istemeyen Melik Gâzî/Emîr Gâzî, hem Belek Gâzî'nin en önemli ve baş düşmanı olan damadı İshak Bey'i kendine tâbi olmak şartıyla ve Konstantinos Gabras'ı ise zaten ordusundan 5.000 askeri öldürerek askerî sahada, 30.000 tahegan/dinar kurtuluş akçesi alarak iktisadî olarak zayıflatmış hem de kurtulmasına vesile olarak da kendine minnet borçlu olmasını sağlamıştır. Bu şekilde Danişmendli Melik Gâzî/Emîr Gâzî, Artukluların orta Anadolu'ya yayılmalarını Mengüceklî İshak Bey sayesinde engellemiş ve Trabzon dukası Konstantinos Gabras'ı serbest bırakarak ise Kuzey Doğu Anadolu'da Bizans İmparatorluğu'na karşı vereceği mücadelede önemli bir rakibi azaltmış ve müttefik kazanmıştır.⁸¹

kurtulurken" şeklindeki ifadeleri kullanmasına rağmen dn. 395'te Malatyalı Süryânî Mihâil'e değil de yine Malatyalı bir Süryânî olan Ebû'l-Ferec, II, s. 356'ya atıf yapmaktadır. Özaydın'ın bu kayda itibas eden bazı araştırmacıların da bu rakamı kullanmalarına rağmen mezkûr kaynaklarda bu kayda rastlanmamıştır).

⁸¹ Chalandon, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, s. 46; Yinanç, "Belek", s. 470; Yinanç, "Danişmendliler", s. 469; Artuk, *Artuk Oğulları Tarihi*, s. 54; Artuk, "Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı", s. 131; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 76-77; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 189; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 132; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, s. 172; Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 3; Sümer, "Mengüceklîler", *İA*, s. 714; Sümer, "Mengüceklîler", *DİA*, s. 139; Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, (trc. Williams), s. 93; *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Moran), s. 106; *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (trc. Üyepazarıcı), s. 23; *Türkiye'nin Doğu Anadolu Selçuklu Devleti: 11. - 14. Yüzyıl*, (trc. Epçeli), s. 39; Cahen, "Mengüceklî", s. 1016; Mélikoff, *La Geste de Melik Dânişmend Étude Critique du Dânişmendnâme*, I, s. 123; Mélikoff, "Dânişmendids", s. 110; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 186; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 254, 274; el-Muheyimîd, *ed-Dânişmendiyûn ve Cihâduhum fî Bilâdi'l-Anâdûl*, s. 150; Özaydın, "Mengüceklîler", s. 142-143; Özaydın, "Danişmendliler", *DGBİT*, s. 129; Özaydın, "Danişmendliler", *DİA*, s. 470; Özaydın, "Mengüceklîler", s. 103; Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, s. 57; Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, s. 4; Tellioglu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, s. 91-92; Yinanç, "Mengüceklîler", s. 461; Cönce, "Bin Yıllık Tapu Erzincan", s. 37; Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", s. 394; Geyikoğlu, "Selçuklular'dan Osmanlılar'a Kemah", s. 211; Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 54; Kaya, "Danişmendli - Mengüceklî İlişkileri", s. 112; Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirası*, s. 130; Solmaz, "Danişmendliler", s. 433; Solmaz, "Melik Gazi", s. 246; Usta, "Artukoğlu Belek Gazi'nin Siyasî Faaliyetleri", s. 361; Kayhan, "Artuklu-Danişmendli İlişkileri Hakkında", s. 479; Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 52; Metin, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", s. 45; Öngül, *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, s. 52; Öngül, "Mengüceklîler", s. 453; Kesik, "Emîr (Melik) Gazi", s. 164; Kesik, *Danişmendliler: Orta Anadolu'nun Fâtihleri*, s. 89; Kesik, "Danişmendliler", s. 26; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 39, 69; Şahin, *Erzincan Tarihi, II - Mengüceklîlerden Osmanlılara*, s. 30; Aksu, *Mengüceklîler ve Şehirleri*, s. 34; Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, s. 131; Özdemir, *Refahiye Tarihi*, s. 60-61; Taşcı, "Ortaçağda Erzincan", s. 111; Taşcı, "Ortaçağ Döneminde İdari Yapı", s. 139; Ahmet Toksoy, "Doğu Anadolu'da Türk Hakimiyeti", *Yeni Türkiye Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı*, II, 8/44, Ankara 2002, s. 25; Lafli, "Kahraman Maraş İli'nin Selçuklu Vilayeti Hali Gelmesinin Arkeolojik Kalıntıları", s. 33 (Yazar, Sermân/Seryân Muharebesi'nde esir düşen Mengüceklî İshak Bey ve Trabzon dukası Konstantinos Gabras'ın Melik Gâzî tarafından diğer müttefiklere haber vermeksizin serbest bırakıldığı kanaatindedir.); Yılmazçelik - Çelik, "Malatya Melikesi Ayşe Hatun ile Belek Gazi'nin İzdıvacı", s. 288; Eyüp Kul, "1642 Tarihli Avârız Defterine Göre Şiran Kazası ve Köyleri", *Gümüşhane Tarihi: İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu*, (Gümüşhane, 25-26 Mayıs 2010), (nşr. Bayram Nazır - Kemal Saylan), Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Gümüşhane 2016, s. 154 (Yazar, "Mengüceklî Gazi'nin ölümünden sonra yerine, oğlu İshak geçmiştir. İshak, 1119'da Artuklu Emiri Belek Gazi'nin topraklarına saldırmaya üzerine, karşı koyamayacağını anlamış, Trabzon dukası Konstantin Gabras'ın yanına giderek ondan yardım istemiştir. Bu teklifi kabul eden Trabzon dukası ile İshak'ın kuvvetleri, bu sırada Artuklu Emiri Belek ile ittifak yapan Danişmend Gazi'nin ordularıyla 1120 tarihinde Erzincan'a bağlı Şiran kalesi yakınlarında karşılaşmıştır. Burada yapılan savaşta Gabras ve Belek mağlup ve esir düşmüştür. Gabras, fidye karşılığı; İshak ise, Danişmend Gazi'nin damadı olması dolayısıyla serbest bırakılmıştır." şeklindeki ifadeleri ile İshak Bey'in 513/1119 yılında Artuklu Belek Gâzî'nin Mengüceklî topraklarına saldırmaya üzerine Trabzon dukası Konstantinos Gabras'dan yardım istemek için Trabzon'a gittiğini ve onun bu teklifi kabul etmesi üzerine tarafların 514/1120 yılında Erzincan'a bağlı Şiran Kalesi yakınlarında savaşa tutuştukları ve İshak Bey'in Danişmend Gâzî'nin damadı olması hasebiyle Gabras gibi fidye-i necat karşılığında değil meccanen serbest bırakıldığı kanaatindedir. Ayrıca yazar, kuvvetle muhtemel sehven savaşta Konstantinos Gabras ve Belek Gâzî'nin mağlup ve esir edildiğini kaydetmektedir.); Aslan, *Ortaçağ'da Karadeniz ve Türkler (Kelkit Havzası 1018-1228)*, s. 102; Samet Alıç, *Anadolu Beyliklerinde Siyasî Evlilikler*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 44 (Yazar, farklı ittifakların kurulduğu bu savaş hakkındaki kanaatini Artuklu-Mengüceklî rekabetine değinmeden Danişmendli Melik Gâzî/Emîr Gâzî ile Trabzon Dukası Konstantinos Gabras'ın gerilen ilişkilerine bağlayarak "Danişmendliler, doğudaki komşuları Mengüceklîlerle de evlilik bağı kurdular. Danişmendli Emir Gazi, kızını Mengüceklî İshak Bey'e verdi ancak buna rağmen iki siyasî teşekkül karşı karşıya geldi. Artuklulardan Belek Gazi ve ona tâbi olan üvey oğlu Tuğrul Arslan, Danişmendli Emir Gazi'yle ittifak yaparak Bizans'ın Trabzon Valisi Gabras'ın üzerine yürüdü. Gabras'la iyi ilişkileri bulunan Mengüceklî İshak Bey, bu mücadelede kayınpederine yardım etmek yerine Gabras'ın yanında yer aldı. Erzincan civarındaki Sirvan

Hüseyin Namık Orkun, 514/1120 yılında vuku bulduğunu belirttiği Sermân/Seryân Savaşı hakkındaki kanaatini;

“1120’de Malatya hâkimi olan Kılıç Arslan’ın oğlu Tuğrul Arslan ve Atabeği Emîr Bilig ile birlikte damadı Erzincan emîri Mengüçük oğlunun üzerine yürüdü. Gerek damadını ve gerek mütefiki olan Trabzon dukasını mağlup ile esir aldığı damadını affederek koyuverdi. Bu yüzden Malatya emîri ve Bilig ile arası açıldı.”

şeklinde dile getirmektedir. Yazar’a göre Sermân/Seryân Savaşı’nın asıl komutanı Dânişmendli beyi Melik Gâzî/Emîr Gâzî olmakla birlikte sanki onun bu ittifaka damadını Artuklu Belek Gâzî’nin elinden/hışmından kurtarmak için katılmıştır. Yazar ayrıca eserinin Dânişmendliler başlığında hem damadı Mengücekli emîri İshak Bey hem de Bizans İmparatorluğu’nun Trabzon dukası Konstantinos Gabras’ın isimleri hakkında bilgi vermeden sadece onlardan “damad” ve “Trabzon dukası” olarak bahsetmektedir.⁸² Yazar, eserinin Mengüçük oğulları başlığında ise Süryânî Patrik Mihâil’den iktibas ettiğini belirttiği İshak Bey ve Trabzon dukası ile Artuklu Belek Gâzî arasında yapılan Serman/Seryan Savaşı’nı;

“Süryânî Mişel Vekayinamesi, Mengüçük hakkında şu malûmatı vermektedir: Balak adlı Artuk oğullarından bir emîr yaptığı fütuhât neticesinde şöhet kazanmıştır. Sonra Kemah üzerine yürüdü. Buranın beyi olan Mengüçük karşı duramayıp Trabzon’a kaçmaya mecbur oldu. Burada bir miktar kuvvet tedarik ederek Balak’ın üzerine yürüdü ise de yaptığı savaşta Rumlar mağlup oldu. Mengücek ile Trabzon dükkü olan Theodore Gavras esir düştüler. Bu esaretten 30.000 tahegan vererek kurtulmuşlardır (1118). Bu savaşın olduğu yeri Erzincan civarında Serman mevki olarak kaydetmektedirler.”

şeklinde dile getirmektedir. Yazarın bu kısımdaki kanaatinden ise hem Mengücekoğlu İshak Bey’in Malatya ve Dersim seferinden bahsetmeden doğrudan Artuklu Belek Gâzî’nin Kemâh harekâtından bahsetmekte hem de Süryânî Patrik Mihâil’in “Mengücek Oğlu/İbn Mangoug” şeklinde sarahatle bahsetmesine rağmen Sermân/Seryân Savaşı’ndaki Mengücekli beyinin Mengücek Gâzî’nin kendisi olduğu kanısındadır. Yazarın verdiği bilgiden bu savaşın daha sonraki bir tarihte Mengücek Bey’in ölümünden sonra beyliğin başına oğlu İshak Bey’in geçtiği fikrinde olduğu anlaşılmaktadır. Yazar ayrıca hem savaşta yenilen Trabzon dukasının Theodore Gabras olduğu ve fidyeye-i necât/kurtuluş akçesinin Mengücek Bey ve Trabzon dukası tarafından ödendiği kanaatindedir. Bütün bu yanlış anlaşılmalara ek olarak Süryânî Mihâil’in savaşın yeri hakkında bilgi vermemesine rağmen bu savaşın mevkiini mezkûr müellife istinat ederek Erzincan yakınlarındaki Sermân mevki olarak kaydetmektedir.⁸³

Osman Turan, Süryânî Mihâil’e istinat ederek Rûmların sahillerdeki şehirleri elinde bulunduran Dânişmendli Türklerine karşı sefere çıktıkları, 2 ay savaşmadan geri döndükleri, belki de bu seferi Gabras’ı kurtarmak amacıyla yaptıkları ve bu esnada Türkiye Selçuklu sultanı I. Mes’ûd’un da kayınatası Melik Gâzî/Emîr Gâzî’nin yanında savaşa katıldığı kanaatindedir.⁸⁴ Ayrıca Osman Turan bu konu hakkında;

“Emîr Gâzî Gabras’ı 30.000 dinar fidyeye ile ve Mengüçük oğlunu da, damadı olduğu için, parasız olarak serbest bıraktı. Rumlar muharebede 5000 ölü verdiler.”

---

bölgesinde yapılan muharebede mağlup olan Gabras ve İshak esir düştüler. Gabras 30.000 altın fidyeye karşılığında, İshak ise kayınpederi Emir Gazi’nin affıyla serbest kaldı. Artuklu Belek Gazi, Emir Gazi’nin İshak Bey’i bedelsiz serbest bırakması üzerine Emir Gazi’yle ittifakını sonlandırdı. Muhtemelen Emir Gazi, bu vesileyle damadı İshak’ı yanına çekmek istemişti. Ancak damadını kendi tarafına çekmeye çalışması Artuklularla kurduğu ittifakın bozulmasına neden oldu.” şeklinde dile getirmektedir. Ayrıca savaş alanı ile ilgili diğer kaynaklarda yer alamayan “Erzincan civarındaki Sirvan” ifadesini zikretmektedir.); Canatan, *Dânişmendli-Haçlı Münasebetleri*, s. 76; Kırcaer, *Dânişmendli Beyliğinin Dış Siyaseti*, s. 13-14; Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu’nun Doğuşu*, s. 393.

⁸² Orkun, *Türk Tarihi*, IV, s. 8; *Türk Tarihi*, II, nşr. Demir, s. 259-260

⁸³ Orkun, *Türk Tarihi*, IV, s. 16; *Türk Tarihi*, II, nşr. Demir, s. 268

⁸⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 189; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 133; Solmaz, *Dânişmendliler Devleti ve Kültürel Mirası*, s. 130.

şeklindeki ifadeleri ile Mengüceklî emîri İshak Bey'in serbest bırakılma şartını ve şeklini dile getirmektedir.⁸⁵ Sermân/Seryân Savaşı'na dair bilgi veren Selçuklu tarihi mütehassıslarının kahir ekseriyeti de Osman Turan gibi esirlerin kati suretle Danişmendli Beyi Melik Gâzî/Emîr Gâzî tarafından serbest bırakıldıkları kanaatindedirler.⁸⁶

Sermân/Seryân Savaşı'nda esir düşenlerin Danişmendli beyi Melik Gâzî/Emîr Gâzî tarafından serbest bırakılmaları Sermân/Seryân Savaşı'nın gerçek kazananın Danişmendli Beyi ve Orta Anadolu'nun gerçek hâkimi olan Melik Gâzî/Emîr Gâzî olduğunu gözler önüne sermektedir. Danişmendli beyi Melik Gâzî/Emîr Gâzî'nin esirleri haber vermeden serbest bırakması müttefikleri olan Harput Artuklu beyi Belek Gâzî ve atabeyi olduğu Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân ile aralarının açılmasına, ittifaklarının bozulmasına ve eski müttefiklerinin adeta elleri boş bir şekilde memleketlerine dönmelerine sebep olmuştur.⁸⁷

Alexander Daniel Beihammer, Sermân/Seryân Savaşı'nda galip gelmelerine rağmen Harput Artuklu beyi Belek Gâzî ve atabeyi olduğu Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân'ın bir kazanç elde edemeden elleri boş bir şekilde memleketlerine dönmelerini Danişmendli beyi Melik Gâzî/Emîr Gâzî'nin muhteşem ilmî siyasetinin bir sonucu olduğunu ve onun nihâî hedefi olan Malatya'yı ele geçirmek ve müttefiklerinin gücünü azaltmak için esirleri serbest bıraktığını;

⁸⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 189; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 133.

⁸⁶ Artuk, *Artuk Oğulları Tarihi*, s. 54; Artuk, "Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı", s. 130; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 77; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 133; Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, (trc. Williams), s. 93; *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Moran), s. 106; *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (trc. Üyepazarıcı), s. 23; *Türkiye'nin Doğusu Anadolu Selçuklu Devleti: 11. - 14. Yüzyıl*, (trc. Epçeli), s. 39; Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 54; Kaya, "Danişmendli - Mengüceklî İlişkileri", s. 112; Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirası*, s. 130; Kayhan, "Artuklu-Danişmendli İlişkileri Hakkında", s. 479; Cönce, "Artuklular ve Belek'in Kemah Yöresini İşgali", s. 156; Metin, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", s. 45.

⁸⁷ Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien*, III, (nşr. - trc. Chabot), s. 204; *Vakainame*, (trc. Andreasyan), s. 66; *Târîhu Mâr Mîhâ'ilu's-Suryânî*, III, (trc. Şem'un), (nşr. İbrâhîm), s. 174; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo*, III, (trc. Moosa), s. 632; Chalandon, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, s. 46; Yinanç, "Belek", s. 470 (Yazar, İshak Bey'in Belek Gâzî'den habersiz bir şekilde değil bilakis onun haberi olması ve itiraz etmesine rağmen serbest bırakıldığı kanaatindedir.); Yinanç, "Danişmendliler", s. 469; Artuk, *Artuk Oğulları Tarihi*, s. 54; Artuk, "Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı", s. 131; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 77; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 189; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 132; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, s. 172; Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 3; Sümer, "Mengüceklîler", *İA*, s. 714; Sümer, "Mengüceklîler", *DİA*, s. 139; Mélikoff, *La Geste de Melik Dânişmend Étude Critique du Dânişmendnâme*, I, s. 123; Mélikoff, "Danişmendids", s. 110; Cahen, "Mengüceklî", s. 1016; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 186; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 254, 275; Özaydın, "Mengüceklîler", s. 143; Özaydın, "Danişmendliler", *DGBİT*, s. 129; Özaydın, "Danişmendliler", *DİA*, s. 470; Özaydın, "Mengüceklîler", s. 103 (Yazar, bu hadiseyi "Trabzon dukası Gabras, otuz bin altın fide ödeyerek kurtulurken, İshak da Melik Gazi'nin damadı olduğu için serbest bırakıldı. Hâlbuki Belek İshak'ın öldürülmesinden yana idi. Onun kendisinden habersiz salverilmesine çok içerleyen Belek, Danişmendlilerle yaptığı ittifaka son verdi ve bu yüzden Trabzon dukalığına yapılması planlanan saldırı da gerçekleşmedi. Halbuki bu zaferin kazanılmasında Belek'in rolü çok büyüktü. Mengücekoğlu İshak, bu olaydan sonra Melik Gazi'nin nüfuzu altına yirmi sürdükten 1142'de öldü." şeklinde dile getirmektedir.); Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, s. 57; el-Muheymîd, *ed-Dânişmendiyün ve Cihâduhum fi Bilâdi'l-Anadûl*, s. 150; Cönce, "Bin Yıllık Tapu Erzincan", s. 37; Tellioglu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, s. 92; Yinanç, "Mengüceklîler", s. 461; Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", s. 400; Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 54; Kaya, "Danişmendli - Mengüceklî İlişkileri", s. 112; Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirası*, s. 130; Solmaz, "Danişmendliler", s. 433; Usta, "Artukoğlu Belek Gazi'nin Siyasi Faaliyetleri", s. 361; Kayhan, "Artuklu-Danişmendli İlişkileri Hakkında", s. 479; Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 52; Metin, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", s. 45; Öngül, *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, s. 52; Öngül, "Mengüceklîler", s. 453; Kesik, "Emîr (Melik) Gazi", s. 164; Kesik, *Danişmendliler: Orta Anadolu'nun Fâtihleri*, s. 89; Kesik, "Danişmendliler", s. 26; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 39, 69; Şahin, *Erzincan Tarihi, II - Mengüceklilerden Osmanlılara*, s. 31; Aksu, *Mengüceklîler ve Şehirleri*, s. 34; Özdemir, *Refahiye Tarihi*, s. 61; Laflı, "Kahraman Maraş İli'nin Selçuklu Vilayeti Haline Gelmesinin Arkeolojik Kalıntıları", s. 33; Aslan, *Ortaçağ'da Karadeniz ve Türkler (Kelkit Havzası 1018-1228)*, s. 102; Canatan, *Danişmendli-Haçlı Münasebetleri*, s. 76; Kırcaer, *Danişmendli Beyliğinin Dış Siyaseti*, s. 14; "Diyarbakır'da Gömülü Olan Meşhur Adamlar", *Ziya Gökalp Kültür Dergisi*, VI/35, Temmuz-Eylül 1984, s. 58 (İsmi belli olmayan yazar, "İlgazi, emir Belek'i Kuzey-doğu Anadolu'ya bir sefere gönderdi. Belek, Mengücekoğulu, Trabzon dukası Konstantin Gabras'ı yenerek bölgeyi yağmaladı ve ele geçirdi ganimeti, sürüleri ülkesine getirdi." ifadeleri ile Artukluların Mengücekliler Beyliği ve Trabzon Dukalığı ile ilişkilerini o zaman Artukluların en meşhur beyi olan Mardin hükümdarı Necmeddin I. İlgâzî tarafından belirlendiği ve Belek Gâzî'nin savaşta galip olduğu ve önemli bir ganimetle ülkesine döndüğü kanaatindedir.); Çolak, "I. Mesud Dönemi Türkiye Selçukluları-Danişmendli İlişkileri", s. 175; Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğusu*, s. 393

“Fırat ve Pontus bölgelerindeki muhalif Hıristiyan-Türk ittifakları, sınırdaş Kapadokya’daki baskın Müslüman güç, Emir Gazi b. Danişmend’i bu çatışmaya girmeye teşvik etti. O, ailesinin damadı İbn Mengücek’le evlilik bağlarını sürdürmesine rağmen Malatya ve Kharpete beyleriyle işbirliği yapmaya hazırды. Bu da hızla, sonradan bağlaşıklar arasında bir anlaşmazlık kaynağı oluşturacak çıkar çatışmasına yol açacaktı. Ortak bir girişimle, Trabzonlu Grekler ortadan kaldırılıp Gabras ve İbn Mengücek tutsak alındı. Emir Gazi, fidye karşılığında Grek hükümdarını salıverdi, fakat akrabalık bağları nedeniyle İbn Mengücek’le uzlaştı. Tuğrul Arslan ve Belek kaçınılmaz olarak kandırıldıklarını anladılar. Hatırı sayılır miktarda para kaybetmelerini bir kenara bırakırsak, onlar aşağılayıcı bir barış antlaşması ya da benzerlerini zorla kabul ettirerek İbn Mengücek’e karşı elde ettikleri zaferi kullanma olasılığından yoksun bırakıldılar. Emir Gazi, kendi adına, akrabasıyla dostane ilişkileri yeniden tesis ederek bölgedeki var olan güç dengesini korumaya yoğun bir ilgi duymuş olmalı. Danişmendli Beyliği’nin Fırat Vadisi’nde bir istinatgâh edinmeye ve nihayetinde Malatya’yı kurtarmaya ilişkin değişmez hedefi, onun duruşunu da belirlemiş olabilir.”

şeklinde ifade ederek Dânişmendli beyi Melik Gâzî/Emîr Gâzî’nin esirleri serbest bırakma nedenini ortaya koymaya çalışmış ve Sermân/Seryân Savaşı’nın yegâne kazananının Dânişmendliler olduğunu vurgulamıştır.⁸⁸

Sermân/Seryân Savaşı’ndan önemli bir kazanç elde edilemeden dönülmesi Harput Artuklu beyi Belek Gâzî ve Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân için değil Belek Gâzî’nin amcası olan Mardin Artuklu beyi Necmeddîn I. İlgâzî’den 17 Rebiülevvel 513/30 Haziran 1119 tarihindeki Tell ‘Afrîn Savaşı’nın intikamını almak isteyen Haçlılar karşısındaki savaşta yer almaması Mardin Artuklu beyi Necmeddîn I. İlgâzî’nin başarısız olması ve bazı kalelerin Haçlıların eline geçmesine neden olmuştur. Sermân/Seryân Savaşı ile meşgul olan Belek Gâzî’nin Haçlılar karşısında verilen mücadelede yer almaması Artukluların yenilmesinde etkili olmuş ve Haçlıların Müslüman Türkler karşısında cesaretlenmeleri sonucunu doğurmuştur. Bazı araştırmacılara göre esirlerin Dânişmendli Melik Gâzî/Emîr Gâzî tarafından serbest bırakılması nedeniyle ittifakın bozulması Trabzon üzerine düzenlenecek seferden vazgeçilmesine ya da bu ihtimalin ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Artukluların Halep merkezli Kuzey Suriye’deki çıkarlarının Haçlılar tarafından tehdit edildiği bir dönemde Belek Gâzî’nin Trabzon’u fethetmek için bir harekât yapması mantıklı görülmemektedir. Artukluların asıl önceliği Bizans İmparatorluğu’nun Trabzon Dukalığı değil başta Urfa Haçlı Kontluğu ve Antakya Norman Prinkepsliği olmak üzere Orta Doğu’daki Haçlı mevcudiyetidir. Sermân/Seryân Savaşı’nda Trabzon dukasının esir edilmesi ordusundan 5.000 askerin öldürülmesi nedeniyle savunma imkanları zayıflamış olan Trabzon şehrinin fethedilmesi kuvvetle muhtemel iken esirlerin serbest bırakılması nedeniyle bozulan itikattan dolayı Anadolu Türklüğü ve Müslümanlığı için menfi bir siyasî ve askerî tercih olmuştur. Bu tarihten itibaren Trabzon şehrine hâkim olan Rûmlar, Anadolu’daki Türkmen isyanlarını, Moğol istilasını ve diğer her türlü siyasî ve askerî zaafiyetleri desteklemiş ve Diyâr-ı Rûm/Anadolu’nun Türkili/Turcia/Türkiye olmasına engel olmaya çalışmışlardır.⁸⁹

Sermân/Seryân Savaşı’nda istediğini elde edemeyen yani Mengücekli emîri İshak Bey’i öldürüp Mengücekli’ne hâkim olamadığı için eli boş bir şekilde Harput’a dönen Belek Gâzî’nin itibarı bu savaşta elde ettiği galibiyet nedeniyle artmıştır. Zira Belek Gâzî sadece Doğu Anadolu Türk beyleri ve Haçlılar karşısında verdiği mücadelede değil aynı zamanda Bizans İmparatorluğu’na karşı verdiği askerî mücadelede de muvaffakiyet kazanmıştır. Onun itibarının artması en önemli destekçisi olan amcası

⁸⁸ Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu’nun Doğuşu*, s. 393.

⁸⁹ Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien*, III, (nşr. - trc. Chabot), s. 204; *Vakainame*, (trc. Andreasyan), s. 66; *Târîhu Mâr Mihâ’îlu’s-Suryânî*, III, (trc. Şem’ün), (nşr. İbrâhîm), s. 174; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo*, III, (trc. Moosa), s. 632; Yinanç, “Belek”, s. 470; Artuk, *Artuk Oğulları Tarihi*, s. 54; Artuk, “Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı”, s. 131; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, s. 172; Sevim, *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 186; Özyayın, “Mengücekler”, s. 143; Sakaoğlu, *Türk Anadolu’da Mengücekoğulları*, s. 57; Cönce, “Bin Yıllık Tapu Erzincan”, s. 37; Erdem, “Doğu Anadolu Türk Devletleri”, s. 400; Tellioglu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler*, s. 91-92; Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 55; Kaya, “Danişmendli - Mengücekli İlişkileri”, s. 112; Usta, “Artukoğlu Belek Gâzî’nin Siyasî Faaliyetleri”, s. 361; Öngül, “Mengücekler”, s. 453; Özdemir, *Refahiye Tarihi*, s. 61; Aslan, *Ortaçağ’da Karadeniz ve Türkler (Kelkit Havzası 1018-1228)*, s. 102; Çolak, “I. Mesud Dönemi Türkiye Selçukluları-Danişmendli İlişkileri”, s. 175 (Yazar, müttefik kuvvetlerin kesinlikle Trabzon’u fethetme niyetinde olduklarını yani bunun için hazırlıklı olduklarını ancak Dânişmendli Melik Gâzî/Emîr Gâzî’nin esirleri serbest bırakması nedeniyle bu seferden vazgeçildiği kanaatinde, ancak kaynaklarımız kesinlikle böyle bir sefer hazırlığından ya da hedefinden bahsetmemektedirler).

Mardin Artuklu beyi Necmeddîn I. İlgâzî'nin ilhak ettiği Halep şehrini Haçlılara karşı koruması için ona tevdi etmesine neden olmuştur. Belek Gâzî ayrıca Sermân/Seryân Savaşı'nda aldığı galibiyetten sonra eşkıyalık yapan Gerger Ermenilerine karşı hem Müslümanların hem de Hristiyanların kurtarıcısı olarak görülmüş ve onları cezalandırarak bu beldelerin huzur ve sükûna kavuşmasını sağlamıştır.⁹⁰

Sermân/Seryân Savaşı'ndan sonra Trabzon dukası Konstantinos Gabras, Bizans imparatoru Ioannes/Yannis Komnenos'a karşı Dânişmendliler ile ittifak oluşturmuş ve imparatorun üzerine gönderdiği kuvvetler ile mücadele etmek için Dânişmendli beyi Melik Gâzî/Emîr Gâzî'den yardım almasının yanı sıra Dânişmendliler Beyliği'nin Bizans İmparatorluğu'na karşı Karadeniz sahillerindeki mücadelelerinde onlara askerî yardım yaparak Gabras ailesinin Trabzon hâkimiyetini güçlendirmiştir.⁹¹ Dânişmendli beyi Melik Gâzî/Emîr Gâzî'ye tâbi olarak hâkimiyet sahasını koruyan diğer kişi de Mengüceklî emîri İshak Bey'dir. Sermân/Seryân Savaşı'ndan Dânişmendli beyi Melik Gâzî/Emîr Gâzî'nin damadı olması hasebiyle fidyeye-i necat/kurtuluş akçesi alınmadan serbest bırakılan Mengüceklî emîri İshak Bey hem serbest bırakılmasını borçlu olması hem de Mengüceklî Beyliği güney sınırlarının Artuklular tarafından tehdit edilmesi tehlikesine karşı Dânişmendli beyi Melik Gâzî/Emîr Gâzî'yi metbû tanımak zorunda kalmıştır. Bu nedenle bağımsız hareket edemediği için siyâsî hayatı son bulan İshak Bey, 536/1142 yılında ölünceye kadar Dânişmendliler Beyliği'ne tâbi olmuştur.⁹² Ahmed Tevhid Ulusoy'un Ali Emîri'den iktibas ettiği rivayet edilen bilgiye göre Sermân/Seryân Savaşı'nda Bizans İmparatorluğu'nun Trabzon dukası Konstantinos Gabras ile ittifak kuran ve Harput Artuklu beyi Belek Gâzî, Malatya Selçuklu sultanı Tuğrul Arslân ve Dânişmendli beyi Melik Gâzî/Emîr Gâzî tarafından oluşturulan müttefik kuvvetlerine karşı savaşan Mengüceklî emîrinin İshak Bey'in oğlu Dâvud Bey olduğu yönündeki kanaati de mevcuttur, ancak bu bilgi tarafımızca iktibas edilen kaynaktan teyid ve te'kid edilememiştir.⁹³

⁹⁰ Jean Sauvaget, "La Tombe de l'Ortokide Balak", *Ars Islamica*, V/2, Michigan MCMXXXVIII/1938, s. 208; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 77; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 190; Turan, *Kunlar ve Eski Türkler*, s. 133-134; Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 16, dn. 64; Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", s. 394, 400; Usta, "Artukoğlu Belek Gazi'nin Siyasî Faaliyetleri", s. 361; Azharî, "The Policy of Balak The Artukids Against Muslims and Crusaders. A Turkmen Identity Dilemma in the Middle East 1090-1124", s. 288; Öngül, *Urfa Tarihi*, s. 123; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, s. 206; Hüseyin Kayhan, "Anadolu'da İlk Türk Beyliklerinin Ermenilerle İlişkileri", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3/2, Güz 2018, s. 62-64; Cöğce, "Artuklular ve Belek'in Kemah Yöresini İşgali", s. 156; Aşan, "Osmanlı Öncesi Harput ve Yöresinde Türk İskanının İzleri", s. 58; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihani*, s. 126; Metin, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", s. 45; Yılmazçelik - Çelik, "Malatya Melikesi Ayşe Hatun ile Belek Gazi'nin İzdıvacı", s. 288.

⁹¹ Anna Komnena, *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi*, s. 261-262; Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devri)*, (trc. Fikret İşıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 22; Joseph Laurent, *Byzance et les Turcs Seldjucides Dans l'Asie Occidentale Jusqu'en 1081*, Annales de l'Est Publiées par la Faculte des Lettres de l'Universite de Nancy, Paris - Nancy 1913, s. 67; Finlay, *Empire of Trebizond*, s. 362; Ferdinand Chalandon, *Essai sur le Règne d'Alexis Ier Comnène (1081-1118)*, A. Picard et Fils, Paris 1900, s. 12; Chalandon, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, s. 46; Osman Turan, "Süleyman-Şah I", *İA*, XI, Eskişehir 1997, s. 212; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 77, dn. 15; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, s. 172; John Julius Norwich, *Bizans, III - Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453)*, (trc. Selen Hırçın Riegel), Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2013, s. 94; Özyaydın, "Danişmendliler", *DGBİT*, s. 129; Özyaydın, "Danişmendliler", *DİA*, s. 470; Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 55; Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirası*, s. 130; Solmaz, "Danişmendliler", s. 433; Solmaz, "Melik Gazi", s. 246; Kesik, "Danişmendliler", s. 27; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 69; Öngül, "Mengücekliler", s. 453; Kesik, "Emîr (Melik) Gazi", s. 164; Kesik, *Danişmendliler: Orta Anadolu'nun Fâtihleri*, s. 89; Canatan, *Danişmendli-Haçlı Münasebetleri*, s. 76.

⁹² Chalandon, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, s. 46; Sümer, "Mengücekliler", *İA*, s. 714; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 275; Özyaydın, "Mengücekliler", s. 142; Özyaydın, "Danişmendliler", *DGBİT*, s. 129; Özyaydın, "Danişmendliler", *DİA*, s. 470; Özyaydın, "Mengücekliler", s. 103; Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, s. 58; Müjgân Cunbur, "Anadolu Gazileri ve Edebiyatımız", *Erdem*, 3/9, Eylül 1987, s. 784; Cöğce, "Bin Yıllık Tapu Erzincan", s. 37; Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", s. 394, 400; Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, s. 54-55; Kaya, "Danişmendli - Mengüceklî İlişkileri", s. 113; Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirası*, s. 130-131; Solmaz, "Danişmendliler", s. 433; Solmaz, "Melik Gazi", s. 246; Öngül, *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, s. 53; Öngül, "Mengücekliler", s. 453; Kesik, "Emîr (Melik) Gazi", s. 164; Kesik, *Danişmendliler: Orta Anadolu'nun Fâtihleri*, s. 89; Kesik, "Danişmendliler", s. 26-27; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 69; Şahin, *Erzincan Tarihi, II - Mengüceklilerden Osmanlılara*, s. 31; Aksu, *Mengücekliler ve Şehirleri*, s. 34; Özdemir, *Refahiye Tarihi*, s. 61; Taşçı, "Ortaçağda Erzincan", s. 111; Adil Özme, "Mengüceklî Sikkeleri", *Sanat Tarihi Dergisi*, XIII/1, Nisan 2004, s. 95; Canatan, *Danişmendli-Haçlı Münasebetleri*, s. 76; Cabri, *Bizans Taşra Aristokrasisinde Gabras Ailesi*, s. 32.

⁹³ Ahmed Tevhid Ulusoy, *Müze-i Hümâyün Meskûât-ı Kadîme-i İslâmîyye Katâlôğü Kısım-ı Râbi': IV - Türkistân Hâkânları, Âl-i Sebükteğîn, Horâsân ve İrâk Selçûkîleri, Benî Saldûk, Benî Mengüç, Danişmendlülûlar, Rûm Selçûkîleri, Kirmân, Aydın,*

SONUÇ

Birinci Oğuz Muhacereti ile başlayan Diyâr-ı Rûm/Anadolu'nun Türkleşme ve İslâmlaşma süreci Malazgirt Savaşı ile ivme kazanırken Doğu Anadolu'da kurulan beyliklerin fethettikleri bölge ve şehirlere hâkim olmak, hâkimiyet alanlarını genişletmek için birbirleri ile karşı karşıya gelmelerine misal olan 514/1120 yılındaki Sermân/Seryân Savaşı, beyliklerin birbirleri ile mücadele için Hristiyanlar yani Haçlı Devletleri ya da Bizans İmparatorluğu ile ittifak kurmaları açısından bir ilktir. Bu nedenle tafsilatlı bir şekilde incelenmesine ihtiyaç duyulan Sermân/Seryân Savaşı, Beylikler Dönemi Türkiye'sinde siyasî ve askerî bir dönüm noktası hükmündedir. Özellikle Mengüceklî Beyliği ile Bizans İmparatorluğu'nun Trabzon Dukalığı arasında kurulan ittifak ordusunun hezimetini ile sonuçlanan savaşın bitiminde Mengüceklî emîri İshak Bey ve Trabzon dukası Konstantinos Gabras'ın serbest bırakılması meselesi Doğu Anadolu ve Orta Anadolu hâkimiyet meselelerinin çok nazik bir döneminin yaşanmasına neden olmuştur. Müttefik ordularının Trabzon üzerine yürümeyip Dânişmendli beyi Melik Gâzî/Emîr Gâzî tarafından esirlerin serbest bırakılması hem ittifakın dağılmasına ve Trabzon şehrinin fethini gecikmesine hem de Mengücek Emîri İshak Bey'in serbest bırakılması Artukluların kuzey yönündeki ilerleyişinin durdurulması, Mengüceklî Beyliği'nin inkıza uğramaması ve Mengüceklî Beyliği'nin Dânişmendliler Beyliği'ne tâbi olmasına sebep olmuştur. Bu açıdan Sermân/Seryân Savaşı Dânişmendliler için muazzam bir başarı olurken Mengüceklîler ve Trabzon Dukalığı için bir hezimet olmuştur. Harput Artukluları ve Malatya Selçuklu Melikliği açısından ise topraklarının Mengüceklîler tarafından yağmalanmasının engellenmesi ve savaşta başarı elde eden Harput Artuklu beyi Belek Gâzî'nin Haçlılar, Ermeniler ve Rûmlar gibi Hristiyanlara karşı verilen mücadelede itibarının artmasını sağlamıştır.

Yayın Tarihi	26 Haziran 2023
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: Bir İç Hakem (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: Üç Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı-Turnitin
Etik Bildirim	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

Date of Publication	26 June 2023
Reviewers	Single Anonymized - An Internal (Editor board member) Double Anonymized - Three External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.

Sârûhân, Menteşâ, Germiyân ve İsfendiyâr Oğulları, Benî Ertenâ, Kara Koyunlu ve Ak Koyunlu Meskûkâtı, Müze-i Hümayûn - Mahmûd Bey Matbaası, Kostantîniyye / İstanbul 1321/1906, s. 77, 522; Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, s. 58-59 (Yazarın bahsettiği bilgiyi maalesef atfı yaptığı eserden teyid edemedik).

Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

---

KAYNAKÇA

- Akkaya, Şükrü M., “Kitab-i Melik Danişmend Gazi-Danişmendname”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VIII/1-2, Ankara 1950, s. 131-144.
- Akpınar, Erdal, *Şiran İlçesinin Coğrafyası*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2007.
- Aksoy, Bilal, *Tarihsel Değişim Sürecinde Tunceli*, Ankara 1985.
- Aksu, Taştan, *Mengüceklî ve Şehirleri*, Doğu Yayınları, Erzincan 2005.
- Aksüt, Ali Kemal, *Erzincan Tarihi, Coğrafî, İctimaî, Etnoğrafî, İdarî, İhsaî Tetkikat Tecrübesi*, Resimli Ay Matbaası Ticaret Limited Şirketi, İstanbul 1932.
- Akyel, Salih, “XIX. Yüzyılda Harput Sancağının Demografik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34/57, Mart 2015, s. 199-220.
- Alıç, Samet, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021.
- Alptekin, Coşkun, “Artuklular”, *DİA*, 3, İstanbul 1991, s. 415-418.
- Alptekin, Coşkun, “Artuklular”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VIII, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, s. 170-193.
- Alptekin, Coşkun, “Belek b. Behrâm”, *DİA*, 5, İstanbul 1992, s. 402-403.
- Alptekin, Coşkun, “Selçuklular Zamanında Harput”, *Tarih İçinde Harput*, (nşr. Nâmık Açıköz), Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yayını, Elâzığ 1992, s. 45-51.
- Alptekin, Coşkun, “Türkiye Selçukluları”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VIII, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, s. 209-407.
- Alptekin, Coşkun, *Dimaşk Atabeyliği (Tog - Teginler)*, Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985.
- Anna Komnena, *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*, (trc. Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.
- Ardıç, Nureddin, “Harput Artuk Oğulları'na Ait Kitabeler”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, VI, İstanbul 1939, s. 41-48.
- Ardıçoğlu, Nureddin, *Harput Tarihi*, Harput Turizm Derneği Yayınları, İstanbul 1964.
- Ardıçoğlu, Nureddin, *Harput Hükümdarı Balak Gazi*, Ankara 1966.
- Artuk, İbrahim, “Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı”, *Bellekten*, XI/41, Ocak 1947, s. 128-135.
- Artuk, İbrahim, *Artuk Oğulları Tarihi*, Gençler Kitabevi, İstanbul 1944.
- Aslan, İlhan, *Ortaçağ'da Karadeniz ve Türkler (Kelkit Havzası 1018-1228)*, Post Yayın Dağıtım, İstanbul 2018.

- Aşan, Muhammet Beşir, “Bazı Anadolu Türk Beyliklerinin Trabzon ile Olan İlişkileri”, *Trabzon Tarihi İlmî Toplantısı*, (Trabzon, 6-8 Kasım 1998), (nşr. Kemal Çiçek - Kenan İnan - Hikmet Öksüz - Abdullah Saydam), Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 1999, s. 123-129.
- Aşan, Muhammet Beşir, “Harput İç Kale Kazılarında Artuklu Kültür Katları”, *XVII. Türk Tarih Kongresi*, III, (Ankara, 15-17 Eylül 2014), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 111-133.
- Aşan, Muhammet Beşir, “Osmanlı Öncesi Harput ve Yöresinde Türk İskânının İzleri”, *Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu, I - Tarih - Kültür - Şiir - Folklor*, (Elazığ, 24-27 Eylül 1998), (nşr. Fikret Karaman), Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayını, Elazığ 1999, s. 49-60.
- Aşan, Muhammet Beşir, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri (XI-XIII. Yüzyıllar)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992².
- Ataoglu, Remzi, “Harput’ta Artuklu İdaresi”, *Tarih İçinde Harput*, (nşr. Nâmık Açıkgöz, Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yayını, Elâzığ 1992, s. 53-57.
- Ataoglu, Remzi, “Hısn-ı Keyfa Artuklu Hükümdarı Davud’un Siyasi Faaliyetleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVI/27, Ankara 1994, s. 33-43.
- Ataoglu, Remzi, “Selçuklu-Artuklu Münasebetlerine Toplu Bir Bakış”, *Prof. Dr. Fikret Işıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı - Dünya Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 143-175.
- Ayan, Dursun, “Mevlânâ ve Suşehri (Erzincan Akşehiri)”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları*, 26, Bahar 2017, s. 23-36.
- Ayan, Ergin, “Trabzon Dukalığı: Gabras Ailesi”, *Karadeniz Tarihi Sempozyumu, I - Başlangıçtan 20. Yüzyıla*, (Trabzon, 25- 26 Mayıs 2005), (nşr. Kenan İnan - Hikmet Öksüz - Mehmet Okur - Veysel Usta), Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 2007, s. 55-66.
- Aytaç, İsmail, “Harput İç Kale Kazılarında Bulunan Artuklu Dönemi Sikkeleri”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, V/1, Elazığ 2018, s. 29-55.
- Azharî, Taef Kamal, “The Policy of Balak The Artukids Against Muslims and Crusaders. A Turkmen Identity Dilemma in the Middle East 1090-1124”, *International Journal of Humanities and Social Science*, 4/4, February 2014, s. 286-293.
- Azîmî, Ebû Abdullah Muhammed b. er-Re’îs Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Nizâr et-Tenûhî el-Halebî (556/1061?), *Târîhü’l-Azîmî*, (nşr. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006²; *Azîmî Tarihi: Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler*, (H. 430-538 = 1038/39-1143/44), (trc. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006²; “La Chronique Abrégée d’al-’Azîmî”, (nşr. Claude Cahen), *Journal Asiatique, Recueil Trimestriel de Mémoires et de Notices Relatifs aux Études Orientales*, CCXXX (230), Paris MDCCCXXXVIII (1938), s. 353-448.
- Baluken, Yusuf, “Artuklular Devrinde Bingöl”, *I. Bingöl Sempozyumu*, (Bingöl, 10-11 Haziran 2006), *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi* Yayınları, Bingöl 2007, s. 43-50.

- Baluken, Yusuf, "Harput Artukluları", *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu*, (Mardin, 25-27 Ekim 2007), I, (nşr. İbrahim Özcoşar), Mardin Valiliği Yayınları, Mardin 2008, s. 221-234.
- Barber, Malcolm, *Haçlı Devletleri Tarihi*, (trc. Doğan Mert Demir), Kronik Kitap, İstanbul 2021.
- Beihammer, Alexander Daniel, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu (1040-1130)*, (trc. Tarık Özbek), Koyusiyah Yayıncılık, Ankara 2022.
- Berkay, Fügen, "Anadolu'nun Türkleşmesi Sürecinde Malatya ve Yöresi", *I. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu*, (Malatya, 22-24 Ekim 1986), İnönü Üniversitesi Yayını, İstanbul 1987, s. 120-131.
- Bryer, Anthony M. - Fassoulakis, Sterios - Nicol, Donald M., "A Byzantine Family: the Gabrades, An Additional Note", *Byzantinoslavica*, 36, Prague 1975, s. 38-45.
- Bryer, Anthony M. - Winfield, David, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, I, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington 1985; *Karadeniz'in Ortaçağ Dönemi Eserleri ve Topoğrafyası*, I, (harita: Richard Anderson), (çizim: June Winfield), (trc. İsmail Köse), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.
- Bryer, Anthony M., "A Byzantine Family: The Gabrades, c. 979-c.1653", *University of Birmingham Historical Journal*, XII/2, Birmingham 1970, s. 164-187.
- Cabri, Sibel, *Bizans Taşra Aristokrasisinde Gabras Ailesi (X-XII. Yüzyıllar)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Neşredilmemiş Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2018.
- Cahen, Claude, "Artukids", *EF²*, I, E. J. Brill, Leiden 1986, s. 662-667.
- Cahen, Claude, "Balak", *EF²*, I, E. J. Brill, Leiden 1986, s. 983.
- Cahen, Claude, "Khartpert", *EF²*, IV, E. J. Brill, Leiden 1997, s. 1084.
- Cahen, Claude, "Le Diyar Bakr au Temps des Premiers Urtukides", *Journal Asiatique ou Recueil de Mémoires*, CCXXVII (227), Paris 1935, s. 219-277.
- Cahen, Claude, "Mengücek", *EF²*, VI, E. J. Brill, Leiden 1991, s. 1016-1017.
- Cahen, Claude, "The Turkish Invasion: The Selchükids", *A History of the Crusades*, I- *The First Hundred Years*, (nşr. Marshall W. Baldwin), University of Pennsylvania Press, New York 1958, s. 135-176.
- Cahen, Claude, "Türkler'in Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)", (trc. Yaşar Yücel - Bahaeddin Yediyıldız), *Belleten*, LI/201, Aralık 1987, s. 1375-1431.
- Cahen, Claude, *Pre-Ottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History, c. 1071-1330*, (trc. J. Jones-Williams), Taplinger Publishing Company, New York 1968; *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Yıldız Moran), E Yayınları, İstanbul 1979; *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (trc. Erol Üyepazarcı), Tarihi Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002; *Türkiye'nin Doğuşu Anadolu Selçuklu Devleti: 11. - 14. Yüzyıl*, (trc. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2022.
- Canatan, Emrah, *Danişmendli-Haçlı Münasebetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Neşredilmemiş Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.

- Chalandon, Ferdinand, *Essai sur le Règne d'Alexis Ier Comnène (1081-1118)*, A. Picard et Fils, Paris 1900.
- Chalandon, Ferdinand, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, A. Picard et Fils, Paris 1912.
- Cöhce, Salim, "Artuklular ve Belek'in Kemah Yöresini İşgali", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, I, (Erzincan, 28 Eylül - 1 Ekim 2016), (nşr. Hüsrev Akın), Erzincan Üniversitesi Yayınları, Erzincan 2016, s. 149-158.
- Cöhce, Salim, "Bin Yıllık Tapu Erzincan", *Günay Çağlar Armağanı*, (nşr. Mehmet İnbaşı), Erzurum 2004, s. 32-41.
- Cunbur, Müjgân, "Anadolu Gazileri ve Edebiyatımız", *Erdem*, 3/9, Eylül 1987, s. 777-807.
- Çelik, Aydın - Yıldırım, Taner, "İlk İslam Fetihlerinden Beylikler Dönemine Harput", *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, (Elazığ, 23-25 Mayıs 2013), II, (nşr. Enver Çakar), Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ 2013, s. 545-560.
- Çelik, Sebahattin, "Artukoğulları Beyliği'nin Haçlılar ile Mücadelesine Bir Bakış", *Artuklu İnsan ve Toplu Bilim Dergisi*, 5/1, Temmuz 2020, s. 15-32.
- Çelik, Sebahattin, "Harput Artuklu Emîri Belek Gazi'nin Haçlı Liderlerini Tutsak Etmesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31/1, Ocak 2021, s. 525-540.
- Çiğdem, Süleyman, *Eski Çağ'dan Orta Çağ'a Gümüşhane*, Gümüşhane Valiliği Yayınları, Gümüşhane 2012.
- Çiğdem, Süleyman, *Gümüşhane Bölgesinin Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları*, Gümüşhane Valiliği Yayınları, Erzurum 2008.
- Çolak, Pelin Aydoğdu, "I. Mesud Dönemi Türkiye Selçukluları-Danışmendli İlişkileri", *ASEAD: Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6/5, 2019, s. 171-182.
- Danık, Ertuğrul, "Harput Kalesi" *Vakıflar Dergisi*, 26, Ankara 1997, s. 313-334.
- Danık, Ertuğrul, "Harput Kalesi", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Mimarlık ve Sanat)*, II, (nşr. Ali Uzay Peker - Kenan Bilici), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, s. 233-237.
- Danık, Ertuğrul, Orta Çağ Harput'un Kentsel Gelişimi", *Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu, I - Tarih - Kültür - Şiir - Folklor*, (Elazığ, 24-27 Eylül 1998), (nşr. Fikret Karaman), Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayını, Elazığ 1999, s. 17-48.
- Danık, Ertuğrul, *Ortaçağda Harput (XI-XV. Yüzyıllar)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Neşredilmemiş Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1995.
- Dânişmend Gâzi Destanı*, (nşr. Mehmet Sert - Bekir Biçer), Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- Dânişmend Gazi Destanı*, (nşr. Necati Demir), Hece Yayınları, Ankara 2006; Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018².
- Dânişmend-Name*, (nşr. Necati Demir), Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- Darkot, Besim, "Harput", *İA*, V/I, Eskişehir 1997, s. 296-299.

- Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Demirkent, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.
- Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- Dulaurier, M. Edouard, *Recueil des Historiens de Croidases, Documens Erméniens*, I, Imprimerie Impériale, Paris MDCCCLXIX/1869.
- Dündar, Seval Orhan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Evlilik 1075-1308*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2021.
- Ebü'l-Ferec - İbnü'l-İbrî, Bar Hebraeus Yuhannâ Mâr Grigorius b. Ehrûn (Hârûn-Aaron) el-Malatî (685/1286), *The Chronography of Gregory Abû'l-Faraj 1125-1286*, (trc. Ernest Alfred Wallis Budge), Associated Publishers Amsterdam - Philo Press, Amsterdam 1976²; *Tarih*, II, (trc. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Elisséeff, Nikita, *Nûr ad-Dîn: un Grand Prince Musulman de Syrie au Temps des Croisades, (511-569 H./1118-1174)*, II, Institut Français de Damas, Damas 1967.
- Erdem, İlhan, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", *Türkler*, VI, Ankara 2002, s. 383-424.
- Erdem, İlhan, "Haçlılar ile Mücadelede Menbic ve Emir Belek", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37/64, Eylül 2018, s. 191-204.
- Ersan, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- Fallmerayer, Jakob Philip, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, (trc. Ahmet Cevat Eren), (nşr. Celalettin Yavuz - İsmail Hacifettahoğlu), (not. İbrahim Tellioglu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Finlay, George, *The History from its Conquest by the Crusaders to its Conquest by the Turks and of the Empire of Trebizond, 1204-1406*, William Blackwood and Sons, Edinburgh - London MDCCCLI/1851.
- Gâmîdî, 'Alî Muhammed Avde, *el-Mücâhidü'l-Müslim Gümüştigin b. Dânişmend*, Mektebetü's-Sıddık, Tâ'if 1411/1991.
- Gelibolulu Mustafa 'Alî (1008/1600), *Mirkâtü'l-Cihâd*, (nşr. Ali Akar), *Mirkâtü'l-Cihâd Dil İncelemesi - Metin - Dizin*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Dili Bilim Dalı, Neşredilmemiş Doktora Tezi, İstanbul 997; *Mirkâtü'l-Cihâd [Cihadın Basamakları]*, *Dil İncelemesi - Metin - Dizin*, (nşr. Ali Akar), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2006.
- Geyikoğlu, Hasan, "Selçuklular'dan Osmanlılar'a Kemah", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, I, (Erzincan, 28 Eylül - 1 Ekim 2016), (nşr. Hüsrev Akın), Erzincan Üniversitesi Yayınları, Erzincan 2016, s. 209-216.
- Günel, Zerrin, "Selçuklu Hizmetinde Gabras'lar ve Vezir İhtiyareddîn Hasan", *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, (nşr. Emine Uyumaz - Muharrem Kesik - Aydın Usta - Cihan Piyadeoğlu), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s. 200-210.

- Halil, İmâdeddîn, *el-İmârâtü'l-Artukiyye fî'l-Cezîre ve's-Şâm (H. 465-812/M. 1072-1409) ('Aleye'l-Mukâvemeti'l-İslâmiyyeti's-Salîbiyyîn ve't-Tatar)*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1980.
- Honigmann, Ernst, "Malatya", *EF*, VI, Leiden 1991, s. 230-231.
- Honigmann, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (trc. Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.
- Honingmann, Ernst, "Malatya (İslâm Devri)", *İA*, VII, Eskişehir 1997, s. 232-239.
- Houtsma, Martinus Theodorus, "La Dynastie des Benu Menguçek", *Keleti Szemle*, V, Budapest 1904, s. 277-282; "Mengücekoğulları Hanedanı", (trc. Ahmed Said Yalçınkaya), *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14/1, Haziran 2021, s. 244-248.
- İbnü'l-Adîm, Kemâleddîn İbn Ebû'l-Kâsım Ömer b. Ahmed b. Hibetullah el-Ukaylî el-Halebî (660/1262), *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb*, II, (nşr. Sâmî ed-Dehhân), el-Me'hadü'l-Faransî bi'd-Dimaşk li'd-Dirâsâti'l-Arabiyye, Dimaşk 1951; *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb'de Selçuklular (H. 447-521 = 1055-1127)*, (trc. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddîn Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (630/1233), *el-Kâmil fî't-Târîh*, XII (H. 480 - H. 529), (nşr. Mektebetü't-Turâs), Dâru İhyâu't-Turâsî'l-'Arabiyye; Beyrût 1430/2009²; *el-Kâmil fî't-Târîh*, VIII-IX, (trc. Ahmet Ağırakça - Beşir Eryarsoy - Zülfikar Tüccar - Abdülkerim Özaydın - Yunus Apaydın - Abdullah Köşe), Hikmet Neşriyat - Ocak Yayıncılık, İstanbul 2016.
- İbnü'l-Ezrak, Ahmed b. Yûsuf b. Alî el-Fârikî (510-577?/1116-1182), *Târîhu Meyyâfârikîn ve Âmid: Kısmu'l-Artukiyyîn: A Critical Edition of the Artukid Section in Târîkh Mayyâfârikîn wa Âmid*, (nşr. Ahmet Savran), Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 1987; *Meyyâfârikîn ve Âmid Târîhi (Artuklular Kısmı)*, (trc. Ahmet Savran), Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 1992; *A Muslim Principality in Crusader Times: The Early Artukid State*, (nşr. - trc. Carole Hillenbrand), Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut, İstanbul 1990; *Târîhu Meyyâfârikîn*, nşr. Fârûk el-Hûlî - Yusuf Baluken, Nubihar, İstanbul 2014.
- İbnü'l-Kalânîsî, Ebû Ya'la Hamza b. Esed b. 'Alî b. Muhammed et-Temîmî ed-Dimaşkî (555/1160), *Zeylu Târîhu Dimaşk*, (nşr. Henry Frederick Amedroz), E. J. Brill, Leiden 1908; *Târîh-i Ebû Ya'la Hamza İbnü'l-Kalânîsî el-Ma'rûf Zeylu Târîhu Dimaşk*, Mektebetü'l-Mütenebbî, Kâhire 1985; *Târîhu Dimaşk*, (nşr. Süheyl Zekkâr), Dâru Hassân li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr, Dimaşk 1403/1983; *Zeylu Târîhi Dimaşk*, (nşr. 'Ârif Ahmed 'Abdulgânî), Dâru Sa'deddîn - Dâru Kinân, Dimaşk, 1434/2013; *The Damascus Chronicle of the Crusades*, (trc. Hamilton Alexander Roskeen Gibb), Luzac and Co., London 1932; Dover Publications, Mineola - New York 2002²; *Damas de 1075 à 1154: l'Histoire de Damas d'Ibn al-Qalânîsî*, (trc. Roger le Tourneau), Institut Français de Damas, Damas 1952; *Şam Tarihine Zeyl - I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi -*, (trc. Onur Özatağ), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

- İnce, Fatma, “Selçuklu Hakimiyeti Esnasında Malatya Ermenileri-Selçuklu İlişkileri”, *Uluslararası Selçuklular Döneminde Maraş Sempozyumu*, (Kahramanmaraş, 17-19 Kasım 2016), III, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2016, s. 55-95.
- İstek, Gülşen, “Haçlılarla Mücadele Eden Bazı Müslüman Liderlerin Evlilikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/107, Ağustos 2020, s. 79-95.
- Kafesoğlu, İbrahim, “Doğu Anadolu ve İzmir Türkmen Beylikleri”, *Türk Dünyası El Kitabı, I - Coğrafya - Tarih*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2001, s. 379-384.
- Karpov, Sergey Pavloviç, *Trabzon İmparatorluğu Tarihi*, (trc. Enver Uzun), Kübak: Kültür Bilimleri Akademisi, İstanbul 2016.
- Kâtip Ferdî, *Mardin Artukluları Tarihi*, (nşr. Ali Emiri), Mardin Halkevi Neşriyatı, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939.
- Kaya, Abdullah, “Danişmendli - Mengüceklî İlişkileri”, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40/1, Haziran 2016, s. 107-116.
- Kaya, Abdullah, “Mengüceklîler Beyliğinin Kuruluşu ve Beyliğin Bölgedeki Türkleşmedeki Rolü”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 11, Mart 2008, s. 149-176.
- Kaya, Abdullah, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Neşredilmemiş Doktora Tezi, Konya 2006.
- Kayhan, Hüseyin, “Anadolu’da İlk Türk Beyliklerinin Ermenilerle İlişkileri”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3/2, Güz 2018, s. 50-79.
- Kayhan, Hüseyin, “Artuklu-Dânişmendli İlişkileri Hakkında”, *Belleten*, LXXII/264, Ağustos 2008, s. 475-481.
- Kayhan, Hüseyin, “Mengüçük Gâzi’nin Kimliği ve Mengüçüklü Devletinin Kuruluşu Hakkında”, *Tarih Peşinde*, 4/7, Konya 2012, s. 106-116.
- Kayhan, Hüseyin, *Irak Selçukluları (514-590 / 1120-1194)*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2001.
- Kesik, Muharrem, “Dânişmendliler”, *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (nşr. Haşim Şahin), Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s. 15-50.
- Kesik, Muharrem, “Emîr (Melik) Gazi (1104-1134)”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, III/2, 2014, s. 157-181.
- Kesik, Muharrem, “Sultan I. Kılıç Arslan’dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti Tahtına Kim Çıktı”, *XIV. Türk Tarih Kongresi*, I, (Ankara, 09-13 Eylül 2002), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 305-312.
- Kesik, Muharrem, *Anadolu Türk Beylikleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018.
- Kesik, Muharrem, *Dânişmendliler: Orta Anadolu’nun Fâtihleri, (1085-1178)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017.
- Kesik, Muharrem, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2018.
- Khoniates, Niketas, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (trc. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

- Kırcaer, Büşra, *Danışmendli Beyliğinin Dış Siyaseti*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Neşredilmemiş Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2020.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, “Osmanlı “Tapu-Tahrir” ve “Mühimme” Defterlerinde Gümüşhane Bölgesi Türk Boy / Oymak Hatıraları ve Madenler Üzerine “Hükümler”den Örnekler”, *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu*, (Gümüşhane, 13-17 Haziran 1990), (nşr. Nasuhi Ünal Karaaslan), Gümüşhane Valiliği Yayınları, Ankara 1991, s. 69-77.
- Kinnamos, Ioannes, *Historia (118-1176)*, (trc. Işın Demirkent), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.
- Koca, Salim, “Sultan Melikşâh’ın Güney-Doğu Anadolu Politikası: Diyâr-ı Bekr Bölgesinin Fethi ve Türkleştirilmesi”, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s. 147-187.
- Koca, Salim, *Türkiye Selçukluları Tarihi (Sultan Alp Arslan’dan Uluğ Keykubâd’a) (1071-1220)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2016
- Köprülü, Mehmed Fuad, “Artuk Oğulları”, *İA*, I, Eskişehir 1997, s. 617-625.
- Kramers, Johannes Heindrik, “Kharpüt”, *EI*, II, Leiden - London 1927, s. 914-916.
- Kul, Eyüp, “1642 Tarihli Avârız Defterine Göre Şiran Kazâsı ve Köyleri”, *Gümüşhane Tarihi: İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu*, (Gümüşhane, 25-26 Mayıs 2010), (nşr. Bayram Nazır - Kemal Saylan), Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Gümüşhane 2016, s. 154-171.
- Lafli, Ergün, “Kahraman Maraş İli’nin Selçuklu Vilayeti Haline Gelmesinin Arkeolojik Kalıntıları”, *Uluslararası Selçuklular Döneminde Maraş Sempozyumu*, (Kahramanmaraş, 17-19 Kasım 2016), II, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2016, s. 25-49.
- Laurent, Joseph, *Byzance et les Turcs Seldjoudides Dans l’Asie Occidentale Jusqu’en 1081*, Annales de l’Est Publiees par la Faculte des Lettres de l’Universite de Nancy, Paris - Nancy 1913.
- Mélikoff, Irène, “Dānışmendids”, *EI²*, II, E. J. Brill, Leiden 1991, s. 110-111.
- Mélikoff, Irène, *La Geste de Melik Dānismend Étude Critique du Dānışmendnāme*, I, Bibliotheque Archeologique et Historique de l’Institut Français d’Archeologie d’Istanbul, Paris 1960.
- Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Metin, Tülay, “Emîr Necmeddin İlgâzi Dönemi Artuklu-Haçlı Münasebetleri ve Afrin Zaferi (28 Haziran 1119)”, *Bellekten*, LXXXIII/298, Aralık 2019, s. 817-852.
- Metin, Tülay, “Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan”, *USAD: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 6, Güz 2017, s. 35-52.
- Metin, Tülay, “XII. Yüzyılın İlk Yarısında Malatya’da Güç ve Hâkimiyet Mücadelesi (Selçuklular-Dānışmendliler-Artuklular-Haçlılar)”, *Uluslararası Malatya’nın Fethi ve Danışmendliler Sempozyumu*, (Malatya, 19-21 Eylül 2018), (nşr. Salim Cöhce - Murat Zengin - Recep Özman), İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya 2020, s. 318-327.
- Metin, Tülay, *Selçuklular Döneminde Malatya*, Malatya Kitaplığı Yayınları, Malatya 2013.

- Miroğlu, İsmet, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- Mitford, Timothy Bruce, "Biliotti's Excavations at Satala", *Anatolian Studies*, 24, December 1974, s. 221-244.
- Muheyimîd, 'Alî b. Sâlih el-, *ed-Dânişmendiyûn ve Cihâduhum fî Bilâdi'l-Anâdûl*, Müessesetu Şebabi'l-Câmia, İskenderiyye 1414/1994.
- Norwich, John Julius, *Bizans, III - Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453)*, (trc. Selen Hırçın Riegel), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2013.
- Oral, M. Zeki, "Anadolu'da San'at Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *Vakıflar Dergisi*, V, Ankara 1962, s. 23-77.
- Orkun, Hüseyin Namık, *Türk Tarihi*, III, Akba Kitabevi Yayını, Ankara 1946; *Türk Tarihi*, II, (nşr. Necati Demir), Altınordu Yayınları, Ankara 2022.
- Öğün Bezer, Gülay, "Harput'ta Bir Türkmen Beyliği Çubukoğulları", *Belleten*, LXI/230, Nisan 1997, s. 67-92.
- Öngül, Ali, "Mengüceklîler", *Türkler*, VI, Ankara 2002, s. 452-460.
- Öngül, Ali, *Anadolu Selçukluları*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2017.
- Öngül, Ali, *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2018.
- Öngül, Ali, *Urfa Tarihi: İslâm Fetihlerinden Osmanlı Hâkimiyetine Kadar (639/1517)*, Emek Matbaası, Manisa 2004.
- Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- Özaydın, Abdülkerim, "Büyük Selçuklular Döneminde Malatya", *Uluslararası Malatya'nın Fethi ve Danişmendliler Sempozyumu*, (Malatya, 19-21 Eylül 2018), (nşr. Salim Cöhce - Murat Zengin - Recep Özman), İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya 2020, s. 64-71.
- Özaydın, Abdülkerim, "Danişmendliler", *DİA*, 8, İstanbul 1993, s. 469-474.
- Özaydın, Abdülkerim, "Danişmendliler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VIII, Çağ Yayınları, İstanbul 1988, s. 121-140.
- Özaydın, Abdülkerim, "Mengüceklîler", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (nşr. Haşim Şahin), Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s. 101-113.
- Özaydın, Abdülkerim, "Mengüceklîler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VIII, Çağ Yayınları, İstanbul 1988, s. 141-154.
- Özdemir, Mustafa, *Refahiye Tarihi: Eskiçağlardan Cumhuriyet'e Kadar*, İstanbul 2007.
- Özkan, Haldun - Yurttaş, Hüseyin, *Orta Çağ'dan Günümüze Gümüşhane*, Gümüşhane Valiliği Yayınları, Gümüşhane 2012.
- Özme, Adil, "Mengüceklî Sikkeleri", *Sanat Tarihi Dergisi*, XIII/1, Nisan 2004, s. 95-105.

- Özmen, Mustafa, *Türkiye Selçuklu Devletinde Atabeglik*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Neşredilmemiş Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.
- Parmaksızoğlu, İsmet, “Trabzon’un Fethi / 21 Muharrem 866 - 26 Ekim 1961”, *Öncesi ve Sonrastıyla Trabzonun Fethi*, (nşr. İsmail Hacıfettahoğlu), Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2001, s. 59-69.
- Piyadeoğlu, Cihan, “Büyük Selçuklular’ın Doğu Karadeniz Bölgesi’ne Yönelik Faaliyetleri”, *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu*, I, (09-11 Ekim 2008), (nşr. Halit Çal - Necati Demir - Feridun Emecen - Bahaeddin Yediyıldız), Giresun Belediyesi Yayını, Ankara 2009, s. 86-92.
- Polat, Muhammed Said, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası Karacuk’tan Aziz George Kolu’na*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.
- Richard, Jean, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (trc. Özge Özdemir), Selenge Yayınları, İstanbul 2022.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi, II - Kudüs Krallığı ve Frank Doğu (1100-1187)*, (trc. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019⁴.
- Sakaoğlu, Necdet, *Türk Anadolu’da Mengücekoğulları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
- San, M. Salih, *Doğu Anadolu ve Muş’un İzahlı Kronolojik Tarihi*, (nşr. Gürsan Öner,) Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1982.
- Sarıcı, Burak Nazif, *Haçlıları Durduran Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan*, Kronik Kitap, İstanbul 2022.
- Sauvaget, Jean, “La Tombe de l’Ortokıde Balak”, *Ars Islamica*, V/2, Michigan MCMXXXVIII/1938, s. 207-215.
- Sevim, Ali, “Artuk Oğlu İlğazi”, *Belleten*, XXVI/104, Ekim 1962, s. 649-691.
- Sevim, Ali, “Dilmaçoğulları”, *DİA*, 9, İstanbul 1994, s. 301-302
- Sevim, Ali, *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
- Solmaz, Sefer, “Dânişmendliler”, *Türkler*, VI, Ankara 2002, s. 430-451.
- Solmaz, Sefer, “Melik Gazi”, *DİA*, Ek-2, İstanbul 2019, s. 245-247.
- Solmaz, Sefer, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirası*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Neşredilmemiş Doktora Tezi, Konya 2001.
- Sunguroğlu, İshak, *Harput Yollarında*, I, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, İstanbul 1958.
- Sümer, Faruk, “Mengüçükler”, *İA*, VII, Eskişehir 1997, s. 713-718.
- Sümer, Faruk, “Mengüçüklüler”, *DİA*, 29, Ankara 2004, s. 138-142.
- Sümer, Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- Süryânî Mihâil, *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche Jacobite d’Antioche (1166-1199)*, (nşr. - trc. Jean Baptiste Chabot), Ernest Leroux, I- Paris 1899, II- Paris 1901, III, Paris 1905, IV- Paris 1910; *Târîhu Mâr Mîhâ’îlu’s-Suryânî el-Kebîr Butriku Antâkiyye*, I-III, (trc. Mâr Grîgûryûs Salibâ Şem’ûn), (nşr. Mâr Grîgûryûs Yûhannâ İbrâhîm), Dâru Mârdîn, Halep 1996; *Süryanî Patrik Mihail’in*

- Vakainamesi, İkinci Kısım (1042-1195)*, (trc. Hrand Der Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Neşredilmemiş Daktilo Nüsha, 1944; *The Syriac Chronicle of Michael Rabo (The Great) A Universal History from the Creation*, I-IV, (trc. Matti Moosa), Publication of Syriac Orthodox Church for the Eastern United States - Beth Antioch Press, Teaneck - New Jersey 2014.
- Süryânî Vekayinâmesi*, “The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle”, (trc. Arthur Stanley Tritton), (not. Hamilton Alexander Rosskeen Gibb), *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, London 1933, I, s. 69-101, II, s. 273-305; *I. ve II. Haçlı Seferleri Vakayinamesi*, (trc. Vedii İlmen), Yaba Yayınları, İstanbul 2005; *Anonim Süryani Kroniği (I. ve II. Haçlı Seferleri)*, (trc. İlhan Aslan), Post Yayın Dağıtım, İstanbul 2019.
- Şahin, Tahir Erdoğan, *Erzincan Tarihi, II - Mengüceklilerden Osmanlılara*, Berikan Yayınevi, Ankara 2019.
- Taşcı, Kemal, “Birinci Oğuz Muhacereti Esnasında Anadolu Türkmenlerinin Merkezi Olan Ahlat ve Malazgirt Savaşı’na Neden Olan Türkmen Akınları”, *Düşünce Dünyasında Türkiz, Siyaset ve Kültür Dergisi, Bağımsızlıkların 30. Yılında Türk Devletleri ve Zaferler Ayı Ağustos*, 12/59, Ağustos 2021, s. 55-117.
- Taşcı, Kemal, “Ortaçağ Döneminde İdari Yapı”, *Erzincan 2019*, (nşr. Hüsrev Akın), Erzincan Valiliği Yayınları, Erzincan 2019, s. 137-142.
- Taşcı, Kemal, “Ortaçağda Erzincan”, *Erzincan 2019*, (nşr. Hüsrev Akın), Erzincan Valiliği Yayınları, Erzincan 2019, s. 107-120.
- Taşcı, Kemal, “Selçuklular Zamanında Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasına Karşı Bizans Devletinin Aldığı Askerî ve Siyasî Tedbirler (1018-1071)”, *2016 Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi*, (Antalya, 1-4 Aralık 2016), IV - Tarih, (nşr. Sinan Demirtürk), Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, Ankara 2016, s. 537-553.
- Taşcı, Kemal, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası (1018-1243)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Neşredilmemiş Doktora Tezi, Erzurum 2013.
- Tekindağ, M. C. Şehabeddin, “Trabzon”, *İA*, XII/1, Eskişehir 1997, s. 455-477.
- Tellioğlu, İbrahim, “Anadolu’nun Fethi Döneminde Erzincan”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, I, (Erzincan, 28 Eylül - 1 Ekim 2016), (nşr. Hüsrev Akın), Erzincan Üniversitesi Yayınları, Erzincan 2016, s. 415-421.
- Tellioğlu, İbrahim, “Harput’un Türkleşmesinde Artukoğulları’nın Rolü”, *Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu*, I - Tarih - Kültür - Şiir - Folklor, (Elazığ, 24-27 Eylül 1998), (nşr. Fikret Karaman), Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayını, Elazığ 1999, s. 11-16.
- Tellioğlu, İbrahim, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon 2004.
- Toksoy, Ahmet, “Akşehir-i Erzincan”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 10, Erzurum 1998, s. 185-193.

- Toksoy, Ahmet, “Doğu Anadolu’da Türk Hakimiyeti”, *Yeni Türkiye Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı*, II, 8/44, Ankara 2002, s. 18-27.
- Tufantoz, Abdurrahim, “Türkiye Selçuklu Çağında Elbistan”, *Uluslararası Selçuklular Döneminde Maraş Sempozyumu*, (Kahramanmaraş, 17-19 Kasım 2016), III, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2016, s. 192-202
- Turan, Osman, “Süleyman-Şah I”, *İA*, XI, Eskişehir 1997, s. 201-219.
- Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi: Saltuklular, Mengüçükler, Sökmenliler, Dilmaç Oğulları ve Artukluların Siyasi Tarih ve Medeniyetleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004⁷.
- Turan, Osman, *Kunlar ve Eski Türkler (Hunlar ve Selçuklular Çağında Türkler)*, (nşr. Altan Çetin - Bilal Koç), Hitabevi Yayınları, Ankara 2014.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih Alp Arslan’dan Osman Gazi’ye (1071-1328)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.
- Tutar, Adem, “Anadolu’yu Türk Yurdu Haline Getirme Sürecinde Bizans ve Haçlılar Karşısında Dânişmendliler”, *Uluslararası Malatya’nın Fethi ve Danişmendliler Sempozyumu*, (Malatya, 19-21 Eylül 2018), (nşr. Salim Cöhce - Murat Zengin - Recep Özman), İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya 2020, s. 204-210.
- Ulusoy, Ahmed Tevhid, *Mûze-i Hümayûn Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Katâlôğü Kısım-ı Râbi’: IV - Türkistân Hâkânları, Âl-i Sebüktegin, Horâsân ve Irâk Selçûkileri, Benî Salduk, Benî Mengüç, Dânişmendlular, Rûm Selçûkileri, Kirmân, Aydîn, Sârûhân, Menteşâ, Germiyân ve İsfendiyâr Oğulları, Benî Ertenâ, Kara Koyunlu ve Ak Koyunlu Meskûkâtı*, Müze-i Hümayûn - Mahmûd Bey Matbaası, Kostantîniyye / İstanbul 1321/1906.
- Urfalı Mateos (1144), *Chronique de Mattieu d’Édesse (962-1136) Avec la Continuation de Grégoire le Prêtre Jusqu’en 1162*, (trc. - not. M. Edouard Dulaurier), A. Durand, Libraire, Rue des Grés, Paris MDCCCLVIII/1858; *Vekayi-Nâme (952-1136)*, (trc. Hrant Der Andreasyan), (not. trc. Mükrimin Halil Yinanç), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000; *Armenia and the Crusades Tenth to Twelfth Centuries: The Chronicle of Matthew of Edessa*, (trc. Ara Edmond Dostourian), Universty Press of America, Lanham - New York - London 1993.
- Usta, Aydın, “Artuklular ve Haçlılar, Haçlıların Bölgeye Gelişlerinden Belek’in Ölümüne Kadar (1098-1124)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Prof. Dr. İsmet Miroğlu Hatıra Sayısı*, 37, İstanbul 2002, s. 358-374.
- Usta, Aydın, “Artuklular”, *Türkler*, VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 471-483.
- Usta, Aydın, “Artukoğlu Belek Gazi’nin Siyasî Faaliyetleri”, *Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı*, (nşr. Emine Uyumaz - Süleyman Kızıltoprak), İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 355-367.
- Usta, Aydın, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri, Müslüman-Haçlı İttifak Münasebetleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008.

- Ünal, Mehmet Ali, "Harput", *DİA*, 16, İstanbul 1997, s. 232-235.
- Ünal, Mehmet Ali, "XVI Yüzyılda Çemişgezek Sancağı -İdarî Yapısı-", *Osmanlı Araştırmaları*, XII, İstanbul 1992, s. 367-390.
- Ünal, Mehmet Ali, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Ünal, Mehmet Ali, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (14518-1566)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- Üremiş, Ali, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*, Babil Yayıncılık, Ankara 2005.
- Väth, Gerhard, *Die Geschichte der Artugidishchen Fürstentümer in Syrien und der Ğazîra'l-Furâtîya (496-812/1102-1409)*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1987.
- William Archbishop of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, I, (trc. Emily Atwater Babcock - August Charles Krey), Columbia University Press, New York 1943.
- Yasar, Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn, *Amasya Tarihi*, II, (nşr. Mesut Aydın - Güler Aydın), Amasya Belediyesi Yayınları, Ankara 2008.
- Yaşa, Recep, "Artuklular", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (nşr. Haşim Şahin), Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s. 51-88.
- Yaşa, Recep, "Selçuklular Zamanında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kurulan Türk Beylikleri ve Ermeni İlişkileri", *Tarihte Türkler Ermeniler, II - Ortaçağ*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 231-246.
- Yıldırım, M. Zahit, "Tarih-i Ebü'l-Ferec'te Malatya ve Maraş", *Uluslararası Selçuklular Döneminde Maraş Sempozyumu*, (Kahramanmaraş, 17-19 Kasım 2016), I, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2016, s. 235-271.
- Yılmazçelik, İbrahim - Çelik, Sebahattin, "Malatya Melikesi Ayşe Hatun ile Belek Gazi'nin İzdivacı", *Uluslararası Malatya'nın Fethi ve Danişmendliler Sempozyumu*, (Malatya, 19-21 Eylül 2018), (nşr. Salim Cöhce - Murat Zengin - Recep Özman), İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya 2020, s. 280-297.
- Yinanç, Mükrimin Halil, "Belek", *İA*, II, Eskişehir 1997, s. 468-473.
- Yinanç, Mükrimin Halil, "Danişmendliler", *İA*, III, Eskişehir 1997, s. 468-479.
- Yinanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, I, (nşr. Refet Yinanç), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- Yinanç, Refet, "Mengüçükler", *Tarihte Türk Devletleri*, II, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1987, s. 461.
- "Balak", *EI*, I, Leiden - London 1913, s. 612.
- "Diyarbakır'da Gömülü Olan Meşhur Adamlar", *Ziya Gökalp Kültür Dergisi*, VI/35, Temmuz-Eylül 1984, s. 25-66.